

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLI ENDERUN MEKTEBİ
VE
ALMAN ORYANTALİSTLER
JOSEPH VON HAMMER, JOHANN WILHELM ZİNKEİSEN
VE JOSEF MATUZ'UN
ENDERUN MEKTEBİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ**

SÜMEYYE BÜŞRA GÜNEŞDOĞDU-SARITAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. AHMET TURAN YÜKSEL**

KONYA 2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyye Büşra Güneşdoğdu -Sarıtaş		
	Numarası	17811001031		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları / İslâm Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Osmanlı Enderun Mektebi ve Alman Oryantalistler Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen ve Josef Matuz'un Enderun Mektebi Hakkındaki Görüşleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Sümeyye Büşra
Güneşdoğdu -Sarıtaş

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyye Büşra Güneşdoğdu -Sarıtaş		
	Numarası	17811001031		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları / İslâm Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Tezin Adı	Osmanlı Enderun Mektebi ve Alman Oryantalistler Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen ve Josef Matuz'un Enderun Mektebi Hakkındaki Görüşleri			

Bu çalışma ile Enderun Mektebinin mahiyeti ve üç alman oryantalistin bu kurum hakkında eserlerinde kaleme almış oldukları bilgilerin tahlili amaçlanmıştır. Bir devletin salt yetenekli eller ve beyinler sayesinde yükselebileceği kanaatinde olan Osmanlı, devlet makamlarını Avrupa'da olduğu gibi aristokrasinin eline bırakmamıştır. Böylelikle devlet makamlarında görev alacak insanların eğitimi ile bizzat kendisi ilgilenmiştir. Bu sebeple devşirme sistemi ve pençik kanunu ile yabancıların çocuklarını almış ve onlara zamanının dünya gücü olan Osmanlı devletinde görev alma imkânı sunmuştur. Bu hususta üç alman oryantalistin Enderun Mektebi hakkında eserlerinde vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda bu kurum hakkındaki düşüncelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Sümeyye Büşra Güneşdoğdu - Sarıtaş		
	Student Number	17811001031		
	Department	History and Arts of İslam / History of İslam		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Title of the Thesis/Dissertation	The Ottoman Enderun School and the views of the german oryantalist Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen and Josef Matuz about the Enderun School			

The purpose of this theses is to analyse the Enderun school and what three German orientalists Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen and Josef Matuz have written in their works about this institute. Being convinced that the state can rise only through talented hands and brains, the Ottoman state has not consigneds the state offices to the aristocracies as it done in Europe. Thus the Ottoman empire itself took care of the education of people who will take employment in state authorities. For this reason the Ottoman state took the children of foreigners with the devşirme and pençik systems and have offered them to served in the state which was the world power of the time. In this matter, the oppinions of the three German orientalists about this institute were analysed with the information they gave about it in their works.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	V

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
3. ARAŞTIRMANIN METODU	2
4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
5. ORYANTALİZMİN TANIMI	5
6. ORYANTALİZMİN GENEL TARİHÇESİ	7
7. ALMAN ORYANTALİZM TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM SİSTEMİ VE ENDERUN MEKTEBİ

1.1. OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ	13
1.1.1 Örgün Eğitim	14
1.1.1.1. Sıbyan Mektebi	14
1.1.1.2. Medreseler	15
1.1.2. Yaygın Eğitim	16
1.1.2.1. Camiler	16
1.1.2.2. Tekkeler ve Zaviyeler.....	17
1.1.2.3. Kütüphaneler	17
1.2. ENDERUN MEKTEBİ	19
1.2.1. Osmanlı Saray Teşkilatının Ana Bölümlerine Genel Bir Bakış.....	19
1.2.1.1. Birûn Kısmı	20
1.2.1.2. Harem-i Hümayûn Kısmı	21
1.2.1.3. Enderun Kısmı.....	21
1.2.2. Enderun Mektebi.....	22

1.2.2.1. Tarihsel Gelişimi	22
1.2.2.2. Amacı	24
1.2.2.3. Öğrenci Seçimi	26
1.2.2.4. Eğitim Sistemi ve Aşamalar	30

İKİNCİ BÖLÜM

ALMAN ORYANTALİSTLER JOSEPH VON HAMMER, JOHANN WILHELM ZİNKEİSEN VE JOSEF MATUZ'UN ENDERUN MEKTEBİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

2.1. JOSEPH VON HAMMER PURGSTALL (1774-1856).....	36
2.1.1. Hayatı	36
2.1.2. Eserleri	39
2.1.3. Enderun Hakkındaki Görüşleri.....	45
2.1.3.1. Hammer'in "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" adlı eserinde Enderun Mektebi	46
2.1.3.2. Hammer'in "Geschichte des osmanischen Reiches" adlı eserinde Enderun Mektebi.....	55
2.1.3.3. Osmanlı'da Oğlancılık İddiası	63
2.2. JOHANN WILHELM ZİNKEİSEN (1803-1863)	68
2.2.1. Hayatı	68
2.2.2. Eserleri	70
2.2.3. Enderun Hakkındaki Görüşleri.....	73
2.3. JOSEF MATUZ (1925-1992).....	82
2.3.1. Hayatı	82
2.3.2. Eserleri	83
2.3.3. Enderun Hakkındaki Görüşleri.....	84
2.4. ENDERUN MEKTEBİ HAKKINDA ÜÇ ORYANTALİSTİN GÖRÜŞLERİNİN MUKAYESESİ.....	86
2.4.1. Benzer Görüşler.....	86
2.4.2. Farklı Görüşler	87
2.4.3. Görüşlerin Tahlili.....	87

SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97
EK 1-21	103

KISALTMALAR

ADB	: Allgemeine Deutsche Biographie
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AVİD	: Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies
B.	: Buch (Kitap)
bkz.	: Bakınız
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCF Dergisi	: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi-Ankara University the Journal of the Faculty of Languages and History – Geography
ed.	: Editör
e.t	: Erişim Tarihi
H.	: Heft (Defter)
İOS	: Leibniz-İnstitut für Ost-und Südost Europaforschung
Md.	: Madde
MUTAD	: Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi
OSAV	: Osmanlı Araştırmalar Vakfı Yayınları
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhü Aleyhi ve-Sellem
ss.	: Sayfa Aralığı
ULB	: Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
t.y.	: Basım tarihi yok
USBD	: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ÜZEYAD	: Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
VAKANÜVİS	: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches

ÖNSÖZ

Eğitim bir insanın zihinsel, bedensel, duygusal, toplumsal yeteneklerini ve davranışlarını belirli normlar doğrultusunda geliştirmesi ve bunun sonucunda belirli amaçlara yönelik yeni bilgi ve yeteneklerin kazanılmasıdır. Bu ise bir süreci kapsamaktadır. Bir devletin eğitim düzeyi o toplumun eğitim seviyesi ve kalitesini yansıtmaktadır. Böylelikle eğitim düzeyi yükseldikçe toplumun refah ve bilgi düzeyi de buna orantılı olarak artmaktadır.

Osmanlı Devleti İslâm dininin ilk buyruğu olan “OKU“ emrine uygun olarak eğitime daima önem vermiştir. Padişahlar kendilerini geliştirmekle kalmayıp, toplumun gelişmesi ve eğitim düzeyinin artması için uğraşmışlardır. Bu uğraş gereği sunulan eğitim imkânlarından toplum daima yararlanma fırsatı bulmuştur. Osmanlı dini ve töresinin emrettiği gibi insana insan olarak değer vermiş; hiçbir zaman ırk, din, dil, renk ayrımı yapmamıştır. İnsanı iyi tanımış ve onun ihtiyaç ve yapısına göre eğitim vermiştir. Görev dağılımı soy, makam, ırk vb. ayrımlar yapılmaksızın sadakat, liyakat ve kabiliyet gösterene verilmiştir. Bu kaide gereği devlet idaresinin en üst makamları dahi yabancılara verilmiş ve onlar tarafından yönetilmiştir. Yönetimde bulunan insanlar devlet tarafından özenle ve disiplinle yetiştirilmiştir. Osmanlı'nın, baş nasıl olursa gövdenin de ona göre yön alacağını gerçeğini çok iyi anlamış olduğu kanaatindeyiz. Bundan dolayı, idari teşkilatını yapılandırırken bunu göz önünde bulundurmuş, devlet yönetiminde görevlendirilecek kişileri kendi eğitmiştir. Böylelikle kendi belirlediği sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir. Osmanlı, bir devlet adamında aranan vasıfları çok iyi tespit etmiş, ardından devlet kadrosunda görev alacak şahısları çocukluktan itibaren eğitmiştir. Bu eğitim sistemi ise Enderun Mektebi adı altında yürütülmüştür.

Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olan Enderun Mektebi ve Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen ve Josef Matuz'un söz konusu sistemle ilgili görüşlerini ele aldığımız çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, metodu ve kaynakları hakkında teknik bilgiler verilmiştir. Devamında üç oryantalistin eserlerinde Enderun Mektebini nasıl ele aldıklarını daha iyi anlayabilmek adına Oryantalizm ve Alman Oryantalizmin tarihçesi ele alınmıştır.

Birinci bölümde “Osmanlı Devleti'nde Eğitim Sistemi ve Enderun Mektebi“ ana başlığı altında Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi ile Enderun Mektebi açıklanmıştır. Bunun yanında Pençik Kanunu ve Devşirme Sistemi kavramları anlatılmıştır. İkinci bölümde ise “Alman Oryentalistler Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen ve Josef Matuz'un Enderun Mektebi Hakkındaki Görüşleri” başlığı altında zikredilen oryantalistlerin hayatları ve

eserleri tanıtılmıştır. Aynı zamanda Enderun hakkındaki görüşleri ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Son olarak çalışmamızın son kısmında üç Alman oryantalistin eserlerinin resimleri “EK” olarak sunulmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen kıymetli Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL hocama teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda maddî ve manevî desteklerini ve dualarını benden esirgemeyen ve ilim yolundaki ilk tedrisatımı veren anneme ve babama, ayrıca çalışmamızın oluşmasında bilgileri ve fikirleri ile katkı sağlayan eşime teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfik Allah’tandır.

Sümeyye Büşra Güneşdoğdu-Sarıtaş

KONYA 2020

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Şeyh Edebali'nin meşhur ve özellikle tarih alanında hususi bir mahiyete sahip "Geçmişini bilmeyen geleceğini de bilemez" sözü bizim için yol gösterici olmuştur. Bu güzel nasihatten yola çıkarak geçmişimiz ve ecdadımızın uygulamaları hakkında bilgi edinmeyi ve çalışmalar yapmayı arzu etmekteyiz.

Bu çalışmamızda ise Avrupa'da tartışılan "Enderun Mektebi'ni konu edineceğiz. Devamında ise özellikle Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne olan bakış açısını görmek için Alman oryantalistler Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen ve Josef Matuz'un bu kurum hakkında eserlerinde kaleme almış olduklarını incelemeye çalışacağız. Konumuz ile ilgili Joseph von Hammer'i ele almamızın nedeni ise, kendisi Türkiye'de Osmanlı Tarihi denildiğinde ilk akla gelen isimdir ve eseri kaynak kitaplar arasında zikredilmektedir. Johann Wilhelm Zinkeisen ise eserinin önsözlerinde Hammer'i eleştiren bir isim olduğundan ilgimizi çekmektedir. Son oryantalist olarak Türk Tarih Kurumunda araştırmalarımız esnasında tevafuk sonucu rastladığımız ve yaşamış olduğu dönem gereği günümüze daha yakın olan Josef Matuz'u konu etmeyi arzulamaktayız.

Osmanlı, bir devleti devlet yapanın şüphesiz insan faktörü olduğu görüşünü kendisine şiar edindiği ve sağlam bir devletin ancak güvenilir ve liyakat sahibi devlet adamları tarafından idare edileceği gerçeğini benimsediği kanaatindeyiz. Bu sebeple de devlet erkânını kendisi eğitmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı Osmanlı Devleti'nde uygulanan eğitim sistemine genel bir bakış sağlamak ve Enderun Mektebi'nin ne olduğu sorusuna cevap vermektir. Buna binaen Osmanlı'da saray dışı eğitim kurumlarının neler olduğu ve bunların nasıl işlediği, Enderun'un ne olduğu ve öğrenci seçiminin nasıl gerçekleştiği, özellikle tartışma konusu olan devşirme kavramının ne anlama geldiği, Enderun Mektebi'nin nasıl bir eğitim sunduğu ve amaçlarının neler olduğu sorularına cevap vermeye çalışmaktadır. Devamında ise daima ön yargı ve art niyet besleyen Avrupalıların bu kurum hakkında neler söylediklerini ele almayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple bu araştırmada meşhur tarihçi Joseph von

Hammer'in Enderun hakkında vermiş olduğu bilgileri neye dayanarak ve nelerden etkilenecek verdiği sorusuna cevap aramaktadır. Aynı zamanda Hammer kadar ünlü olmasa da önemli Osmanlı tarihçilerinden biri olan Johann Wilhelm Zinkeisen'in Batı kütüphaneleri ve arşivlerinden derleyip kaleme almış olduğu eserinde Enderun Mektebi hakkında neler yazmış olduğuna bakmayı hedeflemektedir. Son olarak dönemimize daha yakın bir zamanda yaşamış olan Josef Matuz'un bu kurumu nasıl ele aldığı sorusunu cevaplamayı amaçlamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmada verilen bilgileri toplamak için ilgili kaynaklar taranmıştır. Literatürde var olan durum tespit edilmiş ve değerlendirme kısımlarında sınırlılıklar göz önünde bulundurulmuştur. Türk Tarih Kurumu ve Milli Kütüphane başta olmak üzere birçok kütüphaneden yararlanılmıştır. Aynı zamanda bu konuda Almanca yazılmış eserler de incelenmiştir.

Çalışmamıza konu ettiğimiz oryantalist Joseph von Hammer'in birden fazla eseri kullanılmıştır. Bu nedenle atıf yaparken ilk defa kullanılan eserin tam adı, basıldığı matbaa, basıldığı yer ve tarihi belirtilmiştir. Aynı kaynağa yağmış olduğumuz daha sonraki atıflarda ise eser isminde kısaltmaya gidilmiştir. Bu kısaltmalar kaynakça kısmında eserin yanında parantez içerisinde belirtilmiştir.

Çalışmamızda Osmanlı Devleti'nde uygulanan eğitim sistemi ile saray kurumu olan Enderun Mektebi bir bütünlük içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Topkapı Sarayı'nda bulunan Enderun Mektebi yerli ve yabancı araştırmacılar için daima merak konusu olmuştur. Bu kuruma alınan insanlar büyük bir ciddiyetle seçilmiş ve terfi sistemi ile devletin en üst kademelerine getirilmişlerdir. Bu ciddiyet ve önemin vermiş olduğu gizlilik sonucu Enderun hiçbir zaman yabancılara açık olmamıştır. Bu bilgiden yola çıkarak adı geçen Alman oryantalistlerin eserleri ve bu kurum hakkında yazdıkları ele alınmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Osmanlı Devlet teşkilatlanması ile ilgili eserlerin başında ilk olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı" adlı eseri gelmektedir. Bu eserde Topkapı Sarayı'nda yapılmış olan tüm görev taksimatları, Enderun Mektebi'nin işleyişi ve

bunun yanında sarayda yapılan merasimlerin usulleri ele alınmıştır. Bunun yanında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Osmanlı Tarihi" adlı eserinden faydalanılmıştır.

Aynı zamanda en yoğun kullandığımız eserler arasında Ülker Akkutay'ın "Enderûn Mektebi" adlı çalışması gelmektedir. Akkutay eserinde Osmanlı eğitim sistemine genel bir bakış sunmuş, Enderun Mektebi'nin kuruluşundan, genel yapısı ve işleyişi hakkında bilgi verdikten sonra kurumun son dönemi ile ilgili bilgiler vermiştir.

Çalışmamız esnasında Osman Ergin'e ait "Türkiye Maarif Tarihi" adlı çalışmadan yararlanılmıştır. Ergin'in bu eseri İstanbul'daki mektepleri, ilim ve terbiye müesseselerini ele almaktadır. Kendisi eserini bölümlere ayırmış ve Osmanlı döneminde mevcut eğitim müesseselerini birçok haşiyeye notları ile konu etmiştir. Bunun yanına da özellikle Osmanlı Devleti'nde mevcut toplum yapısını anlayabilmek adına Ziya Kazıcı'nın "Osmanlı'da Toplum Yapısı"ndan faydalanılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünü teşkil eden "Alman Oryantalistler Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen ve Josef Matuz'un Enderun Mektebi Hakkındaki Görüşleri" adlı kısmında ise konu edilen üç oryantalistin Alman dilinde kaleme alınmış kendi eserleri kullanılmıştır. Aslı Almanca kaleme alınmış olan bu eserlerin özellikle Almanca orijinal ilk baskılarının kullanılmasına özen gösterilmiştir. Oryantalistlerin eserleri kısmında çalışmamızda kullanmış olduğumuz eserleri daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Mevcut diğer eserleri ise sadece isimleri ile zikredilmiştir. Özellikle Joseph von Hammer ile Johann Wilhelm Zinkeisen'in eserlerinin Gotik alfabesi ile basılmış olması, çalışmamızı hazırlarken karşılaşmış olduğumuz problemlerden biridir. Bunun nedeni ise bu alfabenin bazı harflerinin tanınmasının zorluğu olmuştur. Bunun yanında özellikle Hammer, eserlerinde anlatımlarını kopuk diyebileceğimiz bir tarzda ele almıştır. Kendisi bir konuyu anlatırken aniden diğer konuya geçmeyi yanlış bulmamıştır. Hammer'e kıyasen bu bakımdan Zinkeisen'in eseri daha anlaşılabilir. Bu nedenden dolayı çalışmamızın ikinci bölümünde de ele alacağımız üzere Zinkeisen, eserlerinin önsözlerinde Hammer'i eleştirmiş ve onun eserini "tarihî bir not deposu" olarak adlandırmıştır. Bunun yanında çalışmamızda ele almış olduğumuz konumuz itibarıyla Hammer diğer iki oryantalistten daha evvel bir zamana denk geldiğinden ve aynı zamanda Hammer'in kendinden sonrakilere kaynak sayıldığından kendisi daha detaylı bir şekilde çalışılmıştır. Bu sebeple Zinkeisen ve Matuz, Hammer'e kıyasen araştırmamız yönünden daha az kapsamlıdır.

Konumuz ile ilgili Joseph von Hammer'in Türkçe'ye tümüyle kazandırılmamış Gotik alfabesi ile yayımlanmış iki ciltlik eseri "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" (Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı) kullanılmıştır. Bunun

yanında yine okunması güç olan Gotik alfabesi ile yayımlanmış on ciltlik meşhur eseri “Geschichte des Osmanischen Reiches” (Osmanlı Tarihi) adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Bu eserlerin yanı sıra Hammer’ın kendisinin kaleme almış olduğu otobiyografisi olan “Erinnerungen aus meinem Leben” (Hayatımdan Hatıralar) adlı hatıratları sayesinde şahsı, hayatı ve nelerden etkilendiğine dair bilgi edinilmiştir.

Türkçe bilmeyen ve bu nedenle özellikle Türkçe kaynaklar için Hammer’den faydalanan Johann Wilhelm Zinkeisen’in ise yedi ciltlik “Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa” (Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki Tarihi) adlı eseri incelenmiştir. Josef Matuz’un ise en önemli çalışması olan “Das Osmanische Reich: Grundlinien seiner Geschichte” (Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin Ana Hatları) adlı eserinden istifade edilmiştir. Bunun yanında Viyana Üniversite’sinde, Tuğba İsmailoğlu Kacır tarafından çalışılmış olan “Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich” (Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall’ın Osmanlı tarihi hakkındaki Tarih Yazımının Kabulü) isimli yayımlanmamış doktora tezinden faydalanılmıştır. Yine İsmailoğlu Kacır tarafından kaleme alınmış olan “Hammer Tarihi’nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri ve Çevirisi Üzerine” adlı makalesinden de istifade edilmiştir. Ayrıca konumuz itibarıyla İsmailoğlu Kacır ile elektronik ortamda bilgi alışverişinde bulunulmuştur.

Tüm bu çalışmaların yanında ele almış olduğumuz Enderun Mektebi hakkında yapılmış olan yüksek lisans tezleri mevcuttur. Özellikle Murat Oğuz’un “Osmanlı Devleti’nin Yükselme Döneminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi” adlı yüksek lisans tezi, aynı zamanda Erol Kömür’ün “Osmanlı Devleti Enderun Mektebi’nde Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri” ve Turgut Karakuş’un “16. Yüzyıl Osmanlı Devlet Yönetim Sisteminde Enderun Saray Mektebi’nin Yeri ve Yönetim Sistemi Üzerindeki Etkisi” adlı yüksek lisans tezleri dikkat çekmektedir. Bu tezler Osmanlı eğitim sistemi hakkında bilgiler vermiş ve Enderun Mektebi’ni konu etmişlerdir. Çalışmamızın ikinci bölümü ile ilgili olarak Burcu Önel tarafından “Joseph von Hammer ve Johann Wilhelm Zinkeisen’in Eserlerinde Osmanlı İmgesi” ismi ile çalışılmış yüksek lisans tezi mevcuttur. Bunun yanında Bilal Baylan tarafından “Hammer tarihine göre Osmanlı Hristiyanları” adlı yüksek lisans tezi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dinler Tarihi Bilim Dalında çalışılmış olan tezler arasındadır.

5. ORYANTALİZMİN TANIMI

“Orient” kavramı Almancada “doğu” anlamına gelmektedir.¹ Bu kavram Almancaya Latince “doğmak ve yükselmek” anlamında olan “oriri” fiilinden türemiş ve “Oriens” kelimesinden geçmiştir. Aynı zamanda Alman dilinde “Orient” kavramına eş anlamlı olarak yine latineden gelen “Morgen” ve “Morgenland” kavramları yirminci yüzyıla kadar kullanılmıştır. Batı için ise “Occidens” kavramı kullanılmıştır. Bu kelime “güneşin batışı” anlamı olan “occidere” fiilinden türemiştir. Böylelikle latince “Occidens”, “güneşin battığı ve yok olduğu yer” anlamındadır. Buna ek olarak “Morgenland” kavramının karşıtı olarak “Abendland” kavramı kullanılmıştır.² “Abendland” ile batı anlaşılırken “Morgenland” ile doğu anlaşılmaktadır.³ Morgen-Abendland kavramlarının Alman literatüründe kullanılmasının Martin Luther’in İncil tercümesi sonucu olduğu ifade edilmektedir. “Abendland” ile ilk olarak coğrafi bir bölge tanımlanmıştır, ancak Romantizm akımının etkisi sonucu bu kavram ile Batı Avrupa kültürü anlaşılmaya başlanmıştır. Bizans İmparatorluğu’nun yıkılması ile doğu için “Morgenland” ve batı için “Abendland” kavramı önemini kaybetmiş ve batı için Avrupa kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa kavramı ilk defa hümanist Floransalı Pierfrancesco tarafından “Storia dell’ Europa” adlı çalışmasında görülmüştür. Avrupa kavramı içerisine Ortodoks ve Bizans Hristiyanları dâhil edilmemiştir. Roma İmparatorluğu’nun doğu ve batı olarak bölünmesi sonucu Katolik ve Ortodoks ayrımına gidilmiştir.

Görüldüğü üzere ilk ayrılmalar Bizans içerisinde Hristiyan mezhepleri arasında vuku bulmuştur. Özellikle Bizans’ın ibadet dili olarak Latince yerine Grekçe’yi benimsemesi, Roma Piskoposunu kabul etmeyişi ve kendisini Hristiyanların savunucusu olarak görmesi, iki kilise arasında ayrışmaya yol açmıştır.

“Oryantalist” kavramı 1683’te Doğu ve Yunan kilisesinin üyeleri için kullanılan bir terimdir. Oryantalist kelimesi İngiltere’de 1779 senesinde ve Fransa’da 1799 yılında ilk defa kullanılmıştır. Ardından bu kavram ile Doğu dilleri ve edebiyatı ile ilgilenen ve bu alanda çalışan kişiler kastedilmiştir. Oryantalist kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Pozitif manada oryantalizm objektiflik ile batı ve doğu arasında benzerlikler ve farklılıkları kendine konu

¹ Duden, <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/orient>, (e.t. 17.05.2020).

² İnan Aliyazıcıoğlu, Zeynep, “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, *Turkish Studies*, Ankara, 12/1 (2017): 133-156.

³ Almanca sözlükte “Abendland” kavramı Orient’in zıttı olarak verilmektedir. Bkz: Duden, <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/orient>, (e.t. 17.05.2020).

eden bir alandır.⁴ Aynı zamanda oryantalist kavramı Doğu'yu resmeden Batılı ressamları ifade etmek içinde kullanılmıştır.

Türkçede oryantalizmi ifade etmek adına Şarkiyat ve Doğu Bilimi isimleri öne çıkmaktadır. Arapçada ise oryantalizm istiṣrāk kelimesi ile ifade edilmiştir. Müsteşrik kavramı ile bu alanda çalışan oryantalistler kast edilmiştir.⁵

Yukarıda bahsettiğimiz üzere oryantalizmin birçok tanımı yapılmıştır. Pozitif manada oryantalizm Doğu ile Batı arasındaki benzerlikleri ve farkları objektif bir tavır ile ortaya koymaya çalışan bir alandır. Bunun yanında yabancı olan bir coğrafyayı ve kültürü tanıma amacı gütmektedir. Sonuç olarak oryantalistler objektif kalarak yabancı olan Doğu kültürü hakkında bilimsel alanda bilgi ve tezler ortaya koyduklarını iddia etmektedirler.⁶

Ancak oryantalizmin pozitif tanımları yanı sıra olumsuz tanımları da mevcuttur. Bu manada ilk akla gelen isim Filistin asıllı bilim adamı olan Edward William Said'dir.⁷ Edward Said'in en tanınmış ve dünyaca ünlü eseri 1978'de ilk kez yayımlanan "Orientalism" adlı eseridir.⁸ Bu eserinde Said oryantalizm için belli bir tanım vermemektedir.⁹ Ancak Said, oryantalizmi üç şekilde açıklamaya çalışmıştır: İlk tanım olarak, Doğu hakkında araştıran, yazan ve ders veren birinin oryantalizm ile uğraşmakta olduğu belirtmektedir. İkinci tanım olarak, oryantalizmin doğu ile batı arasında varoluşsal ve bilgi farklılığına dayandığını ileri sürmektedir. Son tanım olarak, oryantalizmin Batı'nın Doğu'ya egemen olma çabası olduğunu ve Doğu'yu yeniden yapılandırmayı hedeflediğini ifade etmektedir.¹⁰ Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere Said'in oryantalizm hakkında vermiş olduğu ilk iki tanımda oryantalizm daha çok akademik çalışma alanı olarak görünmektedir. Ancak son tanımında Said, açık bir ifade ile oryantalizmin Batı'nın çıkarlarını ve hedeflerine işaret ettiğini dile getirmektedir. Oryantalizmi Said gibi aynı şekilde bir düşünce sistemi olarak gören birçok araştırmacı mevcuttur.¹¹

⁴ İnan Aliyazıcıoğlu, "Oryantalizm ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", ss. 136-140.

⁵ Bulut, Yücel, "Oryantalizm", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 428.

⁶ İnan Aliyazıcıoğlu, "Oryantalizm ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", ss. 136-140.

⁷ Hayatı ve eserleri için Bkz: Bulut, Yücel, "Said, Edward William", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 546-548.

⁸ Said, Edward W., *Orientalism*, Routledge & Kegan Paul Ltd., New York, 1978.

⁹ Wiedermann, Felix, "Orientalismus", *Docupedia-Zeitgeschichte*, (19.04.2012): 1-20. Makaleye dijital ortamda erişim sağlanabilir. *Docupedia-Zeitgeschichte*, <https://docupedia.de/zg/Orientalismus>, (e.t. 18.05.2020).

¹⁰ Said, *Orientalism*, ss. 11-13.

¹¹ İnan Aliyazıcıoğlu, "Oryantalizm ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", ss. 140-141.

6. ORYANTALİZMİN GENEL TARİHÇESİ

Batı ile Doğu arasındaki bu olgu ve Batı'nın Doğu'ya olan ilgisi ve düşünceleri Garp ile Şark'ın varlığı kadar eskidir.¹² Batı'nın İslâm hakkındaki düşüncelerinin tarihi bir mazisi mevcuttur.¹³ Batı'da sürdürülen İslâm çalışmalarının başlangıç tarihi XII. ve XIII. yüzyılları bulduğu ifade edilmektedir.¹⁴ Bu tarihi süreç içerisinde Doğu, Batı tarafından incelenmiş ve aynı zamanda bu inceleme sonucu Batı kendi varlığını kavramıştır.¹⁵ Bu bağlamda Doğu ile Batı daima birbirlerine zıt iki kavram olarak algılanmıştır.¹⁶

Doğu ile Batı arasındaki sınır net olarak bilinmemektedir. Roma döneminde bu sınır Roma'nın varlığı ile belirlenmiştir. Roma merkeze alınmış, doğu kısmı için "Oriens" ve batı kısmı için "Occidens" kavramları kullanılmıştır. Ardından doğu kısmının büyük bir bölümünün Müslümanların eline geçmesi ve Haçlı Seferlerinin yapılmasıyla doğu kısmı ile Müslümanlar kastedilmiştir. Bunun yanında doğu ve İslâm kavramları Osmanlı'nın kuvvetlenmesi sonucu Osmanlılar için kullanılmıştır.¹⁷ Böylece diyebiliriz ki takribi olarak 400 yıl süresince Avrupalılar, İslâm kavramı ile Osmanlı'yı anlamışlardır, özellikle XVI. yüzyıldan sonra Müslümanlar "Türk" ile aynı sayılmıştır.¹⁸

Haçlılar döneminde oryantalizm alanında en önemli gelişmeler arasında dönemin önde gelen ilahiyatçılarından olan Aziz Peter tarafından yaptırılan Kur'an'ın Latince'ye tercüme edilmesi olmuştur. Bu tercüme Kettonlu Robert tarafından yapılmıştır. Bu tercümenin asıl amacı ise Müslümanları daha yakından tanımak, onları kendi dinleri ile vurmaktır. Aziz Peter, 1142 senesinde İspanya'ya gitmiş, burada birçok Arapça eseri Latince'ye tercümesini yaptırmıştır. Latince'den yapılan bu tercüme sonucunda Kurtuba, Toledo ve Sevilla dönemin tercüme merkezleri hâlini almıştır.¹⁹ Anlaşılacağı üzere insanlar ilk başlarda ideolojik nedenlerden dolayı dillere ilgi duymaya başlamışlardır.²⁰

1453 yılında İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde yapılan fetihler sonrası Batı'nın İslâm âlemini siyasi tehdit olarak

¹² Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, XXXIII, 428.

¹³ Rodinson, Maxime, "Oryantalizmin Doğuş", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, çev. Ahmet Turan Yüksel. 2/3 (Ocak 2002): 171-188.

¹⁴ Ahatlı, Erdinç, "Bir Oksidentalizm Çağrısı: "Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu", *Marife Dergisi*, 2/3 (2002): 303-336.

¹⁵ Bulut, Yücel, "Oryantalizm, Seyyahlar ve Batı'nın Doğu İmgesi", *Din ve Hayat*, 2 (2009): 65-69.

¹⁶ Wiedermann, "Orientalismus", s. 3.

¹⁷ Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, XXXIII, 428.

¹⁸ Kalın, İbrahim, *İslâm ve Batı*, İSAM Yayınları, 6. Baskı, 2016, s. 16. / s. 118.

¹⁹ Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 80

²⁰ Rodinson, "Oryantalizmin Doğuş", s. 171.

algılaması artmıştır.²¹ 1529'da Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana'yı ilk kez kuşatması sonrası Batı Doğu'yu daha da kuvvetli bir tehdit olarak kabul etmiş, oryantalist çalışmalara daha çok ehemmiyet vermiştir.²² Bu tehdit algısı Osmanlı'nın "Avrupa'nın hasta adamı" olarak ilan edilmesine kadar devam etmiştir. Bu algı neticesinde İspanyol Kardinal Segovialı John Müslümanların askeri hamle ve siyaset ile yıkılamayacağını, İslâm'ın ancak teolojik iddialar ile güçsüz bir hâle getirilebileceğini savunmuştur. Bu tezi gereği, Segovialı Kur'an'ı ilk olarak İspanyolcaya tercüme ettirmiştir, ardından kendisi bu tercümeyle kullanarak Kur'an'ı Latince'ye çevirmiştir. Segovialı'nın bu tercüme ile asıl amacı Kur'an'ın ilahi olarak vahyedilmemiş bir kitap olduğunu kanıtlamak olmuştur.²³ Segovialı'nın bu teşebbüsleri ile oryantalizmin ilk temelleri bu dönemde atılmıştır. Böylelikle XVI. yüzyılda Avrupa'da birçok Arapça eser matbu edilmiştir.²⁴

Bunun yanında tercüman yetiştirmeyi amaçlayan akademiler kurulmuştur. Bunlar arasından en meşhurları XIV. Louis ve Maria Theresa tarafından kurulmuş olan dil okullarıdır.²⁵

İslâm ile ilgili araştırmaları ile tanınan Edward Pococke, XVII. yüzyılın en önemli isimlerindedir. Kendisi Oxford Üniversitesi İslâm Araştırmaları Kürsüsü'nün ilk başkanıdır. Aynı zamanda İslâm dünyasını yerinde araştırma amacıyla İslâm dünyasına bizzat giden ilk araştırmacıdır.

XIX. yüzyıllarda İslâmî araştırmalar hız kazanmıştır. Bu dönemde İslâm kültürü birçok yönü ile ele alınmıştır. Bu dönemde temelleri oluşturulan "Klasik Oryantalizm" in kurucuları arasında Silvestre de Sacy, Joseph von Hammer, Joseph Schacht, Ignaz Goldziher ve daha birçok oryantalist bulunmaktadır. Bu isimler modern akademik İslâm çalışmalarının öncüleri sayılmışlardır.²⁶ Özellikle Ignaz Goldziher "Klasik Oryantalizm" e yeni bir şekil veren isimlerin başında gelmektedir.²⁷

Bunun yanında Paris'te 1795 senesinde "École spéciale de langues orientales vivantes" (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu)'nun kurulması ile Silvestre de Sacy bu okulun Arapça kürsüsünü oluşturmuştur. Kendisi XIX. ve XX. yüzyıllarda Avrupai Doğu

²¹ Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012, s. 191.

²² İnan Aliyazıcıoğlu, "Oryantalizm ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", s. 145.

²³ Kalın, *İslâm ve Batı*, ss. 109-118.

²⁴ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 191.

²⁵ Rodinson, "Oryantalizmin Doğuşu", s. 176.

²⁶ Yücel, *Hadis Tarihi*, ss. 191-192. / Kalın, *İslâm ve Batı*, ss. 137-138. "Klasik Oryantalizm" in kurucuları hakkında Ahmet Yücel saymış olduğu isimler arasında Ignaz Goldziher'i vermektedir. İbrahim Kalın ise saymış olduğu bu isimler arasında Joseph von Hammer'in ismini de zikretmektedir. Kanaatimizce iki isim de önemli olduğundan bu kısımda Ahmet Yücel ile İbrahim Kalın'ı beraber zikretmeyi uygun gördük.

²⁷ Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 132.

çalışmalarına yön vermiştir.²⁸ Böylece Sacy; döneminin oryantalistlerinin önderi,²⁹ tüm oryantalistlerin ustası sayılmıştır.³⁰ Paris ise, bu dönemde Avrupa oryantalistlerinin merkezi olmuştur.³¹

Oryantalistler bu dönemde İslâmi klasik kaynak diyebileceğimiz birçok eseri yayımlamışlardır. İslâm tarihi, hadis, fıkıh, tefsir, kelim ve tasavvuf alanlarında çok sayıda eser ortaya koymuşlardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki oryantalistler bu çalışmalarını ile dini, ilmi, siyasi gibi farklı amaçlar gütmüşlerdir.³² Birçok oryantalist İslâm'ın temellerinin Hristiyanlık ve Yahudilikte bulunduğunu ve böylece İslâm'ın özgün bir boyutu bulunmadığını iddia etmiştir.³³

Bununla birlikte Yahudiliğin ve Hristiyanların kutsal kitaplarının vahiy kaynaklı olup olmadığı oryantalistler tarafından çetin bir biçimde tartışılmıştır.³⁴

7. ALMAN ORYANTALİZM TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Edward Said, oryantalistliği Batı'nın Doğu'da kuvvetli ve egemen olmaya çalışması olarak açıklamıştır. Burada dikkat çeken bir husus ise, Said eserinde oryantalistlik bağlamında İngiliz ve Fransız kaynaklarını ve sömürgeci ele almaktadır. Said eserinde yalnızca İngiliz ve Fransız oryantalistliğine odaklanmıştır. Bu nedenden dolayı eseri bu konuda eleştirilmiştir. Said eserinde Alman oryantalistliğinden bahsetmemektedir. Onun Alman oryantalistliğine değinmemesinin nedeni ise Almanya'nın diğer sömürgeci ülkeler gibi Doğu'da sömürgeci hedeflerinin olmaması olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda diğer bir neden olarak Almanya'nın Avrupa oryantalistliğine özgü olan güç ve bilgi bütünlüğünü benimsememiş olması olarak gösterilmektedir. Bunun yanında Said, Alman oryantalistliğinin sadece diğerlerinden alınanlara teknikler geliştirmek ve bunları süzgeçten geçirmek ile uğraştığını yazmaktadır.³⁵

²⁸ İnan Aliyazıcıoğlu, "Oryantalistlik ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", s. 146.

²⁹ Bulut, "Oryantalistlik", *DİA*, XXXIII, 431.

³⁰ Rodinson, "Oryantalistliğin Doğuşu", s. 178.

³¹ İnan Aliyazıcıoğlu, "Oryantalistlik ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", s. 150.

³² Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 192.

³³ Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 140.

³⁴ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 193.

³⁵ Said, *Orientalism*, s. 22.

Ancak oryantalistik çalışmaların üniversitelere bağlılığı en çok Almanya’da olmuştur. Bu konuda Göttingen, Leipzig ve ileriki zamanlarda Berlin merkez sayılmıştır. Öyle ki Fransız, İngiliz ve Amerikan oryantalistler burada eğitim almışlardır.³⁶

Bu noktada Almanya’da oryantalizmin gelişimini 1845 senesinde “Deutsche Morgenländische Gesellschaft” (Batılı Alman Cemiyeti)’in kurulması desteklemiştir. 1848’den itibaren bu cemiyet “Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft” (Batılı Alman Cemiyeti Dergisi)³⁷ dergisini yayımlanmaya başlamıştır.³⁸ Böylece İngiltere, Fransa ve Amerika’nın ardından Almanya’da da oryantalist bir topluluk kurulmuştur. Bu cemiyete Almanların yanı sıra yabancılar da üye olabilmıştır. Üyelerin birçoğu üniversitelerde öğretim görevlileridir.³⁹ Bu dönemden itibaren özellikle Yakın Çağda Doğu ile ilgili araştırmalar devlet tarafından desteklenmiş ve devlet himayesinde yürütülmüştür. Böylece Doğu araştırmaları entelektüel bir boyut kazanmıştır.

Bilim adamları, seyyahlar ve şairler doğu ziyaretlerinde bulunmuşlar ve bilgi düzeyi yüksek olan kesim için çalışmaları ile bilgi sağlamışlardır. Bu çalışmalar sonucu bu dönemde Almanya’da Şark ile ilgili yayımların sayısının arttığı görülmektedir. Diğer önemli bir nokta ise çalışmamıza konu olan oryantalist Joseph von Hammer öncülüğünde kurulan “Fundgrube des Orients” (Doğu’nun Hazinesi)⁴⁰ adlı dergi 1809 yılında yayıma başlamıştır.⁴¹ Bu derginin nasıl oluştuğunu Hammer, kaleme almış olduğu hatıratlarında anlatmaktadır.⁴² Bu dergi Almanca, Fransızca ve Arapça dillerinde din, felsefe, edebiyat ve tarih ile ilgili metinleri yayımlamışlardır.⁴³ Özellikle tercüme faaliyetleri ile tanınmıştır. Aynı zamanda bu dergi Almanca konuşulan ülkeler arasında ilk süreli yayın olma niteliği taşımaktadır.

³⁶ Wiedermann, “Orientalismus”, s. 11.

³⁷ Görgün, Hilal, “Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 193-194.

³⁸ Zeitschrift der Deutsche Morgenländischen Gesellschaft-Batılı Alman Cemiyeti Dergisi, Martin-Luther-Universität Wittenberg Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (ULB) tarafından dijital ortamda erişime sunulmuştur. Bkz: Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (ULB), <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/structure/2327>, (e.t. 19.05.2020).

³⁹ İnan Aliyazıcıoğlu, “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, ss. 146-147.

⁴⁰ Detaylı bilgi için Bkz: Beydilli, Kemal, “Fundgrube de Orients”, *DİA*, İstanbul, 2016, EK-1, 457-460.

⁴¹ İnan Aliyazıcıoğlu, “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, s. 150.

⁴² Bu çalışmada Joseph von Hammer’in aslı el yazması olan hatıratlarının “Erinnerungen aus meinem Leben” Karl Franzens - Graz Üniversitesi Bilim Merkezinin arşivinde bulunan Walter Höflechner und Alexandra Wagner tarafından yayımlanan daktilo yazısı ile dijitalleştirilmiş örneği kullanılmıştır. Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von, “Erinnerungen aus meinem Leben”, *Joseph von Hammer-Purgstall: Erinnerungen und Briefe*, ed. Walter Höflechner, Alexandra Wagner und Koitz-Arko, Archiv des Zentrum für Wissenschaftsgeschichte Karl-Franzen Universität Graz, Akademische Druck und Verlagsanstalt Graz – Austria, 2011, B. 14, H. 1, ss. 3-5.

⁴³ Beydilli, “Fundgrube de Orients”, *DİA*, EK-1, 457.

Silvestre de Sacy diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya’da da oryantalist çalışmaların başlamasında öncü olmuş ve etkisi yirminci yüzyıla kadar sürmüştür. Bu noktada Alman oryantalizmin Fransız oryantalizminden etkilenmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Daha önce Şark araştırmaları ilahiyat fakültelerinde yapılırken, on dokuzuncu yüzyılda ise akademik boyut kazanarak kurumsallaşmaya başlamıştır. Ancak Almanya’da şark çalışmaları 16. yüzyıla kadar geri götürülebilmektedir. Özellikle Protestan Üniversiteleri bu çalışmalara ehemmiyet vermişlerdir. 19. yüzyılda ise oryantalist çalışmalar bağımsızlaşmış ve bu sayede alandaki çalışmalar çoğalmıştır.⁴⁴ Bu dönemde Joseph von Hammer Avusturya tarafından İstanbul’a sefaret sekreteri olarak atanmıştır. Hammer İstanbul’da bulunduğu vakitler birçok yazma esere ulaşmıştır. Toplamış olduğu bu eserlerin büyük bir kısmı bugün Österreichische Nationalbibliothek’te bulunmaktadır.⁴⁵ Toplanmış bu eserler neticesinde siyasiler arasında da oryantalist çalışmalar ile ilgili bu konuda öncü sayılmıştır. Buna ek olarak Viyana’da Maria Theresa tarafından 1754 senesinde “Orientalische Akademie” (Şarkiyat Akademisi) kurulmuştur. Bu okulun asıl amacı Osmanlı’da diplomatik görev alacak elemanların yetiştirilmesi olmuştur.⁴⁶ Hammer’de bu akademide eğitim görmüş⁴⁷ ve ardından diplomatik olarak İstanbul’da görev almıştır.⁴⁸

Almanca konuşulan ülkelerde devletlerde oryantalist çalışmalara destekte bulunmuşlardır. Özellikle Almanya kralları tarafından birçok üniversite kurulmuştur.⁴⁹

Ancak 1933 senesinde veya daha doğrusu 1938 senesinde Alman oryantalizmi gerilemeye başlamıştır. Yahudi asıllı olan veya olmayan sol ya da liberal görüşe sahip olan oryantalistlerin, Almanya’dan göç etmesi veya göçe zorlanması, üniversitelerdeki pozisyonlarından alınmaları ve öldürülmeleri sonucu, Almanya ve Avusturya’da oryantalizm alanında gerilemeye yol açmıştır. Bu sebeple Almanya ve Avusturya atmıştan fazla araştırmacısını kaybetmiştir. Bunun ardından Alman oryantalizmi ikinci dünya savaşından sonrada siyasi olmayan, filolojik ve tarihsel araştırmalar alanında varlığını sürdürmüştür.⁵⁰

⁴⁴ İnan Aliyazıcıoğlu, “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, ss. 150-152.

⁴⁵ Ortaylı, İlber, “Hammer-Purgstall”, *DİA*, İstanbul, 1995, XVI, 491-494.

⁴⁶ İnan Aliyazıcıoğlu, “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, s. 151.

⁴⁷ Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 1, H. 5, ss. 3-23. / Hammer’in Şark akademisinde geçirdiği zaman ve eğitim için bkz. Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 1-2.

⁴⁸ Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 3, H. 1, ss. 7-8.

⁴⁹ İnan Aliyazıcıoğlu, “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, s. 151.

⁵⁰ Loimeier, Roman, “Edward Said und der Deutschsprachige Orientalismus: Eine Kritische Würdigung”, *Stichproben. Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien*, Wien, 2 (2001): ss. 63-85.

Son olarak diyebiliriz ki Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Doğu ülkelerini egemenliği altına alma arzusu gütmeyen oryantalizmde öncü denilebilecek bir noktaya ulaşmıştır. Almanya'nın bu raddeye gelmesinin en büyük nedeni şüphesiz birçok seyyahın, tüccarın ve misyonerin Doğu'ya bizzat gitmiş olmasıdır. Bu sayede Almanya Doğu'ya ait belgelere ulaşmıştır. Böylelikle Alman oryantalizminde birçok meşhur isimler çalışmış ve önemli eserler meydana getirmişlerdir.⁵¹ Bu bağlamda bizim de tezimize konu olan Joseph von Hammer önde gelen isimlerdendir.

⁵¹ İnan Aliyazıcıoğlu, “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, ss. 151-153.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM SİSTEMİ VE ENDERUN MEKTEBİ

Asıl konumuz olan Enderun Mektebi'nin ne olduğunu anlamak ve Enderun Mektebi'ndeki eğitimin farklılığını görebilmek için Osmanlı Devleti'nde yürütülen geleneksel eğitim sistemine genel bir bakış gerektiği kanaatindeyiz. Bu nedenden dolayı bu bölümümüzde Osmanlı'nın geleneksel eğitim sistemini ana hatlarıyla ele almaya gayret edeceğiz. Bu bağlamda Örgün Eğitim adı altında ilköğretim sayılan Sıbyan Mektebi'ni ve orta ve yükseköğretim sayılan medreseleri konu edeceğiz. Camii, tekke ve zaviyeler ve kütüphaneleri ise yaygın eğitim adı altında anlatacağız.

1.1. OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Selçuklu Devleti'nde kurulmaya başlamış olan okul sistemi Osmanlı İmparatorluğunda buradan örnek alınarak uygulanmış ve en geniş halini almıştır. Uygulanmış olan eğitim sisteminin temelleri İslâm Medeniyetinin temellerine dayanmaktadır.⁵²

Osmanlı Devleti'nde uygulanan, ana hatlarıyla aşağıda açıklanacak olan geleneksel eğitim ve öğretim faaliyetleri 19. yüzyılın ortalarına kadar devletin görev alanı dışında kalmıştır. Askerlerin ve yöneticilerin eğitimi hariç tüm diğer eğitim sistemleri vakıflara⁵³ bağlı olarak şekillenmiştir. Bu dönemlerde eğitim faaliyetleri bir hayır işi olarak yürütülmüştür. Devlet bu eğitim uygulamalarına karışmamıştır. Yalnızca askeri eğitim ve yöneticilerin eğitimi devlet tarafından geleneksel eğitim olarak yürütülmüştür. Uygulanmış olan eğitim sisteminin temellerinin dini olması nedeniyle, eğitim faaliyetleri dini bir görev olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı bu faaliyetler, hayırseverler tarafından kurulmuş olan vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yürütülen hayırseverlik neticesinde ülkenin dört bir yanında çok sayıda cami, mescit, tekke ve medrese gibi oluşumlar kurulmuştur.

Geleneksel eğitim sistemi şu ana başlıklardan oluşmaktadır:

A. Örgün Eğitim adı altında: 1. İlköğretim – Sıbyan Mektebi (Mekteb-i Sıbyan)

2. Orta ve Yükseköğretim – Medreseler

⁵² Akkutay, Ülker, *Enderûn Mektebi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984, s. 15.

⁵³ Osmanlı padişahları'nın yaptırmış olduğu vakıflar arasında ilk vakfiyye Orhan Bey'e ait olduğu aktarılmaktadır. Bkz. Özbilgen, Erol, *99 Soruda Osmanlı*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 196.

B. Yaygın Eğitim adı altında: 1. Camiler

2. Tekkeler ve Zaviyeler

3. Kütüphaneler⁵⁴

1.1.1 Örgün Eğitim

Örgün eğitim okul öncesi eğitimi, ilköğretimi, ortaöğretimi ve yükseköğretimi kapsamaktadır. Örgün eğitim, belirli bir yaşa ulaşmış bireylere bir müfredata bağlı olarak okul ortamında verilen periyodik ve sistemli bir eğitim faaliyetidir.⁵⁵

1.1.1.1. Sıbyan Mektebi

Sıbyan Mektebi yukarıdaki şemadan da anlaşılacağı üzere ilkokul seviyesindeki okullardır. Bu mektepler okuma çağına gelen 5 – 6 yaş, kız ve erkek çocuklarına ilk tahsilini veren yerlerdir. Bu mekteplerde kız ve erkekler karma öğretim görmüşlerdir. Burada çocuklara okuma ve yazma, bazı dini bilgiler ve basit hesap işleri öğretilmiştir. Bu okullardaki eğitim başarı seviyesine göre yapılmıştır. Sınıf ayrımı yapılmamış, ders veren hoca aynı seviyede olan öğrencilere bir arada ders vermiştir.⁵⁶

Sıbyan Mekteplerinde eğitim sabah erken saatlerde başlamış ve ikinci vaktine kadar devam etmiştir. Ders aralarında mola verilmemiştir. Bunun yanında öğle saatlerinde yemek arası verilmiştir.⁵⁷ Sıbyan Mektepleri büyük şehirlerde her mahalleye⁵⁸ inşa edildiklerinden ve çocuklar mektebe yakın yerlerde oturduklarından dolayı yemeklerini evlerinde yemişler ve geri dönmüşlerdir.⁵⁹

Sıbyan Mektepleri'nin öğretmenlerine “Muallim”, yardımcılara “Kalfa” ve öğrencilerine “Talebe” denilmiştir.

Osmanlı Devletini gezen Fransız bir seyyah, Osmanlıda her mahallede mektep gördüğünü ve buradaki eğitimin Batı'daki eğitimden daha çok olduğunu bildirmiştir.⁶⁰

Konunun başında bahsedildiği üzere bu mekteplerde devlet tarafından ön görülmuş herhangi bir program veya müfredat uygulanmamıştır.⁶¹ Sıbyan Mekteplerinin devletçe tam

⁵⁴ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 15-20.

⁵⁵ Milli Eğitim Temel Kanunu, *Resmi Gazete*, 12/14574 (14/6/1973), Md: 18-39. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, (e.t. 11.07.2020).

⁵⁶ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 16.

⁵⁷ Özbilgen, *99 Soruda Osmanlı*, s. 185.

⁵⁸ Uslu, Sami, “XV – XVI. Asır Osmanlı Eğitim ve Öğretim Faaliyetine Toplu Bir Bakış”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 1, Ankara (1976): ss. 16-22.

⁵⁹ Özbilgen, *99 Soruda Osmanlı*, s. 185.

⁶⁰ Uslu, “XV – XVI. Asır Osmanlı Eğitim ve Öğretim Faaliyetine Toplu Bir Bakış”, s. 18.

bir düzen altına alınması 1869 senesinde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. 1869 Nizamnamesi'nin ardından bu okullara İptidai adı verilmiştir. Bu Nizamname ile bu okulların her mahallede ve her köyde en az bir tane olmak kaydıyla açılması, kız ve erkek, Müslim ve Gayr-ı Müslim ayrımı yapılarak, dört yıllık okullar olarak ve belirlenmiş müfredatlar altında açılması ön görülmüştür. Bunun yanında erkekler için 6-10 yaş, kızlar için 7-11 yaş arası eğitim zorunlu kılınmıştır. 1876 senesinde ise bu kanun anayasal bir boyut kazanmıştır. 1891-1892 senesinde ise İptidai Mekteplerinin ilk müfredatı uygulanmıştır.⁶²

1.1.1.2. Medreseler

Türklerin daha Anadolu'ya gelmeden ve Osmanlı Devleti kurulmadan önce ilim ve kültür alanında aktif oldukları malumdur. Zira Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda olduğu gibi Anadolu Selçukluları da çeşitli şehirlerde ilim alanına büyük katkılar sağlayan ve o dönemde birer üniversite hüviyetine sahip olan medreseler inşa etmişlerdir. Medreseleri ilk kuran Nizamülmülk'tür. Nizamülmülk ile başlayan medreseler Türk ve İslâm dünyasında birçok medresenin inşasına vesile olmuştur. Özellikle Selçuklu ve ileri gelenleri tarafından medreseler yaptırılmıştır. Aynı zamanda beylikler döneminde de birçok medrese inşa edilmiştir. Osmanlıda da aynı şekilde program ve uygulamada Anadolu medreseleri örnek alınmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'ndeki medrese sistemi Anadolu medreselerinin birer devamı niteliğindedir.⁶³ İlk Osmanlı Medresesi Orhan Bey tarafından 1331 senesinde İznik'te kurulmuştur. Bundan sonra birçok padişah çeşitli yerlerde medreseler inşa ettirmişlerdir. Medreselerin çoğalmasıyla, bunların idaresi için belirli kaidelere ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed döneminde medreseler ile ilgili ilk düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Fatih sonrası medreseler ile ilgili en belirgin ilerleme Sultan Süleyman'ın yaptırmış olduğu Süleymaniye Medresesi olmuştur.⁶⁴

Medreseler Sıbyan Mekteplerinin devamı olup, orta ve yüksek eğitim kurumları sayılmıştır. Terim manası olarak medrese, ders okunan yer anlamındadır. Medreseler kendi içerisinde ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç seviyeye ayrılmıştır. Alt kademedен en üst kademeye kadar, kendi içerisinde on iki basamaktan oluşan medreselerden iki grup adı altında

⁶¹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 15-16.

⁶² Demir, Celal, "Türk Eğitim Sisteminde Zorunlu Temel Eğitimin Tarihi Gelişimi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon, 1 / 2 (1999): 155-170.

⁶³ Hızlı, Mefail, "Kuruluşundan Osmanlılara kadar Medreseler", *UÜİFD*, t.y., 2 / 2 (1987): 273-281; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, II, s. 535; Sarıçam, İbrahim, Erşahin, Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2013, ss. 131-132.

⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 460-473. ; Unan, Fahri, "Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 / 9 (2004): 1-7. ; Kurulan İznik medresesinin ilk müderrisi Davud-i Kayseri'dir. Bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 591.

bahsetmek mümkündür. Bunların, birincisi Genel Medreselerdir ki, burası ilk ve orta kademedir, bu kısımda herhangi bir bilim dalında ihtisaslaşma mümkün değildir. Bu kademedeki İslâmî ve diğer bilimler beraber okutulmuştur. Genel Medreseler’de müftüler, müderrisler ve kadılar yetiştirilmiştir. Bunların, ikincisi ise İhtisas Medreseleridir. Burada çeşitli dallarda edebiyat, ilahiyat, hukuk, tıp vb. alanlarda ihtisaslaşmak mümkün olmuştur.⁶⁵ Yüksek kademelerinde belirli bilim dallarında ihtisaslaşmışlardır. Sonunda en yüksek seviyedeki medreselerden mezun olmuşlardır.⁶⁶ Medreselerde İslâmî bilimler ile tabiat bilimleri beraber okutulmuştur.⁶⁷ Dersler, müderris ve müderris müavinleri olan müderrisler tarafından verilmiştir.⁶⁸ Medreselerde âlimler, kadılar, müftüler ve müderrisler gibi kişilerin oluşturduğu İlmiyye Sınıfı yetiştirilmiştir.⁶⁹

1.1.2. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim örgün eğitimle birlikte veya haricinde yürütülen eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır.⁷⁰

1.1.2.1. Camiler

İslâm dünyasında kurulan ilk camilerin adı “mescittir”. Mahallenin idari merkezi sayılan Camiler, aynı zamanda isminin anlamından yola çıkarak; halkın toplandığı veya toplantı yeri manalarına da gelmektedir.⁷¹ Bundan dolayı, içtimaî müesseselerin başında gelen camiler hem ibadet yeri, hem de halkın topluca buluşma noktası sayılmıştır. Buralarda mahallelerle ilgili konular konuşulup kararlar alınmıştır.⁷² Bunun yanında camiler, halk eğitim merkezleri sayılmıştır. Osmanlı Devleti boyunca camiler; din, bilim, sanat ve musikiyi bünyesinde toplayan birer kültür merkezi niteliğinde olmuştur.⁷³ Tüm bu vazifeleri yanında camilerin yanına medrese, imaret ve darü’ş şifalar gibi sivil ve sosyal vazifelerin görüldüğü mekânlar imar edilmiştir.⁷⁴

⁶⁵ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 17.

⁶⁶ Uslu, “XV – XVI. Asır Osmanlı Eğitim ve Öğretim Faaliyetine Toplu Bir Bakış”, s. 19.

⁶⁷ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 17.

⁶⁸ Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Osmanbey Matbası, İstanbul, 1939, I, 84.

⁶⁹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 17. Ariyetten medreselerde okutulan dersler hakkında detaylı bilgi için bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 462-46; Hızlı, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *UÜİFD*, 17 / 1 (2008): 25-46.

⁷⁰ Milli Eğitim Temel Kanunu, *Resmî Gazete*, Md: 40-42. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, (e.t. 11.07.2020).

⁷¹ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 167-168.

⁷² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 480. / II, 582.

⁷³ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 20.

⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 582.

1.1.2.2. Tekkeler ve Zaviyeler

Türklerin nasıl Müslüman olduğu, Müslüman olmalarında hangi unsurların etkili olduğu konusu İslâm tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Türklerin İslâm'ı bir millet olarak kabul etmelerinde Arapların silahlı ve askeri müdahalelerinin çok fazla olmadığı zikredilmektedir. Türklerin Müslümanlaşması sonucu bazı Türk-İslâm Devletleri kurulmuştur. Bu devletler İslâm tarihinde önemli vazifeler üstlenmişlerdir. O dönemlerde ticarî ilişkiler sayesinde Müslüman tacirler, Türk topraklarının en uç noktalarına kadar gitmiş, İslâm'ı oralarda gönüllü olarak tebliğ etmişlerdir. Aynı zamanda dönemin ilim merkezleri sayılan medreseler, Türkler arasında İslâm'ın yayılmasında etkili olmuştur. Bu vesile ile Müslümanlara has bir müessese olan ribatlar, zamanla İslâm sınır karakolu fonksiyonunu yitirerek, büyük cihat, yani nefis terbiyesiyle uğraşan toplulukların barındıkları müesseseler haline gelmiştir. Böylelikle, ribatlar birer zaviye ve tekke niteliği kazanmışlardır. Netice olarak, Türk bölgelerinde İslâm'ın öğrenilmesi açısından birer mektep niteliğinde olan ribatlar, Türkler arasında İslâm'ın tebliğ edilmesi ve öğrenilmesinde büyük yer tutmuşlardır. İslâm'ın Türkler arasında yayılmasında, inançlarındaki eksiklerini gidererek yaşamalarında, en önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz tarikatlar olmuştur.⁷⁵ Tarikat mensuplarının ikamet ettiği yerlere tekke denilmiştir. Buralar tasavvufi düşüncenin işlendiği ve takdim edildiği dini ve kültürel mekânlardır. Türk-İslâm tasavvufunun merkezleri sayılan tekkeler halkı yetiştirmişler ve böylece yine vakıflara bağlı birer Yaygın Eğitim Kurumu sayılmışlardır.⁷⁶

Tekke sahipleri mensuplarına musiki⁷⁷, beden ve ahlaki eğitimin yanı sıra onların düşünce düzeylerini yükseltmeyi amacıyla felsefe ve sanat eğitimi de verilmiştir. Zaviyeler ise tekkelerin küçükleridir.⁷⁸

1.1.2.3. Kütüphaneler

İstanbul'un fethedilmesiyle Bizanslılardan kalan kitaplar Osmanlı tarafından muhafaza edildiği ve İslâmî eserlerin eklenmesiyle bir kütüphanenin oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında Fatih Sultan Mehmed'in ilk halk kütüphanesini kurduğu aktarılmaktadır.⁷⁹ Kütüphaneler bir milletin eğitimi için önemli yerlerdir. Genel manada medreselerin

⁷⁵ Yazıcı, Nesimi, "Hoca Ahmed Yesevi Döneminde Türk- İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi", *Diyanet İlmî Dergi*, 29 / 4, (Ekim-Kasım-Aralık 1993): 5 - 9.

⁷⁶ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 20.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 557.

⁷⁸ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 20.

⁷⁹ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, s. 209. Fatih Sultan mehmed'in kurmuş olduğu ilk kütüphanenin fihristi Topkapı Sarayında bulunmaktadır. Bkz: Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 209.

yanlarında kütüphaneler daima bulunmuştur. Fatih Sultan Mehmed yaptırmış olduğu Sahn-ı Seman Medresesi'nin⁸⁰ yanına kütüphane inşa ettirmiş ve buradan ödünç alınacak olan kitapların listesini tutması için bir de kâtip görevlendirmiştir.⁸¹ Özel kütüphanelerin yanı sıra vakıflara bağlı kütüphaneler birer eğitim ve kültür merkezi görevi ifa etmişlerdir.⁸²

Osmanlı Devleti'nde yürütülen ve vakıflar tarafından yönetilen geleneksel eğitim kurumlarını burada ana hatlarıyla ele almaya çalıştık. Tüm bu genel bilgileri verdikten sonra anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti'nin ve halkının eğitime vermiş olduğu önem ve destek takdire şayandır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Osmanlı Devleti'nde askerlerin ve yöneticilerin eğitimi hariç tüm diğer eğitim sistemleri vakıflara bağlı olarak şekillenmiştir.⁸³ Ancak bu devletin ülkede yürütülen teşkilatlanmadan habersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Özellikle bir vakfın kurulabilmesi için devlet, İslâmî kaidelere bağlı olması açısından İslâm hukukunca belirlenmiş belli şartlar öngörmektedir. Bu şartlara göre öncelikle bir vakfın insanlara yararlı olması gerekmektedir. Aynı zamanda vakıf, Allah'a adanmış olmalı ve herhangi bir zaman dilimi ile sınırlanmış olmamalıdır. Bununla beraber vakıflar kadı ve vakıf müfettişleri tarafından denetime tabii tutulmuşlardır. Tüm bu kaidelerin en önemlisi ise vakıf kurmak isteyen birisi "Vakfiye" denilen bir senet oluşturur ki bu senedin metni padişah tarafından dahi değiştirilemez. Aynı şekilde padişahlar da bu uygulamalara tabii tutulmuşlardır.⁸⁴ Fatih Sultan Mehmed döneminde ise medreselerin çoğalmasıyla, bunların idaresi için belirli kaidelere ihtiyaç duyulmuştur. Medreseler ile ilgili ilk düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.⁸⁵ Tüm bu uygulamalardan anlaşılacağı üzere geleneksel eğitim vakıflara bağlı olarak yürütülmüştür. Devletin bu kurumları daima denetleyip, takip ettiği görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen eğitim kurumları dışında askeri eğitim ile yöneticilerin eğitimlerinin gerçekleştiği kurumlar da geleneksel eğitim sisteminde yer almaktadır. Bu iki eğitim kurumu, devlet tarafından yönetildiği ve düzenlendiği için vakıflar tarafından yönetilen geleneksel eğitim kurumlarıyla bu noktada farklılık göstermektedir. Bu bakımdan kısmen askeri eğitimi ve özelde yöneticilerin eğitimini bu bölümün ikinci kısmında zikretmeyi uygun görüyoruz.

⁸⁰ Sahn-ı Seman Medresesi Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da inşa ettirilen medresedir. Bilgi için bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 535-537.

⁸¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 587.

⁸² Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 20.

⁸³ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 15 - 16.

⁸⁴ Özbilgen, *99 Soruda Osmanlı*, ss. 194 - 196.

⁸⁵ Unan, "Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi", ss. 2-3.

1.2. ENDERUN MEKTEBİ

Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nin idari ve askeri kadrosunun yetiştirildiği saray eğitim kurumudur. Bu kurumda, padişah, saray ve devlet hizmetinde bulunacak erkekler eğitim görmektedir. Bu kurumda Osmanlı Devleti merkez ve taşra bürokrasisine gerekli olan insan gücünü kendi yetiştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca yöneticilere vermiş olduğu önemin ve değerinin bir sonraki bölümler ile daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

1.2.1. Osmanlı Saray Teşkilatının Ana Bölümlerine Genel Bir Bakış

Oğuzların Gülhan kolunun Kayı boyuna mensup olan dört yüz çadırdan oluşan bir Türkmen obası olarak varlığını sürdürürken, Osman Bey'in 1282 senesinde 23 yaşında bey olmasıyla⁸⁶, altı yüz yirmi iki yıl hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti kurulmuştur. Bu süre zarfı içerisinde Osman Bey'in küçük beyliği üç kıtaya hüküm süren bir devlet haline geldiği bilinmektedir.⁸⁷ Osmanlı Devlet anlayışı incelendiğinde kendinden önce var olmuş, Selçuklu ve diğer Türk- İslâm devletlerini örnek aldığı görülmektedir.⁸⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü ve etkinliği arttıkça tüm alanlarda iş bölümlerinin ayrılması ön görülmüştür.⁸⁹ Özellikle İstanbul'un fethi ile Osmanlı'da ciddi bir teşkilatlanma süreci başlamıştır. Bu teşkilatlanmadan yola çıkarak padişahlar saray içi ve dışı olmak üzere bir sistem kurmuşlardır.

Osmanoğulları'na ait müstakil bir sarayın varlığı Bursa'yı fethetmeden önce mevcut değildir.⁹⁰ Müstakil bir sarayın inşasından evvel Osmanlı beyi ailesi ile mütevazı bir evde oturmuş ve tüm devlet işlerini buradan yürütmüştür. Bu ikamet şekli ile çok fazla sayıda yardımcıya ihtiyaç duyulmamıştır.⁹¹ Bursa'nın alınması sonucunda Osmanlı Hükümdarlığının ilk devlet merkezi Bursa olmuştur.⁹² Böylelikle Osmanlı'nın ilk siyasi merkezi ve başkenti Bursa sayılmıştır. Bursa'nın fethedilmesiyle ilk Bey Sarayı mütevazı bir görünüşte buraya

⁸⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 97-101.

⁸⁷ Osmanlı devletinin 1300 senesinde kurulduğu ve 1922 senesinde saltanatın kaldırıldığı bilinmektedir. Bu süre hesaplandığında Osmanlı'nın altı yüz yirmi iki sene var olduğu anlaşılmaktadır. Bkz: Emecen, Feridun, "Osmanlılar", *DİA*, İstanbul, 2007, XXX, 496-502.

⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 117-118; Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 4. Baskı, Ankara, 1991, s. 110.

⁸⁹ Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 37.

⁹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 475-476.

⁹¹ Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, s. 29.

⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 112.

inşa edilmiştir.⁹³ Bursa'daki bu saray Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar aktif bir şekilde kullanılmıştır.⁹⁴

Bursa ve akabinde inşa edilen Edirne saraylarından sonra, İstanbul'un fethi ile Fatih Sultan Mehmed tarafından Saray-ı Atik denilen Eski Saray inşa edilmiştir. Bu saray bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yere kurulmuştur. Bunun ardından yine Fatih Sultan Mehmed tarafından bugünkü ismi ile Topkapı Sarayı olarak bilinen Saray-ı Cedid inşa edilmiştir.⁹⁵ Tüm bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı padişahlarının evi ve aynı zamanda devlet işlerinin yürütüldüğü yerler olan saraylarda da devletin kurulması, gelişmesi ve yükselmesine paralel olarak benzer bir teşkilatlanma gerçekleşmiştir. Topkapı Sarayı ile saray teşkilatlanması son şeklini almıştır. Topkapı Sarayı, saray teşkilatı ve burada görevli insanlar açısından yukarıda da değinildiği üzere saray içi ve saray dışı olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

1.2.1.1. Birûn Kısmı

Sarayın giriş kapısı olan Bab-ı Hümâyûn ile orta kapısı arasındaki kısımdır. Buraya Birûn denilmiştir.⁹⁶ Birûn kelimesi, Farsça bir kelime olup "Dış" anlamına gelmektedir. Genelde saray dışında hizmet verenler bu kısma mensup olup, kendilerine "Birûn Halkı" veya "dış halkı" denilmiştir.⁹⁷ Sarayın bu kısmında çok çeşitli işler yürütülmüştür. Bu kısımda hizmet veren İlmîyye Sınıfı ile Dış Ağaları diye anılan "Ağayan-ı Birûn", Harem ve Enderun kısımlarının dışında oturmuşlardır. Akşamları işleri bittikten sonra evlerine dönmüşlerdir. Buradaki hizmetliler Enderun Ağaları kadar disipline tabii tutulmamışlardır. Birûn Halkı altı bölüme ayrılarak incelenmesi mümkündür.⁹⁸ Burada önemli olan nokta şudur ki, sarayın Ulema Sınıfı, Ümera Sınıfı, Özengi (Rikab Ağaları), Müteferrikalar, Baltacılar ve Müteferrik Hizmetliler saray teşkilatının bu kısmının personeli sayılmışlardır.⁹⁹ Değinilecek birçok noktanın olmasına rağmen, kanaatimizce konumuz dışına çıkacağı ve fazla detay olacağı için Birûn kısmı ile ilgili buraya kadar verilen bilgiler ile iktifa ediyoruz.

⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 475.

⁹⁴ Akgündüz, Ahmed, *İslâm Hukukunda Kölelik – Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, 5. Baskı, OSAV, İstanbul, 2000, s. 204.

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 159-160.

⁹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 475-476.

⁹⁷ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 208.

⁹⁸ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 3 - 4.

⁹⁹ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 216.

1.2.1.2. Harem-i Hümâyûn Kısmı

Aslı Akkadca “örtmek, gizlemek, başkalarından esirgemek, ayırmak, tecrit etmek” anlamlarındaki haramu (m) olan harem kelimesi Arapça’da “korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer” manasına gelir. Kavram olarak ev, konak veya saraylarda kadınların yabancı erkeklerle karşılaşmadan rahatça günlük hayatlarını sürdürdükleri bölümlere Harem adı verilmektedir.¹⁰⁰ Aynı zamanda Harem girilmesi yasak olan yer manasındadır.¹⁰¹

Harem yukarıda da bahsedildiği üzere evlerde ve saraylarda hanımlara ayrılmış olan bölümlerdir. Aynı zamanda Harem padişahın evidir.¹⁰² Harem kavramı “evin hanımı” anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Osmanlı padişahlarının hanımlarına da harem adı verilmektedir. Aynı zamanda reisin hanımlarının, cariyelerinin ve çocuklarının yaşadığı mekânlara da Padişah Haremi veya Padişah Evi manasında Harem-i Hümâyûn adı verilmiştir.¹⁰³ Sonuç olarak, Harem padişahların evleri ve aileleri demektir. Harem hükümdarın özel hayatının geçtiği yerdir. Kendisi ve ailesi burada yaşamışlardır.¹⁰⁴

Aynı zamanda Harem padişahların hanımları için ikametgâh görevinin yanı sıra kadınların yetiştirildiği ve eğitildiği bir eğitim müessesesidir. Bu bakımdan Hareme yüksek derece kadınlar akademisi de denilebilir. Burada en alt kademe olan cariyelikten ustalığa kadar bir terfi sistemi bulunmaktadır.¹⁰⁵

1.2.1.3. Enderun Kısmı

Enderun, Farsça’ da “iç kısım” anlamına gelmektedir.¹⁰⁶ Osmanlı devlet teşkilatının ana bölümlerinden sayılan saray teşkilatının Enderun kısmı, diğer bir adı ile Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti’nin idari ve askeri kadrosunun yetiştirildiği saray eğitim kurumudur. Bu kurumun kuruluş amacı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli olan insan gücünü yetiştirmek olmuştur. Bu eğitim kurumuna alınan gençlere resmi Osmanlı ideolojisi ve zihniyeti öğretilmiştir. Verilen eğitim sonucunda bu gençler imparatorluğun farklı ırk, din, dil ve kültürüne sahip halkını yönetecek yetenekli idareciler hâline gelmişlerdir.¹⁰⁷ Enderun’un asıl önemi ise seçilen gençler arasında üstün zekâlı ve yetenekli olanların eğitim

¹⁰⁰ Özyayın, Abdülkerim – Bozkurt, Nebi, “Harem”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 132.

¹⁰¹ Akgündüz, Ahmed – Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, 1999, s. 319.

¹⁰² Alkan, Mustafa, “Harem-i Hümâyûn”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El-Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, Grafik Yayınları, Ankara, 2012, s. 68.

¹⁰³ Kazıcı, *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, s. 31.

¹⁰⁴ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 31.

¹⁰⁵ Şimşirgil, Ahmet, “Harem-i Hümâyûn”, <http://ahmetsimsirgil.com/harem-nedir/>, (e.t. 11. 06. 2016).

¹⁰⁶ Alkan, Mustafa, “Enderun-i Hümâyûn”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El-Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, Grafik Yayınları, Ankara, 2012, s. 64.

¹⁰⁷ İpşirli, Mehmet, “Enderun”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 185-187.

gördüğü bir saray eğitim kurumu olmasından ötürüdür.¹⁰⁸ Sarayın bu kısmında hizmet edenlere Enderun Halkı¹⁰⁹ veya Enderunlular denilmiştir.¹¹⁰ Daha sonraki bölümde bu konuya ayrıntılı bir şekilde tekrar temas edeceğimiz için burada bu bilgiler ile yetiniyoruz.

1.2.2. Enderun Mektebi

1.2.2.1. Tarihsel Gelişimi

Enderun Mektebi'nin kuruluş tarihi hakkında iki ayrı görüş mevcuttur. Bu görüşler Enderun'un II. Murad zamanında veya Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulduğunu öne sürmektedir. Ancak Muallim Cevdet Yazmalarında Enderun'un II. Murad tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır.¹¹¹ Yapılan araştırmalar sonucu ise bu kurumun Fatih zamanında geliştiği ve asıl niteliğine kavuştuğu bilinmektedir.¹¹² Fatih Sultan Mehmed bir Kanunname ile sarayın, devletin idari ve askeri teşkilatının görev alanlarını ve rütbelerini belirlemiştir.¹¹³ Bu Kanunname ile Enderun hayatı belirli esaslara bağlanmıştır.¹¹⁴ Enderun Mektebi'nin ilk olarak Sultan Murad tarafından Edirne Sarayı'nda kurulduğu kabul edilmektedir.¹¹⁵ Bunun ardından Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Murad tarafından kurulmuş olan Enderun Mektebi'ni genişletmiştir.¹¹⁶ İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Mektebi'nin kuruluşunda, Edirne'deki Şehzade Okulu'nun model alınmış olmasının ihtimal dâhinde olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁷ Osmanlı topraklarının genişlemesine paralel olarak müesseselerde de gelişmeler oldu.¹¹⁸ Dolayısıyla Enderun'daki insan sayısının da arttığı söylenebilir. Verilen eğitim sonucu burada yetişen devlet adamları Osmanlı'da en üst düzey yönetici kademelerinde etkili olmuşlardır.

Osmanlı Sultanı Fatih, Enderûn–i Hümâyûn adı ile anılan bu mektebe meşhur hocalar getirmiş ve birçok ilim dallarının tahsil edilmesini sağlamıştır. Fatih'in Enderun'u

¹⁰⁸ Işık, Abdulcelil, Güneş, Engin, "Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi", *ÜZEYAD*, 4 / 3, 2017, s. 3.

¹⁰⁹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 6.

¹¹⁰ Özbilgen, *99 Soruda Osmanlı*, s. 64.

¹¹¹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 25 – 26; Akkutay, Ülker, <https://ustunzekalilar.org/tr/Makaleler/Icerik/106Osmanli-Egitim-Sisteminde-Enderun-Mektebi>, (e.t. 07. 01. 2019). /

¹¹² Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 25 – 26.

¹¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 480.

¹¹⁴ Bülbül, Zekeriya, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, 4. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Konya, 1997, s. 26.

¹¹⁵ Alkan, "Enderun-i Hümâyûn", s. 64.

¹¹⁶ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 25-27.

¹¹⁷ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 61.

¹¹⁸ Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, s. 29.

genişletmesiyle başlayan gelişmelere binaen mektepteki eksiklikler, oğlu II. Bâyezid tarafından giderilmeye ve tamamlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda II. Bâyezid; Müezzin Başılık, Berber Başılık, Tüfekçi Başılık vb. memuriyetler kurmuş ve bunları bir talimatnameye bağlamıştır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise Enderun'a çok sayıda bina ve eser inşa edilmiştir. Bu eserlerin bakım ve tamiri ise Sultan IV. Murad, III. Ahmed ve III. Mustafa zamanlarında devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim ise Teşrifat Merasimini olduğu gibi uygulayarak bu merasime Hırka-i Saadet ziyaretini eklemiştir.

17. ve 18 yüzyıllarında Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu sıkıntılara bağlı olarak başlayan siyasi çözümler kendisini Enderun'da da hissettirmiştir. Devletlerarası değişen siyasi ilişkiler ve diplomasinin önem kazanmasıyla Enderun'da uygulanan eğitim ve öğretimde değişikliklere ihtiyaç duyulmuştur. Enderun Mektebi'nde uygulanan eğitim ve nizam II. Mahmud devrine kadar özelliğini korumuş ve aynen uygulanmıştır. Ancak II. Mahmud ile Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Mektep var olan gücünü yitirmeye başlamıştır. Bu düzenlemelerle beraber devletin üst düzey yöneticilerini yetiştiren bu kurumda birçok değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri 1830' da Silâhdarlığın kaldırılmasıyla, Enderûn-i Hümâyûn Nezareti'nin kurulmasıdır.¹¹⁹ Harbiye okullarının ve diğer eğitim okullarının açılmasıyla Acemi Oğlanlar Mektepleri ortadan kaldırılmış ve Enderun'un eğitim ve nizamı ikinci dereceye düşmüştür.¹²⁰ Bunun ardından Sultan Abdülmecid'in Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasıyla Enderun Mektebi önemini gittikçe kaybetmeye başlamıştır. Böylelikle Mabeyn Enderun'dan ayrılmış ve hizmetlilerin gelişme imkânı kalmamıştır. II. Abdülhamid döneminde ise Enderun Mektebi tamamen ihmal edilmiş ve Meşrutiyet'le beraber tamamen önemini yitirmiştir. Bu ilerlemeler sonucunda 1 Temmuz 1909 yılında bir Kararname ve Talimatname ile Enderun Mektebi kapatılmıştır.¹²¹ Burada şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti'nin en güçlü devri, Enderun'da yetişen insanların devlet ve yönetim kadrolarında görevlendirildiği dönemler olmuştur.¹²² Bu sebeple Enderun Mektebi imparatorluğun en başarılı eğitim müessesesi olduğu kabul edilebilir.¹²³

Enderun Mektebi Sultan II. Murad tarafından kurulmuş ve Fatih Sultan Mehmed tarafından asıl nizam ve önemine kavuşmuştur. Enderunluların görev alanları ve rütbeleri Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnamesi ile belirlenmiş ve kesinleştirilmiştir. XV-XVII.

¹¹⁹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 27-28.

¹²⁰ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 16.

¹²¹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 28-29.

¹²² Işık-Güneş, "Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi", s. 6.

¹²³ İpşirli, "Enderun", *DİA*, XI, 187.

yüzyıllar arası tarihçilere göre “Osmanlı Klasik Dönem“ olarak isimlendirilen ve Osmanlı Devleti’nin en parlak dönemi olan bu dönemlerde, bu kurumda yetişen devlet adamları en üst düzeyde yer almış ve bu kademelerde etkili olmuşlardır. Zikredilen padişahların halefleri tarafından da Enderun’a aynı önem verilmiştir. Bu değer, padişahların Enderun’a vermiş oldukları destekten ve bu kurumun daha verimli hâle gelebilmesi için yaptıkları önemli düzenlemelerden anlaşılmaktadır. Ancak değişen dünya nizamı ve siyaset nedeniyle Enderun Mektebi yavaş yavaş önemini ve etkisini yitirmiş ve en sonunda kapatılmıştır.

Enderun Mektebi’nin tarihsel gelişiminden de anlaşılacağı üzere Osmanlı İmparatorluğu, devletin yetkili makamlarında görev alacak insan gücünü itina ile seçmiş ve seçkin bir eğitim imkânı sunmuştur. Verilen eğitim sonucu bu insanları en üst devlet makamlarına layık görmüştür. Osmanlı, bir devletin liyakat sahibi ve devletine sadakat ile bağlı yöneticiler ile ayakta kalacağını fark etmiş, bu düşünce ile idari işleri yürütmüştür.

1.2.2.2. Amacı

II. Murad tarafından kurulmuş olan Enderun Mektebi, Fatih Sultan Mehmed zamanında yerleşik bir konum almıştır.¹²⁴ Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğü ve etkinliği arttıkça tüm alanlarda iş bölümlerinin ayrılması öngörülmüştür.¹²⁵ Özellikle yukarıda temas ettiğimiz üzere, İstanbul’un fethi ile Osmanlı’da ciddi bir teşkilatlanma süreci başlamıştır.¹²⁶ Bu teşkilatlanma sonucu Enderun Mektebi belli amaçlar doğrultusunda kurulmuş ve genişletilmiştir. Aşağıda Enderun Mektebinin kuruluş amaçları listelenmeye çalışılmıştır.

1. Kurumun asıl ve ilk kuruluş amacı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli olan insan gücünü yetiştirmek olmuştur.¹²⁷ Böylelikle gerekli kadro tamamlanmaya çalışılmıştır.¹²⁸
2. Enderun’un kuruluş amaçlarından bir diğeri ise seçilen gençler arasında üstün zekâlı ve yetenekli olanlara özel ve seçkin saray eğitimi sunmak olmuştur.¹²⁹ Bu eğitim sonucu devletin işleyişinin mükemmel yürütülmesi amaçlanmıştır.¹³⁰
3. Bunun yanı sıra Enderun Mektebi soylu bir sınıfın oluşmasını önlemek adına kurulmuştur. Böylelikle iktidara ortak olacak bir sınıfın oluşması önlenmiş, kulluk sistemi adı altında devlet kadroları idare edilmiştir.

¹²⁴ Kazıcı, *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, s. 37.

¹²⁵ Kazıcı, *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, s. 14.

¹²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 480.

¹²⁷ İpşirli, “Enderun”, *DİA*, XI, 185 - 186.

¹²⁸ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 123.

¹²⁹ Işık-Güneş, “Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi”, s. 3.

¹³⁰ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 123.

4. Devlet yönetiminin Batı'da olduğu gibi soylular üzerinden değil, sadece yetenek ve kabiliyete göre yürütülmesi amaçlanmıştır.¹³¹ Böylelikle seçkinliğin soy ile değil yetenek ve kabiliyet ile kazanılması sağlanmıştır.¹³²
5. Bu kurumda eğitim sadece idari ve askeri alanda olmayıp, aynı zamanda bilim ve sanat alanında da gençlerin kendilerini yetiştirmeleri amaçlanmıştır.
6. Enderun'un bir diğer amacı ise, devletin üst düzey makamlarında görev alacak insanları devletin kendi düşüncesine uygun yetiştirmek olmuştur.¹³³ Böylelikle devlet, ideolojisini devam ettirebilmiştir.
7. Aynı zamanda farklı ırk, din, dil ve kültüre sahip halkı yönetecek yetenekli ve sağlam idarecileri yetiştirmek amaçlanmıştır.¹³⁴
8. Bunun yanı sıra Osmanlı'nın farklı ırktan insanları bir çatı altında toplamayı arzulamış olması bir ihtimaldir. Böylelikle genel manada sadece "Osmanlı" şuurunun benimsetilmesi amaçlanmış olabilir.
9. Bir diğer kuruluş amacı ise Enderun'da yetişmiş insanların sadakatlerinden ve bağlılıklarından faydalanma isteği olmuştur.
10. Verilen eğitim sonucu devletin üst düzey kademelerinde etkili olacak insan gücünü yetiştirmek amaçlanmıştır.¹³⁵
11. Enderun Mektebi'nde öğrencilerin yeteneklerine göre eğitim almaları için çabalanmış ve buna büyük önem verilmiştir.¹³⁶
12. Bu kuruluş devletin geleceği için bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır.
13. Tüm bu amaçların yanı sıra Enderun Mektebi'nde eğitim hem teorik hem de pratik alanda olmak üzere uygulamalı verilmiştir. Böylelikle öğrencilerin alanda aktif olmaları ve kendilerini ispatlamaları istenmiştir.
14. Verilen eğitimin en ana ilkesi ise kültürün etkili bir şekilde verilmesi olmuştur. Böylelikle kültürün aktarılması ve korunması sağlanmıştır.
15. Yine bunun yanında ahlaklı insan yetiştirmek ve disiplin sahibi, bilinçli bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır.¹³⁷

¹³¹ Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, ss. 15-18.

¹³² Arıtan, Ahmet Saim, *Sahn-ı Semândan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) – XVI. Yüzyıl*, ed. Ekrem Demirli, Ahmed Hamdi Furat, Zeynep Münteha Kot, Osman Sacid Arı, 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul (Şubat 2017): s. 202.

¹³³ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, ss. 298-300.

¹³⁴ İpşirli, "Enderun", *DİA*, XI, 185-186.

¹³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 298.

¹³⁶ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 136-137.

¹³⁷ Işık-Güneş, "Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi", ss. 3 – 7.

16. Enderun Mektebi'nin son ve en önemli amaçlarından bir diğeri ise topraklarını Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak olmuştur. Bu amaçla kültürün ve İslâm'ın devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.¹³⁸

1.2.2.3. Öğrenci Seçimi

Enderun Mektebi ile ilgili akla gelen ilk sorulardan biri öğrenci seçiminin nasıl gerçekleştiği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan devşirme kavramıdır. Enderun Mektebi'nin kuruluş amacının ne olduğu sorusuna cevap vermiş olduk. Kısaca bu kurumun amacının yetenekli, seçkin idari personel yetiştirmek olduğunu ve devlet işleyişinin mükemmel yürütülmesini amaçladığını tekrarlayabiliriz. Bu amaçlara binaen Enderun'a seçilen öğrenciler büyük bir itinayla ve seçicilikle belirlenmiş, verilen eğitim sonucu devletin en üst makamlarına getirilmişlerdir.

Enderun halkı iç oğlan denilen, diğeri bir adı ile Gilamân-ı Enderûnlulardan oluşmaktadır.¹³⁹ Enderun'a alınan İç Oğlanlarına aynı zamanda "Saray Acemi Oğlanları" veya "Celeb" adı da verilmiştir.¹⁴⁰ Devşirme sistemi ve harp sonucu alınan bu çocuklar, uzun bir süre eğitim ve terbiyeden geçirilmiş ve devletin yüksek idari kadrolarına atanmışlardır. Kısaca İç Oğlan, sarayda devletin çeşitli hizmetleri için yetiştirilen gençlere verilen isimdir.¹⁴¹ İç Oğlanların sarayda istihdamının Yıldırım Bâyezid zamanında başladığı ifade edilmektedir.¹⁴² Bu uygulamanın nizama bağlanması ise Fatih Sultan Mehmed döneminde olmuştur.¹⁴³ Bu düzene bağlı olarak gençler belli kaide ve kurallara göre saraya alınmışlardır.¹⁴⁴

Yukarıda Enderun'a alınan çocukların harp sonucu alındığından kısaca bahsedilmiştir. Savaş sonucu alımlar Pençik Kanunu ile olmuştur. Osmanlı topraklarının genişlemesi ve Rumeli'nin fethi'nin artması ile askere olan ihtiyaç buna paralel olarak artmış ve bu ihtiyaca binaen tahminen 1363 senesinde Pençik Kanunu çıkarılmıştır.¹⁴⁵ Bu kanun gereği savaşlarda elde edilen esirlerden beşte biri vergi karşılığı devlete ait olacağı belirlenmiştir. Pençik Kanunu ile toplanan gençler kısa bir eğitimden sonra Yeniçeri Ocağı'na alınmışlardır. Ancak bu alımların etkileri menfi olması sonucu bu gençler ilk olarak Anadolu'daki Türk ailelerin yanına verilmeye başlanılmıştır. Burada Türk-İslâm âdetlerini, geleneklerini ve Türkçeyi

¹³⁸ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 124.

¹³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 308.

¹⁴⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 336; Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 59.

¹⁴¹ Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, s. 26

¹⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 300.

¹⁴³ Şimşirgil, Ahmet, "İç oğlan", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 449-500.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 300.

¹⁴⁵ Bu kanun Çandarlı Kara Halil ile Molla Rüstem'in tavsiyesi ile olmuştur. Bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 156.

öğrenmişlerdir. Bu gençler asıl askeri eğitimlerini I. Murad zamanında, ilki Gelibolu’da kurulan Acemi Ocağı’nda almışlardır. Bu askeri okul sadece Yeniçeri Ocağı’nın değil, bütün Kapıkulu¹⁴⁶ Ocakları’nın askeri ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.¹⁴⁷ Böylelikle bu kanun sonucu esirler arasından da Enderun’a alımlar yapılmıştır.¹⁴⁸

Enderun’a alımların bir diğeri ise devşirme sistemi ile olmuştur. Bu sistem ile aynı zamanda askeri ihtiyaç karşılanmıştır. Özellikle Yıldırım Bâyezit ile Timur arasındaki¹⁴⁹ Ankara Savaşı sonrası yeni bir askeri kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. Çelebi Mehmed ve oğlu II. Murad zamanında Rumeli’ye fetihlerin duraklamasıyla askeri eksiklik esirler ile giderilememiştir.¹⁵⁰ Bu ihtiyaç Devşirme Kanunu ile kapatılmaya çalışılmıştır. Kanun, Çelebi Mehmed zamanında çıkarılmışsa da bu usulün kanunlaşması II. Murad zamanında olmuştur.¹⁵¹ F. Köprülü’ye göre Osmanlı, Devşirme Kanunu, imparatorluğun Anadolu ve Rumeli’de tam manası ile kurulması sonrası uygulanmıştır. Bu dönem ise II. Murad dönemine denk gelmektedir.

Devşirme kavramı “toplamak“ anlamına gelmektedir. Devşirme Kanunu Osmanlı toprakları içerisinde bulunan Hristiyan tebaadan özellikle yeniçeri yapılmak üzere oğlan toplanmasıdır. Toplanan çocuklar yalnızca yeniçeri olmamış, bazıları saraya alınmış, buradan da çıkma ve terfii sistemi ile devletin hizmetine girmişlerdir.¹⁵² Osmanlıda “çıkma“ öğrencinin mevcut bulunduğu kademedeki eğer başarılı ise bir üst kademeye çıkması, eğer başarılı değil ise tatbik edilen sistem içerisinde uygun başka bir pozisyona geçirilmesidir.¹⁵³

Yeniçeri Ağası’nın oğlan ihtiyacını bildirmesi üzerine padişahın fermanı ile devşirme toplamaya çıkmıştır. Padişahın fermanında toplanacak oğlan sayısı ve nerelerden toplanacağı kesin olarak belirtilmiştir.¹⁵⁴ Bu talep bazen 3-5 yıl aralıklarla bazen de 8-20 yıl aralıklarla bildirilmiştir.¹⁵⁵ Devşirilecek çocukların seçimi belli hükümlere bağlı olarak yapılmıştır. Bu kurallara bağlı olarak devşirilecek çocukların yaşlarının 8-18 yaş arasında olmalarına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda çocukların yüz güzelliğine, vücut yapısına ve

¹⁴⁶ Osmanlı Devletinde maaşlı askerlere verilen isimdir. Detay için bkz: Kazıcı, *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, s. 72.

¹⁴⁷ Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel vd, Ankara, 2002, X, ss. 107-108.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 138.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, s. 13.

¹⁵⁰ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 36

¹⁵¹ Özcan, “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, s. 108.

¹⁵² Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 35-39; Devşirme ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Özdemir, Serdar, *Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 336. Özcan, Abdülkadir, “Bedergah”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 302.

¹⁵⁴ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 35-39.

¹⁵⁵ Özbilgen, *99 Soruda Osmanlı*, s. 153.

sihhatine özenle bakılmıştır. Toplamaya çıkıldığında toplamının gerçekleştirileceği mekânda bulunan kırk evden bir erkek çocuk alınmıştır. Özellikle devşirilecek oğlanın iki kardeşten biri olmasına dikkat edilmiş, tek erkek çocuğu olan ailenin evladı alınmamıştır. Evli olan on sekiz yaş küçük erkekler devşirmeye uygun olsalar dahi alınmamıştır. Bu kanun gereği toplama yapılacağı zamanlarda oğlan gizlenmesinin çok ağır cezaları olduğu bildirilmiştir. Devşirme Kanunu kapsamında oğlan toplama ancak padişahın fermanı ile gerçekleşmiştir. Bu ferman Yeniçeri Ocağı'nın büyük zabitlerinden Turnacıbaşı Ağası'na verilmiş ve oğlan toplama ile görevlendirilmiştir.¹⁵⁶ Turnacıbaşı Ağası gittiği yerlerde ilk önce beldenin sancakbeyi, kadıları ve köy papazı ile kilise vaftiz defterinden devşirmeye yaşça uygun olanların kimliklerini tespit etmiştir. Bunun ardından yaşça uygun olan erkekler arasından yüz güzelliği ve vücut yapısı müsait olanlar seçilmiştir. Özellikle soyluların ve papaz çocuklarının seçilmesine özen gösterilmiştir.¹⁵⁷ Bu seçim sonrası toplanılan çocuklar İstanbul'da tekrar kontrolden geçirilmiş, ardından Müslüman edilmiş¹⁵⁸ ve sonra sünnet edilmişlerdir.¹⁵⁹ Devşirme Kanunu ile toplanan çocukların bazıları saraya alınmış ve geri kalanları Türk kültür ve adetlerini öğrenmeleri için Türk ailelerin yanına verilmişlerdir. Burada yedi ile sekiz sene kalan çocuklar daha sonra Acemi Ocağı'na alınmışlardır. Böylelikle devşirme ile alınan çocuklar arasından saray için seçilenler Enderun'da eğitilmiş ve yüksek devlet kadrolarına getirilmişlerdir.¹⁶⁰

Devşirme sonucu alınan çocuklar kabiliyetlerine uygun bir eğitim görerek ileride servet, makam ve mevki sahibi seçkin bir birey olma imkânı kazanmışlardır. Bundan dolayı devşirme fermanı ilan edildiğinde birçok aile çocuklarının devşirilmesinden memnun kalmıştır.¹⁶¹ O dönemde, devrin en ihtişamlı gücü olan Osmanlı Devleti'nin devlet kadrosunda ve ordusunda görev almak, bugünün dünya gücü olan herhangi bir ülkenin ordusunda veyahut devlet idaresinde görev almak gibi sayılmıştır. Bundan yola çıkarak devşirme yoluyla yeniçeri olmak hatta saraya girip en yüksek makama gelmek önemli bir şeref sayılmıştır. Bundan dolayı birçok Gayr-i Müslim ailenin çocuklarının devşirmek üzere alınmasını arzu ettikleri bilinmektedir.¹⁶² Aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed zamanından sonra kendi talepleri ve istekleri üzerine Müslümanlardan sadece Bosna halkından istisna

¹⁵⁶ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 38-39.

¹⁵⁷ Özbilgen, *99 Soruda Osmanlı*, s. 153.

¹⁵⁸ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 195.

¹⁵⁹ Özbilgen, *99 Soruda Osmanlı*, s. 154.

¹⁶⁰ Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", s. 108.

¹⁶¹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 45.

¹⁶² Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 195.

olarak devşirme alınmıştır.¹⁶³ Gayr-i Müslim aileler açısından devşirme oğlanının alınmasının bir diğer faydası ise Acemi Ocağı'na çocuğunu verenlerin belli vergilerden muaf tutulmuş olmalarıdır. Bu sayede bu aileler maddi olarak rahatlatılmıştır.¹⁶⁴ Aileler ve alınan çocuklar açısından bu faydalar sonucu kanun suistimal edilmiş ve rüşvet karşılığı kontrol edilmeden alımlar yapılmıştır. Bu suistimler sonrası on altıncı yüzyılın sonlarına doğru devşirme sistemi bozulmaya başlamıştır.¹⁶⁵ Devşirme sisteminin asıl amaçlarından bir diğeri ise ordunun güçlenmesinin yanı sıra Rumeli'nin tedricen İslâmlaştırılması olmuştur.¹⁶⁶

Aşağıdaki tabloda devlet ve orduya girme hiyerarşisi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu üç sistem vasıtasıyla çocuklar Acemi Oğlanlığına geçebilmişlerdir.¹⁶⁷ Acemi oğlanlar eğitimi, Enderun Saray Mektebi eğitiminin ilk aşaması sayılmıştır.¹⁶⁸ Acemi oğlanları buradan Topkapı Sarayı, Galata Sarayı, Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve bir dönem olmak üzere İskender Çelebi Sarayı'na geçebilmişlerdir.¹⁶⁹ Bu geçiş sonucu orduda ve yahut devlet idaresinde en üst yetkilere sahip makamlara çıkabilmişlerdir.

Devşirme	Pençikoğlanı	Kuloğulları
<ul style="list-style-type: none"> Askeri ihtiyacı karşılama amacıyla uygulanmıştır. Bu zamana kadar başka bir devlette uygulanmamış ve ilk kez Rumeli'den başlatılmıştır. Bu Kanunname ile Gayr-i Müslim tebaanın İslâmlaştırılması amaçlanmıştır. <p>Sonuç olarak Enderun'a alınanlar devletin en yüksek kademelerine kadar çıkabilmişlerdir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Fetihler sonucunda elde edilen esirlerin beşte biri vergi karşılığı devlete verilmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> Kapıkulları arasında babası gibi askerlik eden oğulları kastedilmiştir.

¹⁶³ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 41-42.

¹⁶⁴ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 196.

¹⁶⁵ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 46.

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, s. 13.

¹⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, s. 138.

¹⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 447.

¹⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 301.

Acemi Oğları			
Yeni Saray ve diğer üç saraya (Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı) verilenler. Bunlar İ Oğları olabilir.	Diğer sarayların dış hizmetine verilenler. Buradan Yeniçeri Ocağı'na geçebilir.	Türk ailelerine verilenler, kabiliyetleri gereği Enderun'a alınır, Kapıkulu Süvarisi olur, Gelibolu Ocağı'na verilir veya Acemi Ocağı'na verilir. Acemi Ocağı'na verilenler Yeniçeri Ocağı'na, Arabacılara, ebecilere veya Topçulara geçebilirler. Yeniçeri Ocağı'nda olan Kapıkulu Süvarisi veya Timarlı Sipahi olabilir.	Bostancı Ocağı'na verilenler.
Enderun Halkından olur veya Kapıkulu Süvarisi olur.			

Böylelikle Acemi Ocağı'na girmenin ve gelecekte ordu ve devlet idaresinde yüksek makam sahibi olmanın iki yolu olmuştur. Bunlar harp sonucu elde edilen esirlerden Pençik Kanunu kapsamında faydalanılması amacı ile ve diğer yolu devşirme sistemi sonucu oğlan toplanması ile olmuştur. Ancak bu noktada devlette görev alacak seçkin insanın eğitiminin nasıl olacağı akla gelmektedir. Bundan dolayı aşağıda Enderun Mektebi'nin eğitim sistemi ve aşamaları ele alınacaktır.

1.2.2.4. Eğitim Sistemi ve Aşamalar

Devşirme için toplanan çocukların güzel ve huyu iyi olanları saray için ayrılmıştır. Ayrılan ocuklara Edirne, İbrahim Paşa ve Galata saraylarında¹⁷⁰ Türk- İşlm gelenek ve detlerinin yanı sıra belli dersler verilmiştir. Özellikle Türkçe ve din dersleri büyük önem arz etmiştir.¹⁷¹ Literatürde bu kurumlara Hazırlık Sarayları denilmiştir. Gençler bu saraylarda teorik ve pratik bilgiyi aynı anda görebilecek şekilde eğitim almışlardır.¹⁷² Yukarıda bahsedildiği üzere Osmanlıda “ıkma“ ğrencinin mevcut bulunduğu kademede eğer başarılı ise bir st kademeye çıkması, eğer başarılı değil ise tatbik edilen sistem içerisinde uygun başka bir pozisyona geçirilmesidir. Böylelikle bu saraylarda yetişmiş ve yüksek kabiliyet göstermiş olanlar çıkmalarda Yeni Saraya geirilmiflerdir. Geri kalanlar derecelerine göre Kapıkulu Süvari bölüklerine verilmişlerdir.

Saray için ayrılanlar dışında kalan oğlanlar Acemi Ocağı'na gönderilmiştir.¹⁷³ Buradan da Anadolu ve Rumeli'deki Türk ailelerin yanına verilmiştir. Verildikleri ailelerin yanında

¹⁷⁰ Bir dönem İskender elebi sarayında hazırlık sarayı olarak kullanılmıştır. İşirli, “Enderun”, *DİA*, XI, 186.

¹⁷¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 477.

¹⁷² Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 70.

¹⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 301.

yedi ile sekiz yıl kalmışlardır.¹⁷⁴ Türk ailelerin yanında Türk âdet ve gelenekleri öğrenen gençler yetenekleri doğrultusunda buradan Enderun Mektebi'ne alınabilmiş,¹⁷⁵ Kapıkulu Süvarisi olabilmiş veyahut Acemi Ocağı'na geçerek Yeniçeri Ocağı'na, Arabacılara, Çebecilere veya Topçulara geçebilmişlerdir. Yeniçeri Ocağı'nda olanlar Kapıkulu Süvarisi veya Tımarlı Sipahi olabilmişlerdir.¹⁷⁶

Üstün yetenek göstermiş olanlara daha yüksek bir eğitim verilmesi amacıyla Enderun'a alınmışlardır.¹⁷⁷ Enderun Mektebi Topkapı Sarayı'nın içerisinde yer almış,¹⁷⁸ zamanın en yüksek mektebi sayılmış ve aynı zamanda bir terbiye müessesesi vazifesi gördüğü ifade edilmiştir. Enderun'un en önemli özelliklerinden bir diğeri ise bu kurumun devleti idare eden kuvvet olmasıdır.¹⁷⁹ Bir diğeri adı Enderun-i Hümâyûn olan bu mektep, hiyerarşik bir şekilde düzenlenmiş bir sisteme sahiptir. Bu sistem altı odadan oluşmaktadır. Aynı zamanda bu odalara koğuş da denilmiştir.¹⁸⁰ Bunlar Küçük ve Büyük Oda, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kilerci Koğuşu, Hazine Oda'sı ve Has Oda'dır. Verilen bu eğitim sürecinde gençlerin kabiliyetleri yanı sıra azim, sadakat ve dürüstlük gibi vasıflarına da dikkat edilmiştir. Buradaki eğitim, dönemin en seçkin âlimleri ile en üst düzey devlet adamları tarafından verilmiştir.¹⁸¹ İç Oğlanları arasında güzel bir tahsil görmüş insan sayısı az değildir.¹⁸² Enderun Mektebi'nden altmıştan fazla Sadrazam,¹⁸³ üç Şeyhülislâm ve yirmi üç Kaptan Paşa çıkmıştır.¹⁸⁴

a. Küçük ve Büyük Oda

Büyük Oda'nın Fatih Sultan Mehmed tarafından ve Küçük Oda'nın Sultan Süleyman tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Bu odalarda bulunanlar Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarından seçilerek alınmışlardır. Bu iki oda arasındaki fark büyüklük farkıdır. Öğrenci sayıları dönem dönem değişmiştir. Bu odalar Enderun Mektebi'nin hazırlık sınıflarıdır. Bu odalarda olanların padişaha ait hizmetleri olmamıştır. Bunlar sadece okumuş ve yazmışlardır. Küçük ve Büyük Odaların ders programlarında Kur'an, tecvit, ilmihal, Arapça, Farsça, yazı,

¹⁷⁴ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 69

¹⁷⁵ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 197.

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, s. 138.

¹⁷⁷ Arıtan, *Sahn-ı Semândan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim*, s. 203.

¹⁷⁸ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 73.

¹⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 298.

¹⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 477.

¹⁸¹ Alkan, "Enderun-i Hümâyûn", s. 65.

¹⁸² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 335.

¹⁸³ Işık-Güneş, "Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi", s. 8.

¹⁸⁴ Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, s. 26.

cild, oymacılık, tezhip, kıraat, meşk vb. dersler yer almıştır.¹⁸⁵ Bu derslerin haricinde spora büyük önem verilmiş ve özellikle güreş, atlama, okçuluk ve koşu gibi fiziksel aktivitelerde yer almıştır. Bu odalardaki gençler dolama giydiklerinden kendilerine dolamalılar denilmiştir. Bu odalar dışındaki koşu oğlanları kaftan giydiklerinden kendilerine kaftanlılar denilmiştir. Terfi ve nakil işleri Büyük Oda'nın Saray Ağası, Küçük Oda'nın ise odaların Keyhüdası vasıtasıyla padişaha arz edilmiştir. Ardından padişahın rızası ile çıkmalar gerçekleşir ve bir üst dereceye yükselmişlerdir. Bu odaların 1675'te Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı ile beraber kaldırıldığı belirtilmektedir.

b. Doğancı Koğuşu

Bu koğuşa Hâne-i Bâzyân da denilmiştir.¹⁸⁶ Bu koğuştakilerin görevleri Padişaha ait şahin, doğan gibi hayvanları beslemek ve bunları uçurmayı öğrenmektir. Bu koğuş kaftanlı Enderunluların beşinci kısmıdır ve IV. Mehmed zamanında¹⁸⁷ 1675 senesinde kaldırıldıktan sonra bunlardan bahsedilmemektedir.¹⁸⁸

c. Seferli Koğuşu

Bu odanın bir diğer adı Hâne-i Seferli'dir. Bu koğuş ilk defa IV. Murad zamanında 1635 senesinde kurulmuştur. IV. Murad'ın Revan seferine gittiği sıralarda Küçük ve Büyük Odalardan seçmeler sonucu oluşturulmuştur.¹⁸⁹ Oluşum nedeninden yola çıkarak bu koğuştakilere savaştı manasında seferli ismi verilmiştir.¹⁹⁰ Bu odaya ulaşan talebeler bu vakitten itibaren Osmanlı subayı sayılmıştır.¹⁹¹ Bu odanın yöneticisi ise Küçük ve Büyük Odaların yöneticisi olan Saray Kâhyası'dır. Bu koğuştakilerin görevi padişahın çamaşırlarını yıkamak ve katlamaktır. Yine bu koğuşun Seferli Ağası, padişah camide namaz kılacağı vakit seccadesini sermekle vazifelidir. Uygulama gereği kendisi padişahın önce başını koyarak secde etmiştir. Bu koğuşun kıdemlileri aynı zamanda gardiyan olmuşlardır.¹⁹² Bu oda derece olarak Küçük ve Büyük Oda ile Doğancı Koğuşu'ndan yüksek sayılmaktaydı. Kiler Koğuşu ise bu odadan yüksek sayılmaktaydı. Seferli Koğuşu'nda oluşan boşluklar Küçük ve Büyük Odalardaki kıdemli talebelerin nakliyle doldurulmuştur. Bu koğuş sonradan bir sanat merkezi halini almış ve buradaki gençler musikişinas, hanende, kemankeş, pehlivan, berber gibi

¹⁸⁵ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 86-88.

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, ss. 308-311.

¹⁸⁷ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 89.

¹⁸⁸ Alkan, "Enderun-i Hümâyûn", s. 66.

¹⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 311.

¹⁹⁰ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 90.

¹⁹¹ Arıtan, *Sahn-ı Semândan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim*, s. 203.

¹⁹² Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 90-91.

meslek dallarında yetiştirilmişlerdir. Bu koğuştan çıkmalar gerçekleştiğinde buradan ayrılanlar Sipahi Bölüklerine verilmişlerdir. Bu koğuştan 1831 senesinde lağvedilerek buradaki gençler Hazine ve Kiler Koğuştanına aktarılmışlardır.¹⁹³

d. Kilerci Koğuştan

Bu koğuştan kuruluşu Fatih Sultan Mehmed zamanında olmuştur.¹⁹⁴ Burada eğitilen gençler okuma yazma ve ilim öğrenmenin¹⁹⁵ yanı sıra padişaha ve Harem-i Hümayûn'a ait çeşitli yiyecekleri hazırlama, sunma ve muhafaza etmekle görevli olmuşlardır. Bu oda derece olarak Seferli Koğuştanından yüksek Hazine Odası'nın aşağı sayılmıştır. Saray odaları ile mescitteki mumları bu odanın görevlileri temin etmişlerdir. Bu odalardan çıkanlar Kapıkulu Süvari Bölüklerine verilmişlerdir.¹⁹⁶ Kiler-i Âmire ve Kilerci Başılık hilafetin kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Ancak 1908 İnkılabı ve sonradan saltanatın kaldırılmasıyla önemini yitirmiştir.¹⁹⁷

e. Hazine Odası

Bu oda Kilerci Koğuştanından derece olarak yüksek olup, Has Oda'dan aşağıdadır. Bu oda Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur. Oda mensuplarının görevi Enderun hazinesi ve saraya ait mücevheratların ve kıymetli eşyaların korunmasını sağlamaktır. Bundan dolayı kendilerine Hazineliler denilmiştir.¹⁹⁸ Bunların bir diğer görevi ise Hazine Odası'nda bulunan elbise ve silahları zaman zaman temizlemektir.¹⁹⁹ Bu odadaki eşyalar seneler boyu biriktirilmiş olup aynı zamanda her padişahın bir kıyafeti ve resmi burada saklanmıştır. Bu koğuştanın amirleri Hazinedar Başu ve Hazine Keyhüdası'dır. Hazinedar Başu Enderun hazinesinin amiri iken Hazine Keyhüdası iç hazinenin amiridir. Buradan çıkmalar olduğunda ayrılan gençler Kapıkulu Süvari Bölüklerine, müteferrikalığa²⁰⁰ ve çeşnigirliğe²⁰¹ verilmişlerdir.²⁰²

¹⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, ss. 311-313.

¹⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 313.

¹⁹⁵ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 94.

¹⁹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, ss. 313-314.

¹⁹⁷ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 97.

¹⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, ss. 315-317.

¹⁹⁹ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 104.

²⁰⁰ Müteferrika, hizmetli anlamındadır. Hükümdarın hizmetlileri olduğu gibi vezirlerinde hizmetlileri mevcuttur. Bkz: Afyoncu, Erhan, "Müteferrika", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 183-185.

²⁰¹ Çeşnigir, sofracı anlamına gelmektedir. Bkz: Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, ss. 426-427.

²⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, ss. 317-318.

f. Has Oda

Bu oda Enderun Mektebi Odalarının en yüksek ve en seçkin kademesi olup, eğitim ve öğretimin en yüksek kısmıdır.²⁰³ Has Oda Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur.²⁰⁴ Bu odadaki eğitimin asıl hedefi ve amacı buradaki gençleri idarecilik yönünden yetiştirmektir. Buradaki eğitim teorik eğitimden çok pratik eğitim şeklindedir. Bu odadakiler Enderun'un elit kesimi sayılmıştır. Buradaki gençler defalarca elenmişler ve genç yaşta sistemde yüksek mevki sahibi olmuşlardır.²⁰⁵ Bu odanın dört kıdemli zabiti olmuştur bunlar, Has Odabaşı, Silâhdar, Çuhadar ve Rikâbdar'dır.²⁰⁶ Bu zabitler arasında yalnızca Has Odabaşı'nın padişahın huzuruna çıkma yetkisi olmuştur. Bu yetki Fatih'in Kanunnamesi ile sabittir. Bu oda mensuplarının görevleri arasında Hırka-i Saâdet Dairesi'nin temizliği, eşyasının bakımını yapmak, kandil gecelerinde hazırlıkları yapmak ve mukaddes emanetleri korumak gibi görevler sayılabilir. Yine hünkâr müezzini, sır kâtibi, kahvecibaşı, sarıkçıbaşı, başçavuş gibi görevleri yerine getirecek hizmetlilerde Has Odalılar arasından seçilmiştir.²⁰⁷ Bu odadan çıkma olduğunda buradan ayrılan gençler kıdem durumlarına göre önemli görevlere tayin olmuşlardır.²⁰⁸

Enderun'da verilen eğitim sistemi ve aşamaları hakkında kısaca bilgi vermiş olduk. Verdiğimiz bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Enderun Mektebi'ne girmenin çeşitli yolları olmuş, bu mektepte eğitilen gençler tabiri caizse devletin bel kemiği sayılmışlardır. Altı kademedden oluşan bu eğitim sistemi sayesinde gençler kabiliyet ve liyakatlerine göre eğitilmiş ve görevlendirilmişlerdir. Başarı gösterenler terfi sistemi gereği bir üst kademeye geçmeye hak kazanmış, eğitimleri sonucu devletin en üst makamlarına atanmışlardır. Başarılı olamayanlar, buldukları seviyeye göre devletin askeri sisteminde uygun görevlere yerleştirilmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere az başarılı olanlar buna rağmen devletin askeri ve mesleki kadrolarında önemli yerlere getirilmişler ve kendilerine iş imkânı sunularak önemli mesleklere sahip olmuşlardır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere sarayın ve devletin idari ve askeri teşkilatın görev alanları ve rütbeleri Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnamesi ile belirlenmiştir. Bu Kanunname ile Enderun hayatı belirli esaslara bağlanmıştır. Bu esaslar gereği sadece Enderun'da değil, devlet için alınan hiç bir genç başıboş bırakılmamıştır. Bu sayede alınan çocuklar gelecekte makamlara ve zenginliklere sahip olmuşlardır. Sadece makam ve mülk ile kalmayıp birçok insan İslâm diniyle şereflenmiş ve dünyevi olduğu kadar

²⁰³ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 104.

²⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 322.

²⁰⁵ Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 104-105.

²⁰⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, ss. 340-353.

²⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, ss. 323-324; Akkutay, *Enderûn Mektebi*, s. 121.

²⁰⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 329.

uhrevi kazançlar da elde etme imkânı kazanmışlardır. Aynı zamanda devlet yönetiminin Batı'da olduğu gibi soylular üzerinden değil, sadece yetenek ve kabiliyete göre yürütülmesi amacına ulaşılmış ve görüldüğü üzere devletin en üst makamları devşirmeler elinde bulunmuştur.

Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti insana, insan olma sıfatıyla değer vermiştir ve buna bağlı olarak üstün yetenek ve kabiliyete sahip insanlar en verimli şekilde Osmanlı Devrinde değerlendirilmişlerdir. Böylelikle Enderun Mektebi ile Osmanlı kendine sadık, terbiyeli, seçkin bir sınıf yetiştirmiş, devletin idare ve yönetimini liyakatli ve donanımlı bir şekilde yetiştirmiş bu yetenekli insanların eline vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMAN ORYANTALİSTLER JOSEPH VON HAMMER,

JOHANN WILHELM ZİNKEİSEN VE JOSEF MATUZ'UN

ENDERUN MEKTEBİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Çalışmamızın bu kısmında Joseph von Hammer, Johann Wilhelm Zinkeisen ve Josef Matuz'un Osmanlı Enderun Mektebi hakkında, bilhassa Osmanlı Tarihi ile ilgili eserlerinde bu kurumu nasıl ele aldıkları ve vermiş oldukları bilgileri neye dayanarak ve nelerden etkilenecekleri incelenecektir.

Türkiye'de Osmanlı Tarihi denildiğinde ilk akla gelen isimlerden birisi Joseph von Hammer'dır. Onun eserleri kaynak kitaplar arasında zikredilmektedir. Aynı zamanda kendisi Osmanlı Tarihi ile ilgili eserini şark kaynaklarını kullanarak kaleme almıştır.

Johann Wilhelm Zinkeisen ise Osmanlı Tarihi ile ilgili eserini Batı kütüphaneleri ve arşivlerinden derleyip kaleme almıştır. Aynı zamanda Zinkeisen eserinde Hammer'i kaynak olarak kullanmış olmasına rağmen, eserinin önsözlerinde onu eleştirmiştir. Bu nedenden dolayı kendisi ilginçtir.

Josef Matuz ismine ise Türk Tarih Kurumunda araştırmalarımız esnasında tevafuk sonucu rastladık. Matuz'un Türk tarihine olan ilgisi, II. Dünya Savaşı sırasında ailesinin köyünün (Koroncó) kökeninin Peçeneklere kadar uzandığını öğrenmesiyle başlamıştır. Bunun yanında kendisi dönemimize daha yakın bir zamanda yaşamış olduğundan bu üç oryantalisti mukayese etmek adına, Josef Matuz'u konu etmeyi arzulamaktayız.

2.1. JOSEPH VON HAMMER PURGSTALL (1774-1856)

2.1.1. Hayatı

Joseph von Hammer Purgstall hakkında en doğru bilgileri kendisinin kaleme almış olduğu otobiyografisi olan "Erinnerungen aus meinem Leben" (Hayatımdan Hatıralar) adlı hatıratlarından öğrenebilmekteyiz.²⁰⁹ Joseph von Hammer 9 Haziran 1774 senesinde

²⁰⁹ Bu çalışmada Joseph von Hammer'in aslı el yazması olan hatıratlarının "Erinnerungen aus meinem Leben" Karl Franzens - Graz Üniversitesi Bilim Merkezinin arşivinde bulunan Walter Höflechner und Alexandra Wagner tarafından yayınlanan daktilo yazısı ile dijitalleştirilmiş örneği kullanılmıştır; Hammer 12 Eylül 1841 senesinde hatıratlarını yazmaya başlar ve on bir sene boyunca yazmaya devam eder. Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 1, ss. 1-5; B. 47. H. 166. s.19.

Avusturya'nın Graz şehrinde, vilayet idaresinde görevli bir memurun oğlu olarak doğmuştur.²¹⁰ 1835 senesinde soy ismindeki Purgstall ibaresini veliahtı olmayan Kontes Purgstall'in kendisine Hainfeld'in idaresini vasiyet etmesiyle almıştır.²¹¹ Böylelikle kendisi Freiherr²¹² (Baron) statüsüne yükselmiştir.²¹³ 16. yüzyılda Avusturya'daki şarkiyat çalışmalarının başlamasıyla²¹⁴ Hammer 1789-1799 yılları arasında Viyana'da Orientalische Akademie'ye (Şarkiyat Akademisi) girmiştir.²¹⁵ Akademideki eğitimin normal şartlarda dört sene sürmesine rağmen Hammer burada on sene kalmıştır. Bu dönemde buradan mezun olanlar tercüman olarak İstanbul'a gönderilmişlerdir, ancak Hammer'in döneminde ise onu istihdamına uygun boş bir yer bulunmadığından akademide kalma süreci uzamıştır. Bu süreç içerisinde Hammer bilimsel yetilerinde derinleşme ve tamamlama imkânı bulmuştur. Akademik eğitiminin sonunda kendisi ana dili olan Almanca'nın yanı sıra Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca, Latince, Rusça, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve İbranice dilleri olmak üzere toplam on dile hâkim olmuştur. Bu dillerin yanında İspanyolca dilinde de okumalar yapmış ancak bu dili öğrenme fırsatı olmamıştır.

Hammer'in meşhur tarihçi Johannes von Müller ile tanışması sonucu şarka olan ilgisi daha da artmıştır.²¹⁶ 1799 senesinde Papa'nın elçisi olan Baron Herbert'e tercümanlık yapma görevi ile İstanbul'a gitmiş ve burada üç sene kalmıştır.²¹⁷ Kaldığı bu süre içerisinde kendisi İstanbul'u iyice tanımayı arzu etmiştir. Bu konuda kendisine iki kişi yardımcı olmuştur. Bunlar özellikle şehrin ilk topoğrafik bir haritasını çizmiş olan Fransız mühendis Kauffer ve saray bahçesinin Alman bahçıvanı Ensler'dir. Bu sayede kendisi Topkapı Sarayı başta olmak üzere Boğaziçi'ndeki yeni saraylara girme imkânı bulmuştur.²¹⁸ Ülkesinden uzak olduğu bu dönemde Hammer birçok eser toplamıştır. Özellikle Bahçekapı'daki Sultan I. Abdülhamid kütüphanesindeki²¹⁹ el yazmaları inceleme imkânı bulmuştur.²²⁰ Toplamış olduğu bu eserlerin büyük bir kısmı bugün Österreichische Nationalbibliothek'te bulunmaktadır.

²¹⁰ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 2, ss. 11-12.

²¹¹ Hammer Purgstall, "Erinnerungen", B. 81, H. 148, s. 8; B. 81, H. 149, ss. 16-18.

²¹² Freiherr ünvanı Roma İmparatorluğunda kullanılan aristokratik bir isimlendirmedir. Bu isimlendirme Almanya ve Avusturya aristokrasisinde 1919 senesine kadar kullanılmıştır. Bkz: Finther, Freiherrn u Freifrauen, <https://www.finther-freiherrn-freifrauen.de/fastnacht/verein/freiherrn-freifrauen.php>, (e.t. 04.03.2020).

²¹³ Czeike, Felix, https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Joseph_von_Hammer-Purgstall, (e.t. 16.02.2019).

²¹⁴ Kurşun, Zekeriya, "Oryantalistlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul: Üç Oryantalist'in Gözünde Doğu", *MUTAD*, 1/2, (Sonbahar 2014): s. 148.

²¹⁵ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 5, ss. 3-23.

²¹⁶ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 2, H. 9, ss. 1-9. Hammer'in Şark akademisinde geçirdiği zaman ve eğitim hakkında detaylı bilgi için bkz. Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1-2.

²¹⁷ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 3, H. 1, ss. 7-8.

²¹⁸ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 3, H. 1, ss. 15-17.

²¹⁹ Bu Kütüphane özellikle Batılı yazarların ilgi odağı olmuştur. Sultan I. Abdülhamid Kütüphanesi hakkında bkz: Cunbur, Müjgan, "I. Abdülhamid Vakfiyesi Ve Hamidiye Kütüphanesi", *DTCF Dergisi*, 22/1-2, (1964): ss.17-68.

1802 senesinde Baron Stürmer'in sefaret sekreteri olarak Mısır'da bulunmuştur. Burada bin bir gece masallarını görmüş ve bir kısmını Almanca'ya çevirmiştir. Hammer 7 Mayıs 1806'da Boğdan'ın Yaş şehrine Avusturya konsolosu olarak atanmasıyla İstanbul'daki görev süreci bitmiş ve bir daha geri dönmek üzeri buradan ayrılmıştır.²²¹ Hammer'in İstanbul'dan isteyerek ayrılmadığı ve mutlaka geri dönmek üzere gittiği zikredilmektedir. Bu tarihten sonra kendisinin topladığı eserler arasında adeta Doğu'da yaşıyormuşçasına hayatını sürdürdüğü ifade edilmektedir.²²² Hammer hatıratlarında İstanbul'a tekrar gelmeyi ümit ettiğinden ancak vaziyetin umduğu gibi gitmediğinden bahsetmektedir. Kendisi Yaş şehrinde atandığı görevini yaklaşık bir yıl sürdürmüş ve diplomatik görevini bırakarak Viyana'ya geri dönmüştür.²²³ Burada tercümelerine devam etmiş ve sonunda baş tercümanlığa kadar yükselmiştir.²²⁴ Bunun ardından Viyana dış işler danışmanı olarak Paris'e gitme imkânı bulmuştur. Burada ünlü Fransız şarkiyatçı Silvestre de Sacy ile tanışmıştır.²²⁵ 1814 senesinde ise saray tercümanlığına yükselerek Hofrat²²⁶ rütbesini almıştır.²²⁷ 1817'de ise İstanbul'a tayin istemiş ancak Metternich²²⁸ tarafından bu kabul görmemiştir. Metternich, Hammer'in diplomasiden çok araştırmalarıyla meşgul olmasını istemiştir.²²⁹ Bu sayede Hammer büyük bir tarihçi unvanına sahip olmuştur.

1847 yılında Bilimler Akademisinde Şark Şubesi'nin kurulmasına öncülük etmiş²³⁰ ve başkanı olmuştur.²³¹ Kendisi birçok eseri tercüme etmiştir. Özellikle İran, Türk ve Arap edebiyatlarından çeviriler yaparak Goethe'nin dahi dikkatini üzerine çekmiştir.²³² 1850 yılları

²²⁰ Eyice, Semavi, "J. Von Hammer – Purgstall ve Seyahatnâmeleri Hammer'in Tarihî Coğrafya, Topoğrafya ve Sanat Tarihine Hizmeti", İstanbul, 30 Mart 1982, ss. 536-537; Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 3, H. 4, ss. 1-6. / B. 7, H. 1, s. 11.

²²¹ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 24, H. 2, s. 2; Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, XVI, 491.

²²² Kurşun, "Oryantalistlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul: Üç Oryantalist'in Gözünde Doğu", s. 147.

²²³ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 15, H. 5, ss. 22-24.

²²⁴ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 15, H. 1, ss. 1-2.

²²⁵ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 20, H. 1, ss. 1-6.

²²⁶ Hofrat rütbesi özellikle Avusturya da yüksek devlet memurlarına verilen bir görev unvanıdır. Aynı zamanda yükseköğrenim görmüş akademik memurları eyalet idaresinde bu unvanı kullanmaktadırlar. Bkz: Das Kulturinformationssystem Österreich Lexikon, Technische Universität Graz, <http://www.aeiou.at/aeiou.encycloped.h/h753608.htm>, (e.t. 27.02.2020). ; Die Presse, <https://www.diepresse.com/5194107/professor-bis-hofrat-wie-wird-man-was-in-osterreich>, (e.t. 27.02.2020); Wien Geschichte Wiki, [https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Hofrat_\(Titel\)](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Hofrat_(Titel)), (e.t. 27.02.2020).

²²⁷ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 21, H. 1, ss. 21-23.

²²⁸ Hammer hatıratlarında Metternich ile anlaşamadıklarından bahsetmektedir. Kendisine hükümet memurluğunun verilmemesini şahsına yapılan haksızlık olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Hammer'in Metternich'e karşı tutumu negatif olmuştur. Bkz: Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 67, H. 2, ss. 1-8.

²²⁹ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 27, H. 1, s. 3.

²³⁰ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 54, H. 1, s. 1.

²³¹ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 54, H. 2, s. 23.

²³² Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, XVI, 491; Hammer Hafız-ı Şirazi'nin divanını Almancaya tercüme etmesi ile divanını Avrupa'ya tanıtmıştır. Bkz: Hammer, Joseph von, *Der Diwan von Muhammed Schemsed-din Hafis*, In der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart und Tübingen, 1812, I-II. Bu tercüme sayesinde Johann Wolfgang von Goethe "West-östlicher Divan" adlı eserini kaleme almıştır. Bkz: Goethe, Johann Wolfgang von,

başında Şark Akademisi'ndeki başkanlığından ayrılmış ve Hainfeld şatosuna yerleşerek bilimsel çalışmalarına burada devam etmiştir.²³³ 23 Kasım 1856 senesinde ise Viyana'da vefat etmiştir.²³⁴ Hammer ölmeden önce 1839 senesinde mezarını Osmanlı kültürüne uygun olarak yaptırmıştır.²³⁵ Hammer'in edebiyata olan ilgisi aşikârdı. Her edebi şahsiyetin kullandığı gibi Hammer de kendisine bir takma isim kullanmıştır. Bu nedenle çalışmamızın devamında bahsedeceğimiz Hammer'in bir diğer eseri olan "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit" in (Günümüze Kadar Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) sonunda Osmanlı Türkçesi alfabesi ile kendisinden "Yûsuf Hammer-Purgstall" olarak bahsetmektedir.²³⁶ Aynı zamanda bu eserinde Sultan II. Mahmut'a yazmış olduğu beyitte yine kendinden Yusuf ismi ile bahsetmektedir.²³⁷ Böylelikle edebi künyesi Yusuf olmuştur. Bundan kaynaklı olarak Hammer mezar taşına ismini Yusuf bin Hammer olarak yazdırmıştır.²³⁸

2.1.2. Eserleri

Çalışmamızın bu bölümünde özellikle Hammer'in konumuz ile ilgili olan eserleri ele alınacaktır. Konumuz dışında kalan diğer eserlerine ise kısaca değinilecektir.

Hammer kaleme almış olduğu eserleri ile Alman oryantalizminde olduğu kadar Osmanlı tarihinde de belirgin izler bırakmıştır.²³⁹ Osmanlı seyahatnamelerini ilk kez Avrupa'ya tanıtan Hammer olmuştur.²⁴⁰ Özellikle Evliya Çelebi'nin 1680 senesinde yazmış olduğu Seyahatnamesi'nin önemini dünyaya duyurmuştur. Hammer, Evliya Çelebinin bu eserine 1814'te bir tanıtma yazısı kaleme almış ve bu eseri İngilizce'ye çevirerek bilim dünyasının hizmetine sunmuştur.²⁴¹ Aynı zamanda Hacı Halife ismi ile tanınan Osmanlı müellifi Kâtip Çelebi'nin eserini Almanca'ya çevirmiş ve yayımlamıştır. Tercüme yeteneği

West- östlicher Divan, Wien: den Karl Armbruster. In der der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart und Tübingen, Wien und Stuttgart, 1820. Goethe'nin Hammer'in tercümesinden etkilenmesi ve eserini kaleme alması ile ilgili bkz: Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, Conrad Adolph Hartlebens Verlag, Pesth, 1836, I, s. 14; Özgü, Melahat, "Goethe ve Hafız", *AÜFD*, 1/4, (1951): ss. 89-103.

²³³ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 1, s. 2.

²³⁴ Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, XVI, 491.

²³⁵ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 5, s. 8; Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 30, H. 2, s. 24; Ek 12-13'de mezarının resmi mevcuttur.

²³⁶ Kutlu, Halil İleriş, "Joseph von Hammer-Purgstall'in Sultan II. Mahmut Methiyesi", *Türkiyat Mecmuası*, 26/2, (2016): s. 269.

²³⁷ Hammer-Purgstall, *Dichtkunst*, I.

²³⁸ İsmailoğlu Kacır, Tuğba, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Universität Wien, Wien 2015, s. 89.

²³⁹ İsmailoğlu Kacır, Tuğba, "Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies (AVID)*, 2016, s. 2.

²⁴⁰ Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, XVI, 492.

²⁴¹ İsmailoğlu Kacır, "Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer", s. 204.

sayesinde birçok eseri Doğu ve Batı'ya tanıtmıştır.²⁴² Bahsettiğimiz bu tercümelerin yanı sıra Hammer'in kaleminden çıkmış birçok eser mevcuttur. Hammer hatıratlarında tarih alanındaki çalışmalarını Şarklıların Peygamber yaşı kabul ettikleri kırk yaşında kaleme almaya karar verdiğini yazmaktadır.²⁴³

Hammer'in en meşhur ve Türkiye'de tanınmasına vesilen olan eseri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar yazdığı ve aslı Almanca olan "Geschichte Des Osmanischen Reiches" (Osmanlı Tarihi) adlı eseridir. Bu eserinde Hammer'in zaman zaman ön yargılı ve yanlı değerlendirmeler yaptığı düşünülmektedir.²⁴⁴ Hammer İstanbul'a geldiğinde Hacı Halife'nin (Kâtip Çelebi) eserinden tanıdığı Osmanlı tarihi, tıp hastalıkları ve şair biyografileri ile ilgili birçok kaynağa ulaşmaya çalışmıştır. Hatıratlarında kaynak arayışının zahmetli, uzun ve pahalı olduğundan, ancak bunları Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi ile ilgili olan "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst" adlı eserlerinde kullandığından bahsetmektedir. Yine hatıratlarında en meşhur eserini "Geschichte Des Osmanischen Reiches"i (Osmanlı Tarihi) yakın dostu olan Johannes Müller'e²⁴⁵ vermiş olduğu söz gereği yazdığını anlatmaktadır. Böylelikle bu gerekçeler onu 9 Haziran 1823'de elli yaşında iken bu eseri kaleme almaya teşvik etmiştir.²⁴⁶ 28 Eylül 1830 senesinde Hammer Osmanlı Tarihi'nin dokuzuncu cildinin sonsözünü yazmış ve burada eserin neden 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulduğunu açıklamıştır. Eserinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar kaleme almış olmasının sebebi hakkında Hammer bu tarih sonrası ile ilgili kendisinin yaşamış olduğu kaynak eksikliği olduğunu söylemektedir.²⁴⁷ Hammer Osmanlı Tarihi'nin her cildinin ilk kısmında "Mit Wahrheit und Liebe" (Doğruluk ve Aşk ile) ibaresine yer vermiştir. Buna binaen Hammer hatıratlarında Osmanlı Tarihini tarafsız ve tarihsel yöntemle ele aldığını, Metternich'in siyaset ve edebiyat ile ilgili düşüncesinin doğru olmadığını ve bu sayede kendi yetisini kanıtlayacağını yazmaktadır.²⁴⁸ Kendince uğramış olduğu bu haksızlıkların ardından vermiş olduğu eserleri ile hak ettiği değeri kazanmayı amaçlamıştır. Böylelikle özellikle kendisini kanıtlama adına

²⁴² Kurşun, "Oryantalistlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul: Üç Oryantalist'in Gözünde Doğu", s.149.

²⁴³ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 23, H. 2, s. 5.

²⁴⁴ Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, XVI, 493.

²⁴⁵ Johannes Müller ile tanışması Bkz. Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 2, H. 4, s. 9.

²⁴⁶ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 3, H. 4, s. 3; Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 34, H. 1, s. 7; Hammer, Joseph von, *Geschichte Des Osmanischen Reiches*, Pesth. İN C. A. Hartleben's Verlag, Wien, 1833, I, 5.

²⁴⁷ Hammer, *Geschichte*, IX, 6-48.

²⁴⁸ Hammer Metternich tarafından siyasi bir pozisyona getirilmediğinden ona öfkeli. Metternich siyasi ile edebi uğraşların aynı düzeyde olduklarını savunmasına rağmen Hammer bu görüşte olmayıp, şark ile ilişkileri bir tarihinin daha iyi yöneteceği kanaatinde idi. Bkz: Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 67, H. 2, ss. 1-8; Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 34, H. 1, s. 3.

koymuş olduğu bu düstur ile “Mit Wahrheit und Liebe” (Doğruluk ve Aşk ile) eserinin sonunda kaynaklarının güvenilirliğini ve eksikliğini düşünmesi anlaşılacak bir durumdur. Bu ise kendisinin kaynaklara vermiş olduğu değeri ve yaşamış olduğu kaynak eksikliği neticesinde eserine devam etmemiş olmasını açıklamaktadır.

Hammer’in Tarihi birçok dile tercüme edilmiştir. Ancak bizim için çevrilen diller arasında en önemlisi özellikle orijinalinin yayımlanmasının hemen ardından J. J. Hellert tarafından 1835-1841 yılları arasında yapılan Fransızca tercümesidir. Bunun nedeni ise Türkçe’ye yapılan tercümenin Almanca’sından olmayıp, Hellert’in Fransızca tercümesinden yapılmış olmasıdır. Bazı rivayetlere göre Hammer, Hellert’in Fransızca tercümesini bizzat kendisi yönetmiştir.²⁴⁹ Ancak Hammer’in hatıratlarından anlaşıldığı üzere böyle bir durum söz konusu değildir. Aksine Hammer, Hellert’in yapmış olduğu bu tercümeyle beğenmemekte ve kınamaktadır.²⁵⁰ Çünkü Hellert Osmanlı Tarihi’ni Almanca’dan Fransızca’ya tercüme ederken eserin bazı yerlerini çevirmemiştir. Bununla da kalmayıp çevirisine birçok şahsi eklemelerde bulunmuştur. Bu eklemeleri dipnot vb. şekilde belirtmemiştir ve bunları sanki Hammer’in eserini bu şekilde kaleme almışçasına tercümesine ilave etmiştir. Bu nedenle Hellert’in tercümesi aslına uygun değildir. Bu eserin Türkçe tercümesi Fransızca’dan çevrildiği düşünüldüğünde ise aynı durumun Türkçe tercümesi içinde geçerli olduğu ve yanlışlarla dolu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eserin Türkçe’ye ilk tercümesi Mehmet Ata²⁵¹ tarafından “Devlet-i Osmâniyye Târîhi” adı ile yapılmıştır. Kendisi önsözünde bu eserin Almanca’dan olmayıp da Fransızca’dan dilimize tercüme edilmesinin pek önemli bir durum olmadığını, çünkü Hammer’in Fransızca tercümeyle onayladığını iddia etmektedir. Kanaatimizce Mehmet Ata’nın önsözünde bu şekilde bahsetmesi, Almanca’ya hâkim olmaması ve aynı zamanda Hammer’in bu konu ile ilgili hatıratlarında yazdıklarından habersiz olmasından kaynaklanan bir hatadır. Ancak şu da bir gerçektir ki küçük bir hatanın veya eksik bilgi neticesinde kaynak eserlerden sayılan bu müstakil Osmanlı Tarihi eseri Türk dünyasında Hellert’in hataları ile tanınmıştır.²⁵²

1836-1838 senelerinde²⁵³ Hammer “Geschichte Des Osmanischen Reiches”(Osmanlı Tarihi) isimli meşhur eserine ek olarak “Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf

²⁴⁹ İsmailoğlu Kacır, Tuğba, “Hammer Tarihi’nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri ve Çevirisi Üzerine”, *VAKANÜVİS*, 1,1, Mart 2016, ss. 268-269.

²⁵⁰ Hammer Hellert’in bu tercümesinin ihmallerle dolu, aldatıcı ve hilekâr olduğunu ve bu durumun kendisini çok üzdüğünü anlatmaktadır. Bunun yanında Hammer kendisine gönderilen tercümenin ilk iki cildinin ardından diğerlerini okumaya değer bulmadığından ve bu tercümeden rezil bir sahtekârlık olarak bahsetmektedir. Bkz: Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 41, H. 4, s. 20.

²⁵¹ Özcan, Abdulkadir, “Ata Bey, Mehmed”, *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 34.

²⁵² İsmailoğlu Kacır, “Hammer Tarihi’nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri”, ss. 269-270.

²⁵³ Kutlu, “Joseph von Hammer-Purgstall’in Sultan II. Mahmut Methiyesi”,s. 269.

unsere Zeit” (Günümüze kadar Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) adlı çalışmasını yayımlamıştır. Bu eserin Osmanlı tarihine bir ek olduğunu kendisi bu eserin önsözünde yazmaktadır.²⁵⁴ Hammer bu eserin giriş kısmına Osmanlı Tarihi eserin dokuzuncu cildinde yazmış olduğu önsözünü değiştirmeksizin giriş olarak eklemiştir.²⁵⁵ Bu çalışmasının oluşması ile ilgili Hammer hatıratlarında, teolog olan Johann Gottfried Eichenhorn’un kendi eseri olan Edebiyat Tarihi için kendisine Osmanlı edebiyat tarihini yazmasını teklif ettiğinden bahsetmektedir.²⁵⁶ Bu eserinde Hammer, Abdülhamid Kütüphanesinden edindiği kaynakları kullanma fırsatı yakalamıştır.²⁵⁷ Bu teklif sonucu Hammer “Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit” (Günümüze kadar Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) ismi ile dört ciltlik bir çalışma yayımlamıştır. Hammer çalışmasını ciltlerini Osmanlı padişahlarının hükümlerine göre tasnif etmiştir.²⁵⁸ Bu eserin önsözünde Hammer bir oryantalist veya bir tarihçi olarak başka bir vazifeyi de yerine getirmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Devamında ise edebiyatın bir milletin ruhunun, mizacının, dehasının ve ahlakının aynası olduğunu anlatmaktadır. Edebiyatın kutsal ateşin, eğitimin, törenin ve dinin insanlıktan göğe yükselen alevi olduğunu dile getirmektedir.²⁵⁹ Bu bakış açısı ile yola çıkan Hammer yukarıda da bahsettiğimiz üzere Osmanlı Devleti hakkındaki bilgilerini Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi ile tekrar tekrar kanıtlamaya çalışmış olabilir.²⁶⁰ Hammer’in bu çalışmasının bir diğer özelliği ise bu eserini Sultan II. Mahmud’a ithafen kaleme almış olmasıdır.²⁶¹ Eserin birinci cildinin başında Sultan’a ithaf edilen yirmi altı beyitlik methiye bulunmaktadır. Gotik alfabesi ile yazılmış dört ciltlik bu eser halen Türkçe’ye çevrilmemiştir. Hammer bu eserinde Osmanlı şiir geleneğinden, önemli ebedi şahsiyetlerden, devletin şairler ile ilişkilerinden bahsetmekte, şair olan devlet adamlarını konu edinmektedir.²⁶² Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Hammer çalışmasının sonunda ve Sultan Mahmut’a yazmış olduğu methiyesinin yirmi dördüncü beytinde şairlerin mahlas kullanma geleneğinden dolayı, kendisi için Yusuf ismini kullanmıştır. Beyitte geçen Yusuf ismine dipnot göstermiş ve bir sonraki sayfada bunu şarklı şair kanunları gereği, şairin şiirinin sonunda kendi isminden bahsetmesi gerektiği gerekçesi ile açıklamıştır.²⁶³ Hammer’in bu eseri Mehmet Fuat Köprülü’ye göre Osmanlı Tarihi’nden sonra

²⁵⁴ Hammer-Purgstall, *Dichtkunst*, I, 14.

²⁵⁵ Hammer-Purgstall, *Dichtkunst*, I, 1.

²⁵⁶ Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 22, H. . s. 6.

²⁵⁷ Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 3, H. 4. s. 3.

²⁵⁸ Kutlu, “Joseph von Hammer-Purgstall’in Sultan II. Mahmut Methiyesi”, s. 269.

²⁵⁹ Hammer-Purgstall, *Dichtkunst*, I, 14.

²⁶⁰ Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 25, H. 1, s. 23.

²⁶¹ Hammer-Purgstall, *Dichtkunst*, I, Kapak.

²⁶² Kutlu, “Joseph von Hammer-Purgstall’in Sultan II. Mahmut Methiyesi”, ss. 269-270.

²⁶³ Hammer-Purgstall, *Dichtkunst*, I.

en önemli eseridir.²⁶⁴ Yine bu eser Fuat Köprülü tarafından Hayat Mecmuasının 24 Ocak 1929 senesine ait 113. sayısında edebiyat dünyasına tanıtılmıştır.²⁶⁵ Hammer'in bu eserinden de anlaşılacağı ve kendisinin de hatıratlarında bahsettiği üzere, onu İslâm'ın büyük isimleri daha da çok ilgilendirmiştir.²⁶⁶ Bu eserini Sultan II. Mahmut'a ithafından dolayı Hammer Nişan-i İftihar ile ödüllendirilmiştir.²⁶⁷

Hammer'in bir diğer önemli yapıtı "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" (Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı çalışmasıdır. Hammer bu eserini 1813 senesinde kaleme almaya başlamış²⁶⁸ ve iki cilt olarak 1815 senesinde Viyana'da yayımlamıştır.²⁶⁹ Bu eserini Hammer Viyana Kongresi esnasında bitirmiş ve ilk olarak bu yapıtı ile madalyalar (Danebrog (Danimarka bayrağı madalyası) ve Annenorden (St. Anna Nişanı)) ile mükâfatlandırılmıştır. Bu eserini Hammer Macar Prensi arşidük Johann'ın anısına yazmış olduğunu hem hatıratlarında hem de eserinin kapak kısmında belirtmektedir. Hatıratlarında bu çalışmasının kendisinin Osmanlı Devleti Siyasi ve İdari Teşkilatı hakkında diğer iş arkadaşlarına kıyasen daha bilgili olduğuna dair bir delil olduğundan bahsetmektedir.²⁷⁰ Eserinin önsözünde Hammer Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı hakkında genel ve güvenilir bir çalışmanın olmadığından ve kendisinin bu nedenle böyle bir çalışmayı yayımladığını anlatmaktadır.²⁷¹ Böylelikle bu çalışması ile Hammer Osmanlı Devleti'nin anayasasını ve idari teşkilatını eksiksiz bir şekilde ilk defa ele almaya gayret eden isim olmuştur.

Eserin ilk cildi Osmanlı devlet anayasasını ele alırken ikinci cildi Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatını konu etmektedir. Osmanlı Devleti yasaması hakkında seneler süren ve o denli yorucu olan kaynak arayışı sonucu Hammer, eserinin ilk cildinde tamamıyla bilinmeyen veya hiç kullanılmamış olan kaynaklara yer vermiştir. Bunlara ek olarak seyahatnameleri, diplomatik yazışmaları, yazı ve bildirimleri aslına sadık ve eksiksiz kullanmayı hedeflemiştir. Hammer yerli olduğu kadar yabancı kaynaklardan da yararlanmıştır.

²⁶⁴ İsmailoğlu Kacı, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, s. 251.

²⁶⁵ Kutlu, "Joseph von Hammer-Purgstall'in Sultan II. Mahmut Methiyesi", s. 267.

²⁶⁶ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 1, s. 1.

²⁶⁷ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 43, H. 2, s. 21; İsmailoğlu Kacı, "Osmanlı Belgeleri ışığında Hammer", s. 13.

²⁶⁸ İsmailoğlu Kacı, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, s.190.

²⁶⁹ Hammer, Joseph von, *Staatsverfassung- und verwaltung*, In der Camesinaschen Buchhandlung, Wien, 1815, I-II.

²⁷⁰ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 25, H. 1, s. 23.

²⁷¹ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, I, Vorrede (Önsöz).

İlk cildinde Hammer kaynaklarından bahsederken İslâm hukuku hakkında da genel ve kısa bir özet vermektedir. Devamında ise özel olarak Osmanlı devlet anayasasını, devletin en iyi kuruluşlarının kısa tarihçesini ve son olarak Osmanlı yasamasının yapısından bahsetmektedir.

Eserin ikinci cildi, birinci cildinde kaleme alınmış kanunların uygulanmasını içermektedir. Hammer'in bu eserinin tamamının Türkçe tercümesi mevcut değildir. Son olarak Hammer bu eserin ikinci cildinin sonunda Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin dört cildinin içeriğini vermiş ve aslen Doğu'ya ait olan ancak bu eserinde Almanca'ya yerleşmiş Türkçe kelimelerin fihristini vermiştir.²⁷²

Yine bu iki önemli eserin yanı sıra çalışmamızda konumuz ile ilgili olarak Hammer'in "Erinnerungen aus meinem Leben" (Hayatımdan Hatıralar) adlı kendi otobiyografisinden faydalanılmıştır. Hammer, Osmanlı Tarihi adlı eserin son cildinin yayımlanmasının ardından arkadaşı olan Kontes Purgstall kendisinden kendi otobiyografisini yazmasını istemiştir. Böylelikle Hammer 12 Eylül 1841 senesinde hatıratlarını yazmaya başlamıştır. On bir sene boyunca yazmaya devam etmiştir.²⁷³ Hatıratlarını kaleme almaya başlamasıyla altı hafta sonrasında ilk kitabı bitmiştir. On ikinci senenin sonunda el yazısı ile kaleme alınmış toplam beş bin dokuz yüz dört sayfadan oluşan bir çalışma ortaya çıkmıştır.²⁷⁴ Hammer hatıratlarını yazarken bunları hayatta iken yayımlamayı asla düşünmemiştir. Bundan hatıratlarında bahsetmekte ve gerekçe olarak Avusturya'nın yazıları aşırı denetlediğini ve yayımlanmaması sayesinde kimsenin onu eleştiremeyeceğini yazmaktadır. Bu sayede daha serbest yazmıştır.²⁷⁵ Hammer hatıratlarını yazmaya başlarken "Bismillah" ile başlamış²⁷⁶ ve bitirirken "Elhamdülillah temme bi inayetillah" ile bitirmiştir.²⁷⁷ Yetmiş sekiz yaşına geldiğinde yaşlılığından ve önemli malzeme eksikliğinden kaynaklı hatıratlarını yazmaya son vermiştir.²⁷⁸ Daha hayatta iken Hammer el yazması mirasına ek olarak hatıratlarını ve mektuplarını devlet matbaasının müdürü olan Hofrat Alois Ritter von Auer'e bırakmıştır. Hammer'in hatıratları Auer'in tüm uğraşlarına rağmen vefatının hemen ardından

²⁷² İsmailoğlu Kacı, Tuğba, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, ss. 190-194; Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 457-531.

²⁷³ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 1, ss. 1-5. ; B. 47. H. 166. s.19.

²⁷⁴ İsmailoğlu Kacı, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, ss. 99-100.

²⁷⁵ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 1, s. 8.

²⁷⁶ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 1. s. 1.

²⁷⁷ İsmailoğlu Kacı, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, s. 102.

²⁷⁸ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 64, H. 1. s. 17.

yayımlanamamıştır.²⁷⁹ Ancak 1972 senesinde Avusturya Bilimler Akademisi tarafından Walter Höflechner Hainfeld’de bulunan asıl nüshayı bir firma aracılığı ile mikrofilmlere kaydetme ile görevlendirilmiştir. O dönem mikrofilmlere kaydedilmiş olan iki nüshası Avusturya Bilimler Akademisinin arşivindedir. Bir diğeri ise, bizimde çalışmamızda faydalandığımız nüsha Karl Franzens-Graz Üniversitesi Bilim Merkezi’nin arşivinde bulunmaktadır. Orijinal nüshası ise Hainfeld Şatosunun özel mülkiyetinde korunmaktadır.²⁸⁰

Bu kısma kadar Hammer’in ele almış olduğumuz eserleri konumuz ile ilgili olan ve özellikle çalışmamızda faydalandığımız eserleridir. Bu eserler dışında Hammer’in yetmiş sekiz eseri bulunmaktadır.²⁸¹ Bunların bazıları: “Geschichte der Chane der Krim, unter Osmanischer Herrschaft” (Osmanlı Hükümdarlığı Altında Kırım Hanları Tarihi), “Geschichte der İlhané” (İlhanlılar Tarihi), “İstanbul und der Bosphorus” (İstanbul ve Boğaziçi) vb. eserleridir.²⁸²

Hammer önemli bir tarihçi, diplomat, Doğu bilimleri uzmanı olmuş ve bu vasfıyla günümüze kadar birçok insanın takdirini kazanmıştır. Özellikle Osmanlı Tarihi adlı eseri temel kaynak eserlerden sayılmakta ve kullanılmaktadır.

2.1.3. Enderun Hakkındaki Görüşleri

Hammer’in Enderun Mektebi hakkındaki görüşlerini özellikle “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” ve “Geschichte des osmanischen Reiches” adlı eserlerinden çıkarmak mümkündür. Bu sebeple bu konuyu bu iki kitap başlığı altında

²⁷⁹ Hammer’in hatıratlarını Hofrat Alois Ritter von Auer’e bırakmış olmasının ardından Alois’in teyit etmesi ile ilgili belge için bkz: Höflechner, Walter - Wagner, Alexandra, *Joseph Freiherr von, “Erinnerungen aus meinem Leben”, Zur Geschichte der “Erinnerungen aus meinem Leben”. von Josef von Hammer*, Archiv des Zentrum für Wissenschaftsgeschichte Karl-Franzen Universität Graz, Akademische Druck und Verlagsanstalt Graz – Austria, 2011. Bu eser Walter Höflechner ve Alexandra Wagner tarafından dijitalleştirilmiştir. Ancak editörler Hammer’in hatıratlarının son kısmına malumat vermek için kendilerinin kaleme almış oldukları bir ek ilave etmişlerdir. Bu eke farklı bir başlık koymuşlardır. Bu sebeple bu kısmın Hammer’in hatıratları ile karışmaması için bunu burada müstakil kaynak olarak vermeyi uygun gördük.

²⁸⁰ İsmailoğlu Kacı, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, ss. 102-103.

²⁸¹ Kutlu, “Joseph von Hammer-Purgstall’in Sultan II. Mahmut Methiyesi”, s. 268. Ayrıca Hammer’in eserlerinin listesi için bkz: Höflechner, Walter - Wagner, Alexandra, *Joseph Freiherr von, “Erinnerungen aus meinem Leben”, Hammer’s Literarisches Werk (4. Bogen). von Josef von Hammer*, Archiv des Zentrum für Wissenschaftsgeschichte Karl-Franzen Universität Graz, Akademische Druck und Verlagsanstalt Graz – Austria, 2011. Bu kısım Walter Höflechner ve Alexandra Wagner tarafından Hammer’in hatıratlarına müstakil bir ek olarak eklenmiştir.

²⁸² Ortaylı, “Hammer-Purgstall”, *DİA*, XVI, 493; Ayrıca Hammer’in tüm eserlerinin bir kısmına online ulaşmak için bkz: <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Hammer%2dPurgstall%2c%20Joseph%2c%20Freiherr%20von%2c%201774%2d1856>, (e.t. 02.03.2020).

irdelemeye çalışacağız. Ayrıca konunun önemine binaen “Osmanlı’da Oğlancılık Meselesi”nde Hammer’e nispet edilen görüşleri bu başlık altında ele alacağız.

2.1.3.1. Hammer’in “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” adlı eserinde Enderun Mektebi

Çalışmamızın bu kısmında Hammer’in Enderun Mektebi hakkındaki gözlemleri ve düşüncelerine değinmek istiyoruz. Bu konu ile ilgili ilk olarak özellikle Hammer’in iki ciltlik Osmanlı devlet anayasasını ve idare teşkilatını ele aldığı “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” (Osmanlı Devletinin Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı eseri aklı gelmektedir. Bu eserde Hammer Osmanlı idaresi ve devlet teşkilatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserinin birinci cildinin birinci kısmında Hammer, Osmanlı’nın doğuşundan bahsederken, bu imparatorluğun Selçukluların enkazından ortaya çıktığını ve mevcut olan teşkilatlanmanın muhafaza edildiğini yazmaktadır. Devamında Doğu’nun en eski devlet kuruluşları hakkında yapılan araştırmaların sonucunda bu kuruluşların geçmişinin eski büyük Pers İmparatorluğu’na kadar uzadığından bahsetmektedir.²⁸³ Eserinin ikinci cildinin başında Hammer tekrarlayarak Selçuklular ve Osmanlılarda görülen devlet teşkilatlanmasının birçok bakımdan eski Pers İmparatorluğu’na dayandığını öne sürmektedir. Hammer’e göre Pers İmparatorluğu’nun devlet sistemini çok az farklılıklarla benzer şekilde uygulayan Selçukluların, egemenliğini Osmanlılara bırakması sonucu tatbik edilen devlet sistemi tıpa tıp aynısı olmak suretiyle Osmanlı tarafından miras alınmış ve yürütülmüştür.²⁸⁴

Hammer bu eserinin devletin anayasasını ele aldığı birinci cildinde Enderun hakkında yalnızca padişahın Arz Odası’ndan bahsederken kısa bilgiler vermektedir. Hammer Arz Odası’nın inşasında bir de Has Oda’nın veya İç Oda’nın inşa edildiği yazmaktadır. Bu Oda’da otuz iki (bazen kırka kadar yükselen) İçoğlanının bulunduğu ve bunların arasında Silahdar Ağa’nın, Rikabdar Ağa’nın, Çuhadar ve Tülbent Oğlanı’nın da aralarında bulunduğu bahsetmektedir. Bu Oda’nın idaresinin Has Odabaşı’nda olduğunu anlatmaktadır. Devamında Enderun Mektebi hakkında verdiği bilgiler yalnızca oğlanların müteferrikaları ve çıkmalarında aldıkları maaşlar hakkındadır. Buna göre Hammer Silahdar ve Rikabdar Ağa’nın itibarsızlaşmaları halinde elli akçe aldıklarını, rütbeleri yükseldiğinde general olabildiklerini, süvari sınıfına geçebildiklerini veya Çeşnigir olabildiklerini yazmaktadır. Aynı zamanda sarayın diğer odalarında gerçekleşen çıkmalarda oğlanların otuz beş akçe, Hazine Oda’lıların on sekiz ve yirmi akçe ile ve Kilerci Koğuşu’ndan çıkmaların ise

²⁸³ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, I, 36.

²⁸⁴ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 3.

on altı akçe ile gerçekleştiği bilgisini vermektedir.²⁸⁵ Hammer “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” adlı eserinin birinci cildinde özellikle Osmanlı Devleti’nin anayasasını ele aldığından Enderun Mektebi hakkında bu kısa bilgileri vermekle yetinmiştir.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu eserin ikinci cildi, birinci cildinde kaleme alınmış kanunların uygulanmasını içermektedir.²⁸⁶ Bunun yanı sıra Hammer, eserin ikinci cildinin girişinde, Osmanlı devlet kudretinin beş başlık altında toplandığını ileri sürmektedir. Bunlar devletin iç idaresi, bu idarenin dışa karşı korunması, devlet gelirlerinin toplanması, hukuki ve dini hükümlerin düzenlenmesi ve uygulanmasıdır. Aynı zamanda Osmanlı idari yapısının “der Staats-und der Hofsdienst” (Devlet hizmeti ve Saray hizmeti) iç ve dış olmak üzere ikiye ayrıldığından bahsetmektedir. Hammer devamında Osmanlı idari yapısını toplam yedi bakanlık altında toplamıştır. Ona göre sarayın iç ve dış idaresi bu yedi bakanlık tarafından yürütülmüştür. Bunlar İç İşleri Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, iç tedbiri ile ilgili Bakanlık veya Polisiye, Maliye Odası, Savaş Bakanlığı, Amirallik ve son olarak Ulemalar topluluğudur.

Hammer bu eserinde Osmanlı Devleti’nin anayasası ve idari teşkilatlanmasını konu alırken özellikle ikinci cildinin ilk ana başlığını “Von dem Sultan und dem Hofstaate” (Sultan ve Saray ileri gelenleri) adıyla açmaktadır. Bu bölümün alt başlığı olarak Enderun Mektebi’nin odaları hakkında da bir bölüm açmıştır. Mektebin odalarına geçmeden saray idaresinin iç ve dış olmak üzere ikiye ayrıldığından bahsetmektedir.²⁸⁷ Bu ise bizim yukarıda bahsettiğimiz Birûn, Enderun ve Harem ayırımına uygundur. Birûn kısmı sarayın dış idaresi olup, Enderun ve Harem ise sarayın iç idaresidir. Hammer bu ayrımı açıklarken, bu ayrımın sadece sarayda olmadığından, her Türk evinde uygulandığından bahsetmektedir. Erkeklerin buldukları yerlere selamlık ve bayanların olduğu yerlere harem adı verildiğini anlatmaktadır. Böylelikle Hammer sarayın dış yerinin Padişah etrafında görev alan adamları kapsadığını kaydetmektedir.²⁸⁸

Devamında Hammer odaları aşırı denilecek şekilde ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Bu ise dışarıda bulunan bir seyyahın Enderun hakkındaki detaylı bilgileri nereden aldığı sorusunu ve toplamış olduğu kaynakların bu denli ayrıntıları verebilme olasılığını sorgulamaya neden olmaktadır. Yukarıda Hammer’in İstanbul’u tanınmasında iki kişinin yardımcı olduğunu

²⁸⁵ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, I, 96-97.

²⁸⁶ İsmailoğlu Kacı, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, ss. 193-194.

²⁸⁷ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 4-8.

²⁸⁸ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 8-9.

belirtmiştik. Bunlar özellikle şehrin ilk topoğrafik bir haritasını çizmiş olan Fransız mühendis Kauffer ve saray bahçesinin Alman bahçıvanı Ensler'dir. Bunun yanı sıra Hammer'in Ensler sayesinde Topkapı Sarayı ile Boğaziçi'ndeki yeni saraylara girme imkânı bulduğunu biliyoruz.²⁸⁹ Ancak Harem başta olmak üzere sarayın diğer iç kısmı sayılan Enderun hakkındaki bilgiler de dışa verilmemektedir. Bu ayrıntıdan yola çıkarak Hammer'in bu kadar ayrıntıyı vermesi kanaatimizce imkân dâhilinde değildir. Bu konu ile ilgili Miller Enderun'un yabancı ziyaretçilere tamamen kapalı olan iç kısmında bulunduğunu ve burada yaşayanların dış dünya ile ilişkilerinin devamlı kontrol altında olduğunu belirtmektedir. Miller özellikle yabancıların sarayın bu kısmına girmelerinin imkânsız olduğundan bahsetmektedir.²⁹⁰ Bunun yanında Hammer hatıratlarında İstanbul'da Sefaret Sekreterliği yaptığı 1799-1802 senelerinde Kaptan Paşa'nın köşküne davet edildiğini yazmaktadır. Bu davette kendisine Kaptan Paşa'nın haremine girme izni verildiğinden bahsetmektedir. Paşa'nın bu kararı ile haremdeki tüm kadınların odalarına çekildiklerini yazmaktadır. Ancak bazı cariyelerin odalarına girmelerinde geç kaldıklarını, buna rağmen kendisinin bu bayanların cisimlerini/formlarını göremediğini anlatmaktadır.²⁹¹ Hammer'in bu anlatımından anlaşılacağı üzere, kendisi belki böyle bir izne layık görülüş olabilir ancak buna rağmen haremdeki bayanların hiçbirini görmemiştir. Bayanların odalarına çekilmesi, o mekânda bulunan bir yabancıнын bu yer hakkında fikir sahibi olmasının önlendiğini göstermektedir. Bir Paşa'nın haremının dahi gizlenmiş olması, Osmanlı İmparatoru'nun evi sayılan iç kısmı hakkında bilgilerin hiçbir şekilde dışa verilmeyeceğini desteklemektedir.

Bunun yanında Hammer hatıratlarında dönemin padişahı²⁹² tarafından sarayda Sefaret Sekreteri olarak huzura kabul edildiğini yazmaktadır. Hammer gördüklerini anlatır, ancak burada dikkat çeken bir nokta vardır. Hammer Arz Odası'na doğru tüm saray içerisinden, büyük kapılardan geçerken sarayın yapısı hakkında kısa ama önemsiz bilgiler vermektedir. Onu burada yol boyu asıl ilgilendiren konu, bu kapıların ardında kaç kişinin idam edildiğidir.²⁹³ Hammer'in bu anlatımı göz önünde bulundurulursa, o halde hatıratlarında dahi sarayın özelliklerinden bahsetmeyen birisinin, sarayın en iç kısmı sayılan, yabancılara kapalı olan ve dışa hiçbir bilgi verilmeyen Enderun Mektebi'ni içerisinde bulunmuş ve yaşamışçasına nasıl anlatabilir? Kanaatimizce padişahın huzuruna kabulü esnası hakkında

²⁸⁹ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 3, H. 1, ss. 15-17.

²⁹⁰ Enç, Metat, <https://ustunzekalilar.org/tr/Makaleler/Icerik/106-Osmanli-Egitim-Sisteminde-Enderun-Mektebi>, (e.t. 20.02.2019).

²⁹¹ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 12, H. 2, ss. 9-12.

²⁹² Ancak hangi padişah olduğundan bahsetmez. Bu padişahın 1789-1807 seneleri arası hüküm sürmüş olan Sultan III. Selim olması muhtemeldir. Bkz: T. C Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/>, (e.t. 07.03.2020).

²⁹³ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 12, H. 2, ss. 13-24.

dahi önemsiz bilgiler veren birisi, yalnızca sarayın yabancılara açık olan ve önemsiz bölümlerini görebilmiştir. Bundan dolayı bu kurum hakkında bir yabancıнын detaylı bilgi vermesi pek mümkün görünmemektedir. Hammer'ın buraya kadar vermiş olduğu bilgilere dayanarak diyebiliriz ki, Hammer'ın eserinde kullanmış olduğu anlatım şeklinde çelişkiler görünmektedir.

Bunun yanında Hammer, eserinde altı odadan bahsetmektedir. Bu altı odanın Kanunname'de yer aldığına dikkat çekmektedir. Buna ek olarak oğlanların yetiştirildiği Galata Sarayı'nı yedinci oda sayarak yedi oda olabileceğini ileri sürmektedir. Bunları kademelerine göre sıralamaktadır: 1) Has Oda, 2) Hazine Odası, 3) Kiler Odası, 4) Seferli Odası, 5) Büyük Oda, 6) Küçük Oda ve 7) Galata Sarayı. Hammer, odaları kademelerine göre sıralamasının yanında her odanın yanına Almanca anlamını da yazmıştır. Hammer devamında Enderun odalarını sırasıyla vermekte ve Galata Sarayı'nın Enderun'un yedinci odası olduğunu yazmaktadır. Bizim vermiş olduğumuz bilgilerde ise Enderun Mektebi'nde altı adet kademeli oda mevcuttur. Galata Sarayı ise hazırlık saraylarından bir tanesidir. Bu yönde Hammer'ın vermiş olduğu bu bilgi bizim vermiş olduğumuz bilgi ile farklılık göstermektedir. Galata Sarayı'ndan bahsederken bu saraya bir zamanlar Eski Saray ve İbrahim Paşa Sarayı için eğitilmek üzere oğlanların getirildiğini ve eğitildikleri bilgisini vermektedir. Devamında Hammer bu yedi odanın padişah hizmetlilerini, saray uşaklarını ve diğer saray görevlilerini kapsadığını, ancak sarayın dış idaresinde görevli olanların bunlardan ayrıldığını ve bunların da kendi içlerinde bölümlere ayrıldığını iddia etmektedir. Sadece bunlarla kalmayıp kendisi birçok devlet makamını saymaktadır. Bunun yanında şehzadeler hakkında kısaca bilgi vermektedir. Ancak konumuz ile ilgili olmadığından şehzadeler konusuna değinmiyoruz.

Hammer, eserinin ana başlığının ardından birinci bölüme geçmektedir. Bu bölümün başında sarayın Baş Ağa'sı olan Bâbüssaâde Ağası'nı ele almaktadır. Kapu Ağası veya diğer adıyla Bâbüssaâde Ağası'nın, Bâbüssaâde Kapısının²⁹⁴ ağası olduğunu, Ak Ağlar'dan olduğu, maaşlarının ne kadar olduğu, tüm ağaların başı olduğu ve hizmetindeki İç Oğlan sayısını ve birçok detay sayılacak bilgiyi yazmaktadır. Ancak biz burada bu kadarını vermekle yetiniyoruz. Bu detaylı bilgilerin ardından Hammer, Enderun'un odaları hakkında teker teker bilgi vermektedir. Kendisi ilk olarak Has Oda'yı konu etmektedir. Bu odanın kırk oğlandan oluştuğunu ve bunların padişah etrafında bulunanlar olduklarını anlatmaktadır. Bu odalılarının diğer koğuşlardan öncelikli olduğunu ileri sürmektedir. Bu odanın başının Has Odabaşı olduğunu ve ilk görevinin ise padişahı giydirmek olduğunu söylemektedir. Bu Ağa'nın rütbe

²⁹⁴Bâbüssaâde, Sultanın özel yaşam alanı olan Enderûn-ı Hümâyûn'un giriş kapısıdır. Sarayın mimarisi gereği törenlerin yapıldığı üçüncü avlunun girişidir. Bkz: Eyice, Semavi, "Bâbüssaâde", *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 408.

olarak Bâbüssaâde Ağasından sonra geldiğini dile getirmektedir. Anlatımının devamında Has Odabaşı'nın maaşı hakkında bilgi vermektedir. Hammer bu odanın Has Odabaşı'ndan sonra dört kıdemli zabiti olduğundan bahsetmektedir ve bunları şu şekilde sıralamaktadır: Silâhdar, Çuhadar, Tülbentdar ve Rikâbdar Ağaları.²⁹⁵ Burada Hammer bizim yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerden farklı olarak bu dört ağanın Has Odabaşı'ndan sonra geldiklerini kaydetmektedir. Biz ise bu odanın dört kıdemli zabiti olduğunu ve Has Odabaşı'nın bunlar arasında bulunduğundan bahsettik. Bizim vermiş olduğumuz bilgilere göre bu dört kıdemli ağa arasında Tülbentdar Ağası yoktur. Devamında Hammer ağaların görevleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Böylelikle Hammer, “*Silahdar Ağası açık toplantılarda padişahın kılıcını taşımakta ve daima padişahın sağ tarafına yer almaktadır. Donanma odası ile yine Silahdar Ağası ilgilenmektedir. Çuhadar Ağası ise padişahın kabanını taşımak ile görevlidir*” diyerek bilgi vermektedir. Tülbentdar Ağa'nın görevi hakkında Hammer onun yıkanan muslinleri çamaşırhaneden almak ve katlamakla görevli olduğu dile getirmektedir. Hammer, padişahın atına binerken üzeniyi tutulma görevinin ise Rikâbdar Ağa'ya ait olduğunu ifade etmektedir. İç odada görevli olan bu dört ağa hakkında vermiş olduğu bilgilerin ardından Hammer, bunların on iki kademeli alt rütbeleri olduğunu iddia etmekte ve bunları sırasına göre anlatmaktadır. Bu alt rütbelerin anlatımı konumuz dışına çıktığından bu kadar bilgi ile yetinmekteyiz. Ancak bu kısımda Hammer'in vermiş olduğu dört kıdemli ağa ile on iki kademeli alt rütbelilerin, toplam on altı hizmetlinin daima Padişahın yakınında bulunduğu bilgisi önemlidir. Bu detay göz ardı edilmemelidir.

Devamında ise Hammer bu odada olup, padişahın teveccühüne layık olanların en yüksek saray ve devlet makamlarına getirildiğini yazmaktadır. Ardından Has Oda'nın birçok koğuştan oluştuğuna dikkat çekmektedir. Bu odada bulunan kırk İçoğlanının yatakhane ile padişahın yatak odasının burada bulunduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca kutsal emanetlerin bulunduğu odanın da burada olduğunu ve bu eşyalar arasında Hazreti Peygamber'in (s.a.v) kıyafetleri ile sancağının da olduğunu detaylı bir şekilde aktarmaktadır.

Hammer devamında Has Oda'da bulunan kutsal emanetler hakkında kendi görmüşçesine detaylı bilgiler vermektedir. Burada Hazreti Peygamber'in Sancak-ı Şerifi'nin I. Selim'in Mısır'ı fethi ile Osmanlı hanedanına geçtiğini ve bu sancağın imparatorluğun temel bir unsuru olduğunu yazmaktadır.²⁹⁶ Bu sancağın kırk kat ipekli kumaşlara sarılmış olduğu,

²⁹⁵ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 10-13.

²⁹⁶ Hammer “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” (Osmanlı Devletinin Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı eserinde, bu Sancak-ı Şerifi'nin imparatorluğun paladyumu olarak görüldüğünü yazmaktadır. Bu kısımda kendisi eserinde “Palladium des Reiches” tabirini kullanmıştır. Paladyum kimyevi periyodik tabloda bulunan kimyasal bir elementtir. Sembölü “Pd'dir”. Atom numarası 46'dır. Böylelikle

kumaşların arasında Hz. Ömer tarafından yazdırılmış bir Kur'an'ın ve I. Selim'e verilmiş olan Kâbe'nin anahtarının bulunduğu bilgisini vermektedir.

Devamında Hammer bu kutsal emanetlerin yabancılara haram olduğunu ve hatta III. Mustafa döneminde 1760'da Kiler Odası'nda bazı Avrupalıların Sancak-ı Şerif'i görme arzularının kötü sonuçlandığından bahsetmektedir.²⁹⁷ Hammer kutsal emanetlerin dahi yabancılara kapalı olduğunu yazması ile bizim yukarıda belirtmiş olduğumuz iddiamızı desteklemektedir. Maddi bir şeyin dahi yabancılara açılmamış olması ona verilen manevi değerın büyüklüğünün kanıtıdır. Bundan yola çıkarak diyebiliriz ki maddi bir eşyaya dahi böylesine manevi bir bağlılık sonucu konulmuş yasaklar var iken, devletin bel kemiği olan ve devlet adamlarının yetiştirileceği Enderun Mektebi'nin yabancılara açık olması pek mümkün görünmemektedir.

Hammer devamında Hz. Peygamber'in hırka-i şerifinden bahsetmektedir. Emevi Devleti'nden Abbasilere, Abbasilerden Fatımilere buradan da Osmanlıya miras kaldığı bilgisini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Sancak-ı Şerif gibi bu hırkanın da kırk kat değerli kumaşlara sarıldığını ve senede bir kere Ramazan ayının on beşinde padişahın huzurunda, tüm devlet erkânının katılımlarıyla açıldığını yazmaktadır. Bu merasimde Hammer, Silahdar Ağa'nın hırkanın başında durduğunu, hırkanın öpülen yerini bir muslin ile sildiğini ve bu muslinin öpen kişiye armağan verildiği bilgisini vermektedir. Bu merasim sonrası hırkanın öpülen yerinin yıkandığını ve yıkanan suyun şişelere doldurularak devlet erkânına ve önde gelenlerine verildiği kaleme almaktadır.

Ardından Hazreti Peygamber'in kılıcından söz etmekte ve bu kılıç ile sultanların Eyüp'te kılıç kuşandıkları "Kılıç Kuşanma Merasimine" değinmektedir. Bunun dışında Hazreti Peygamber'e ait yaydan ve Dört Büyük Halife'nin kılıçlarından söz etmektedir. Ayrıca sahabeye ait birkaç eşyanın da burada bulunduğu dile getirmektedir.²⁹⁸

Hammer kutsal emanetlerin yabancılara yasak olduğu bilgisini yukarıda vermektedir. Ancak ardından kutsal emanetler ve ziyaretleri esnasındaki uygulamalar hakkında detaylı bilgi vermesi onun vermiş olduğu bu bilgiler arasında çelişkiler olduğunu hissettirmektedir. Bu ise bir yabancının detaylı bilgiler vermesi hakkındaki iddiamızı desteklemektedir.

paladyum kimyevi periyodik tabloda bulunan temel elementlerden biridir. Hammer'in bu kısımda "Palladium" Türkçesi "paladyum" kavramını kullanması bir şeyin temel elementler arasında bulunduğunu belirtmek için kullanmış olduğu bir kavramdır. "Des Reiches" kavramı ise "imparatorluğun" anlamındadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki Hammer "Palladium des Reiches" tabiri ile Sancak-ı Şerif'in I. Selim'in Mısır'ı fethi sonrası Osmanlı hanedanına geçmesi ile Osmanlı Devleti'nin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu belirtmek istemiştir. Chemie.de, <https://www.chemie.de/lexikon/Palladium.html>, (e.t.13.07.2020).

²⁹⁷ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 14-17.

²⁹⁸ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 18-20.

Ardından Hazine Odası'nı anlatmakta ve bu odalılarının sayısının altmış olduğunu zikretmektedir. Ancak Sultan Süleyman tarafından altmış oğlan ile sabit kılınan odalılar sayısının sonraki padişahlar zamanının da yüz ona kadar çıkarıldığı bilgisini eklemektedir. Ayrıca bu odalılarının maaşlarının Sultan Süleyman Kanunnamesi ile sabit kılındığına dikkat çekmektedir. Ardından maaşların miktarı hakkında bilgiler vermektedir. Hammer bu odanın başının Hazinedar Başlı olduğunu, onun görevlerinin neler olduğunu ve ardından gelen görevlileri sırasıyla vermektedir. Buna göre Hazinedar Başlı savaş ve barışta daima padişahın yanında olmuş ve özellikle cuma günleri, padişah camiye gittiği vakit seccadesini sermiş ve olası bir zehirlemeyi önlemek adına birkaç kere kendisi secde etmiştir. Bu kısımda Hammer odada çıkmalar olduğunda nereye geçtiklerini aktarmaktadır. Ardından hazinede bulunan eşyalar hakkında bilgiler vermektedir. Yine bu bilgiler yukarıda da belirttiğimiz üzere birçok detayı içermektedir. Hammer bu kısımda hazineden alınan ve hazineye ilave edilen her şeyin defterlerde zapt edildiği bilgisini tutmuştur. Bu Oda'yı anlatırken Hammer çok önemli bir noktaya değinmektedir. Hazine Odası'nın yapısından bahsederken, bu bilgileri Tavernier'den²⁹⁹ aldığını, Tavernier'in saray mekânları hakkında çokça bilgi sahibi olduğunu ve kendisinin bu yüzden orayı görmeden bilgi verebildiğini yazmaktadır.³⁰⁰ Tavernier'in ise Topkapı Sarayı hakkındaki bilgilerinin İstanbul'da bulunduğu 1631 senesinde sarayda görevli Sicilyalı Hazinedar Başlı ile hazine görevlisi birinden aldığı aktarılmaktadır.³⁰¹ Bu durum bir yabancıdan ancak ikinci ve üçüncü şahıslar aracılığı ile saray hakkında bilgi edindiklerini göstermektedir.

Bu oda hakkındaki bilgiler ardından sırasıyla Kilerci Koğuşu'na geçmektedir. Bu odanın sarayın yiyecekleri ve içecekleri ile ilgilendiğinden bahsetmekte ve odanın ağasının Kilerci Başlı olduğunu kaydetmektedir. Burada kiler kavramı üzerinde durmakta ve bunun Pers dilindeki şekliyle Almandaki şeklinin aynısı olduğunu ileri sürmektedir. Kilerci Koğuşu'nda bulunan görevlileri sırasıyla saymaktadır. Sultan Süleyman zamanında bu görevlilerin sayısının kırk olduğunu ve IV. Mehmed zamanında bunların sayısının yetmişe çıktığını kaleme almaktadır. Devamında maaşları hakkında bilgiler vermekte ve son olarak çıkmalarda hangi görevlere tayin edildiklerini aktarmaktadır.

Sonradan Seferli Koğuşu'nu ele almakta ve bu koğuşun adının savaşçı anlamına geldiğini kaydetmektedir. Ancak odalılarının görevlerinin bu isme asla uymadığını ileri sürmektedir. Çünkü bu odalılarının görevi padişahın çamaşırları ile ilgilenmektir diyerek,

²⁹⁹ Tavernier, Fransız bir seyyahın detaylı bilgi için bkz: Arıkan, Zeki, "Tavernier, Jean Baptiste", *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 181-183.

³⁰⁰ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 21-23.

³⁰¹ Arıkan, "Tavernier, Jean Baptiste", *DİA*, XL, 183.

devam etmektedir. Bu odanın Sultan IV. Murad zamanında Revan Seferi başında Büyük ve Küçük Oda'lılardan oluştuğu bilgisini vermektedir. Bu ise bizim yukarıda koğuşun IV. Murad zamanında Revan Seferi sırasında 1635 senesinde kurulmuş olduğu bilgisi ile örtüşmektedir. Hammer bu odanın Revan Seferi esnasında kurulan bir oda olduğundan dolayı adının Seferli Koğuşu olduğunu yazmaktadır. Devamında Hammer oda mensuplarının sayısını vermekte ve maaşlarını aktararak bu oda hakkındaki bilgileri bitirmektedir.

Hammer, Enderun odaları arasında son olarak Büyük ve Küçük Oda'yı anlatmaktadır. İlk olarak Büyük Oda'nın anlatımıyla başlamaktadır. Bu odaya sarayın sağ taraftan üçüncü kapıdan girildiğini ileri sürmektedir. Kendisi bu oda hakkında sadece odalılardan maaş hakkında bilgi vermekle yetinmiştir. Ardından Küçük Oda'yı ele almakta ve bu odanın konumu ve kişi sayısı hakkında bilgi vermektedir. Küçük Oda'nın Bâbüssaâde Kapısı'nın sol tarafında Hazine Dar Ağa'nın odasının yanı başında bulunduğunu yazmaktadır.³⁰² Hammer, Hezarfen'den³⁰³ almış olduğu bilgiye göre bu odalılardan sayısını yüz seksen üç kişi olarak kaydetmektedir. Bu son iki oda personelinin en aşağı hizmetleri gördüklerini ileri sürmekte ve eğer yetenekli olurlarsa diğer dört odanın en üst makamına geçmeye hak kazandıklarını belirtmektedir.

Hammer bu altı odadaki gençlerin "Pflanzenschule" veya "Sarai der Pagen" tabiri ile İç Oğlan Saraylarından seçildiklerinden bahsetmektedir. Bu saraylar Edirne Sarayı (Serai von Adrianopel), İbrahim Paşa Sarayı (Serai İbrahim Paschas zu Konstantinopel) ve Galata Sarayı'dır. Bu sarayların her birinde üç yüz oğlanın eğitildiği bilgisini vermektedir. Hammer bu kısmın sonunda kendi bulunduğu dönemde³⁰⁴ İç Oğlan Saraylarından yalnızca Galata Sarayı'nın kalmış olduğunu iddia etmektedir. Burada Hammer Galata Sarayı'nın Pera'da Avrupalı Bakanların evleri arasında, ciddi bir denetim altında bulunduğunu anlatmakta ve sokakta sadece dış hizmetlerle görevli personellerin görüldüğünü bildirmektedir. Sarayda eğitilen gençlerin asla görülmediklerini, sadece cirit atma ve ata binmek için Ok Meydanı'na veya Ok Alanı'na gittiklerinde görüldüklerini ileri sürmektedir.³⁰⁵ Hammer burada Enderun'a alınacak gençlerin eğitildikleri yer hakkında bilgi verirken, bu kurumun sıkı denetlendiğini ve hakkında bilgilerin asla dışa verilmediğine bizzat kendisi dikkat çekmiştir. Daha yolun başı olan ve eğitim aşamasının ilk merhalesi sayılan eğitim saraylarında İç Oğlanlarının kontrol

³⁰² Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 26-30.

³⁰³ 17. Yüzyılda yaşamış Osmanlı Âlimidir. Kendisi IV. Mehmed'in tarih hocası idi. Bkz: İlgürel, Mücteba, "Hüseyin Efendi, Hezarfen", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 544-546.

³⁰⁴ Kendi döneminden bahsetmesini eserinde bugün anlamına gelen "heute" tabirini kullanmasından anlamaktayız. Bu ise bize Hammer'in kendi yaşadığı dönemi de içerisine alarak, yalnızca kaynaklara bağlı kalmayıp, bu kurum hakkında kendi düşüncelerini ve gözlemlerini de katarak bilgi vermeye çalıştığını göstermektedir.

³⁰⁵ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 30.

edilmesi ve disiplin içerisinde eğitilmeleri ve Hammer'ın dediği üzere asla görülmemeleri, bu kurumlar hakkında bilgilerin asla dışa verilmediğini desteklemektedir. Böylelikle asıl eğitimin ana kucağı olan Enderun hakkında bilgilerin katiyen dışa verilmemiş olması ve bu konuda titiz davranılmış olması gayet normal ve anlaşılır bir husustur.

Burada dikkatimizi çeken bir diğer husus ise Hammer, Enderun'un altı odadan oluşmasının yanı sıra oğlanların yetiştirildiği Galata Sarayı'nı yedinci oda olabileceğini ileri sürmesidir. Ancak devamında hazırlık saraylarından bahsederken kendi zamanında yalnızca Galata Sarayı'nın kaldığı ve bu sarayın Pera'da bulunduğu bilgisini vermektedir. Bunun yanında Hammer Enderun odalarını sırasıyla anlatırken Galata Sarayı'nın Pera'da bulunduğunu yazmaktadır. Ancak Enderun Mektebi odalarının hepsinin bir arada Topkapı Sarayı'nda bulunduğu ve Enderun'a alınan gençlerin hazırlık saraylarından seçildikleri bilinmektedir. Bu gençler Topkapı Sarayı'nda bulunan Enderun Mektebi'nde terfi sistemi ile eğitilmişlerdir. Bu durumda Pera'da bulunan Galata Sarayı Topkapı Sarayı'nda bulunan Enderun'un odalarında biri olabilir mi? Hammer'ın anlatımına baktığımızda kendisi Enderun odalarını sırasıyla anlatmaya geçmeden Galata Sarayı'nın yedinci oda olabileceğini ileri sürmektedir. Bunun ardından odaları sırasıyla anlatmakta ve son olarak Galata Sarayı kısmına geldiğinde buradan hazırlık sarayı olarak söz etmektedir. Bu kısımda Hammer'ın ilk vermiş olduğu bilgi ile ardından vermiş olduğu bilginin birbiri ile uyuşmadığı görülmektedir. Muhtemelen Hammer ilk vermiş olduğu bilginin ardından Galata Sarayı ile ilgili düşüncesi değişmiş olması ihtimal dâhilindedir. Diğer bir ihtimal, Hammer Enderun odalarının sayısı hakkında bir tereddüt yaşamıştır.

Dikkatimizi çeken bir diğer nokta ise, Hammer Galata Sarayı'ndan yedinci oda olarak bahsederken, altı odayı sıraladıktan sonra yedinci oda olarak Galata Sarayı'nı sıra düzenine almasıdır. Yalnız yedinci sırada Galata Sarayı'ndan hazırlık sarayı olarak bahsetmektedir. Bizim birinci bölümde vermiş olduğumuz bilgilerde ise Enderun Mektebi altı odadan oluşmaktadır ve Galata Sarayı Enderun odalarından biri değildir. Galata Sarayı hazırlık saraylarından biridir.

Son kısımda ise Hammer, Galata Sarayı'ndaki eğitimlerin medrese hocaları tarafından verildiğini ve burada şarka özgü el yazmalarının bulunduğu bir kütüphanenin varlığından bahsetmektedir. Ardından bu kütüphanenin de Avrupalılara kapalı olduğunu ileri sürmektedir.³⁰⁶ Bizce Hammer bu ifadesi ile şimdiye kadar iddia etmiş olduğumuz görüşümüzü bizzat desteklemektedir. Burada kendisi sarayın Avrupalılara ve böylelikle

³⁰⁶ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 30-31.

yabancılara ve şahsına kapalı olduğuna işaret etmiştir. Bu bilgiden yola çıkarak eğer bir hazırlık sarayı bile bir diplomata ve seyyaha kapalı ise, o vakit devletin ana merkezi ve devlet idaresinin belkemiği olan Topkapı Sarayı'nın bir Avrupalıya açık olması düşünülemez. Aynı zamanda eğitim ve bilgiye önem veren bir devletin hazırlık sarayında mevcut olan kütüphanesini, bilgi edinmek amacıyla dahi özellikle bir diplomata kapalı tutması, yine akla aynı iddiayı getirmektedir. Eğer bir kütüphane bir yabancıya kapalı tutuluyorsa ve bilgi almasına izin verilmiyorsa, o halde Hammer'ın Enderun Mektebi'ne girmiş olma ihtimali düşük görülmektedir. Kendisi tanışmış olduğu Topkapı Sarayı bahçıvanı Ensler sayesinde belki saraya girmiş olabilir, ancak girmiş olduğu yerlerin genele açık olan alanlar olması muhtemeldir. Hammer bu bölümün sonunda bu kütüphanenin yeni kurulmuş olduğunu ve içindeki eserlerin İstanbul'daki diğer yeni kütüphanelerle aynı olduğunu iddia etmektedir. Son olarak İstanbul'daki diğer kütüphanelerin kataloğu bilinmektedir diyerek bu bölümü bitirmektedir.³⁰⁷ Hammer'ın bu kütüphanenin kataloğu hakkında sunmuş olduğu iddiasının ne kadar doğru olduğunu tespit etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu noktada Hammer'ın kütüphanenin kataloğunun diğer kütüphaneler ile aynı olduğunu belirtmesi ve bu noktada bu detayı vermiş olması, onun kütüphaneye dahi alınmamış olmasından kaynaklı bir hayal kırıklığı yaşadığı izlenimini vermektedir. Bu hayal kırıklığı sonucu bu bilgiyi vererek kendisinin İstanbul kütüphanelerine vakıf olduğunu göstermek istemiş olabilir.

Hammer'ın bu eserinde ve hatıratlarında vermiş olduğu bilgilerden de anlaşılacağı üzere anlatım tarzında birbirini nakzedecek çelişkiler mevcuttur.

2.1.3.2. Hammer'ın "Geschichte des osmanischen Reiches" adlı eserinde Enderun Mektebi

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Hammer'ın en meşhur eseri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar yazmış olduğu "Geschichte Des Osmanischen Reiches" (Osmanlı Tarihi) adlı Almanca eseridir. Hammer bu eserinde de Enderun teşkilatı hakkında bazı noktalara değinmiştir. Bu kısımda dikkat çeken bir nokta vardır. Hammer "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" (Osmanlı Devletinin Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı eserinde yukarıda da bahsettiğimiz üzere Enderun Mektebi'nin odalarını anlatmıştır. Lakin bu eserinde devşirme konusu ile ilgili bir şey söylememiştir. Ancak Osmanlı Tarihi adlı eserinin birinci cildinde Hammer kısa da olsa devşirme konusuna değinmektedir. Burada Hammer kalpsiz yeni bir plandan bahsetmektedir.

³⁰⁷ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, II, 31.

Bu plan gereği Hristiyan çocukları zorla alınıp İslâm'ı kabule zorlanarak savaş birliklerine alındıklarını yazmaktadır. Mağlup olanların galip olanın köleleri olduğunu ve bunların kaba kuvvetle İslâm'a zorlandıklarını iddia etmektedir. Bunun aşırı bir uygulama olduğunu ve tarihte bu despotizmin benzerinin bulunmadığını kaydetmektedir.³⁰⁸ Vermiş olduğu bilgilerden anlaşılacağı üzere Hammer devşirme sistemini tasvip etmemektedir. Ona göre bu sistem kalpsizdir ve insanları zorla dinlerini değiştirmeye zorlamaktadır.

Aynı cildin on sekizinci kitabında Hammer sarayın İç Ağaları'ndan ve odalarından bahsetmektedir. Sarayın giriş kapısından sarayın ileri gelenlerinin odalarına girildiğini ve Kapu Ağası'nın buranın başkanı olduğunu söylemektedir. Kapu Ağası'nın emrinde otuz veya kırk Kapı Oğlanın (Pfortenknaben) bulunduğunu ve bunların odaların denetimi ile görevli oldukları bilgisini vermektedir. Dört İç Oğlanının ise Kapu Ağası'nın en yakın hizmetlileri olduğunu belirtmekte ve bunların sırasıyla isimlerini şu şekilde saymaktadır: Anahtar Oğlanı, Havlucu Oğlanı, Şerbetçi Oğlanı ve İbrikçi Oğlanı.

Devamında ise ikinci İç Ağa'dan bahsetmektedir. Hammer, *"Bu ağa Hazinedar Başıdır. Onun görevi ise resmi merasimlerde Devlet Kavuşunu taşımak ve padişahın cami ziyaretlerinde seccadesini sererek olası bir suikastı önlemek adına kendisinin padişahın evvel secde etmesidir. Hazinedar Ağa'nın altında devlet hazinesinde görevli tüm çalışanlar yer almaktadır. İç Ağaların üçüncüsü ise Kilerci Başı'dır. Kilerci Başı padişahın yemeklerini ve içeceklerini hazırlar. Aynı zamanda zehirlenmeyi önlemek adına hazırladıklarını ilk kendisi tadar."* diyerek Hazinedar Başı ve Kilerci Başı'nı konu edinmektedir.³⁰⁹ Burada dikkatimizi çeken Hammer *"Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung"* adlı eserinde odalardan bahsederken tüm odaları sırası ile verirken, bu eserinde Hammer odalardan bahsetmeksizin İç Ağalardan bahsederek onların görevlerini sayması ve emrinde olan oğlan sayısını vermesidir.

Devlet teşkilatı ile ilgili eserinde Hammer Kapu Ağası hakkında bilgileri verdikten sonra Has Oda'yı anlatmaya başlamaktadır. Ardından Hazine Odası'na geçer ve burada Hazinedar Başı'ndan bahsederek Kiler Odası'na ve Seferli Koğuşu'na geçmektedir. Ancak Osmanlı Tarihi adlı eserinin bu cildinde odalardan ziyade İç Ağaları konu etmektedir. Burada Kapu Ağası ve emrindeki hizmetlileri anlatarak Has Odabaşı'na değinmeksizin Hazinedar Başı'na geçmektedir. Devamında Kapu Ağa'nın hizmetinde bulunan otuz veya kırk oğlanın, üç odanın gözetimi ile sorumlu olduklarını yazmaktadır. Bu odaların birincisinin İç Oda olan Has Oda olduğunu, ikincisinin Büyük Oda ve üçüncüsünün Küçük Oda olduğunu

³⁰⁸ Hammer, *Geschichte*, I, 96.

³⁰⁹ Hammer, *Geschichte*, I, 590-591.

anlatmaktadır. İç Odanın başkanının Has Odabaşı olduğunu ve görevinin padişahı giydirmek olduğu bilgisinin ardından, Has Odabaşı'nın Kapu Ağası gibi padişaha yakın olduğunu, ancak Has Odabaşı'nın statü olarak Kapu Ağa'dan aşağı olduğunu söylemektedir. Has Odabaşı hakkındaki bilgiler arasında onun ikinci bir dördütlü ağanın en üst sırasında bulunduğu bilgisini vermektedir. Bunlar ise İç Oda'nın saray makamlarını oluşturmaktadırlar. Bunların sırasıyla Has Odabaşı, Silâhdar, Çuhadar ve Rikâbdar Ağası'dır diyerek isimlerini vermektedir.

Bu bilgilerin ardından Hammer, Has Oda'ya alınacak oğlanların Büyük Oda'dan, Büyük Oda'ya alınacak oğlanların ise Küçük Oda'dan seçildiklerini yazmaktadır.³¹⁰ Burada ise dikkatimizi çeken nokta şudur: Hammer “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” adlı eserinde Has Oda'yı anlatmaya geçmeden burada olduğu gibi Kapu Ağası'ndan bahsetmekte ve onun Has Odabaşı'ndan mevki olarak yüksek olduğunu zikretmektedir. Ancak Has Odabaşı'nın emrinde bulunan ağaları yazarken Hammer sırasıyla Silâhdar, Çuhadar, Tülbentdar ve Rikâbdar Ağası'nın ismini vermektedir. Osmanlı Tarihi'nin bu cildinde ise Hammer, Kapu Ağası hakkında verdiği bilgilerin ardından, onun Has Odabaşı'ndan yüksek kademede olduğunu yazmaktadır. Devamında ise Has Odabaşı hakkında onun bir ikinci dördlünün başında bulunduğunu ve ondan sonraki ağaların ise sırasıyla Silâhdar, Çuhadar ve Rikâbdar Ağası olduğunu iddia etmektedir. Burada yukarıda zikretmiş olduğu Tülbentdar Ağa'yı saymamaktadır. Buradaki farkın neden kaynaklandığı önemlidir. Oysaki Hammer “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” adlı eserini kronolojik olarak ilk önce kaleme almıştır. Tekrar hatırlamak gerekirse bu eserin önsözünde kendisi Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı hakkında genel ve güvenilir bir çalışmanın olmadığından dolayı böyle bir çalışmayı yayımlama arzusu içerisine girdiğini anlatmaktadır.³¹¹ Ancak aynı müellif tarafından kaleme alınmış ve kaynak eser niteliği taşıyan bu iki eserin belli bir konuda ufak da olsa farklılıklar göstermesi dikkat çekicidir. Bu mesele konumuz dışına çıkacağından bu farklılık hakkında bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz.

Hammer, Osmanlı Tarihi'nin bu cildinde Enderun Mektebi'nden açıkça bahsetmemektedir. Bu kısımda Enderun Teşkilatı hakkındaki bilgileri onun İç Ağaları konu etmesinden, onların görevleri ve hizmetlerindeki çalışanlara değinmesinden almaktayız. Aynı cildin bir başka kısmında Hammer “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” da bahsetmediği bir konuya değinmektedir. Burada Hammer, hukuk uzmanları dışında paşaların ve vezirlerin “ilmi” aşk ile kutsadıklarını yazmaktadır. Onların

³¹⁰ Hammer, *Geschichte*, I, 591.

³¹¹ Hammer, *Staatsverfassung- und verwaltung*, I, Vorrede (Önsöz).

ortaya koydukları eserler ve eylemler sayesinde, bilgili olmanın sadece askerler ve devlet adamların işi olmadığını, aksine bilim ve eğitimin en üst devlet makamlarının dahi ayırıcı bir özelliği olduğunu kanıtlar diye yazmaktadır.³¹² Bu ise devletin üst makamlarına getirilecek şahısların eğitiminin gerçekleştiği Enderun Mektebi'nin bu noktadaki önemini göstermektedir.

Hammer'in Tarihi'nin ikinci cildinde Enderun hakkında vermiş olduğu bilgiler birinci cildinde İç Ağalar hakkında yazmış olduğu metni ile tamamen aynıdır. Kendisi bu kısımda hiç bir değişiklik yapmaksızın metni aynı şekilde tekrar vermektedir.³¹³ Bundan dolayı yukarıda da söylediğimiz üzere eserin bu cildinde Hammer'in İç Ağaları hakkında yazdıklarından Enderun Mektebi ile ilgili bilgi edinmek mümkündür.

Hammer, Osmanlı Tarihi'nin üçüncü cildinde Sultan İbrahim'in tahta cülusunu konu ederken, tahta çıkışlarda hazırlık saraylarından İç Oğlan alma âdetini anlatmaktadır. Burada Hammer bu zamana kadar her cülus merasiminde hazırlık sarayları olan Galata Sarayı'ndan, İbrahim Paşa Sarayı'ndan ve Topkapı Sarayı'ndan³¹⁴ çokça İç Oğlanının terfi ederek sipahilere veya başka yerlere çıktıklarını yazmaktadır. Sultan İbrahim'in cülusunda ise adet olan çıkmaların ve terfilerin yapılmadığını ve bundan dolayı Galata Sarayı'nda bulunan İç Oğlanlarının bazı entrikalar çevirdiklerini anlatmaktadır. Ancak bu entrikalara geçmeden evvel Osmanlı ileri gelenleri, İç Oğlan Odaları ve Askeri Okulu hakkında birkaç kelime ile bilgi vermeyi uygun görmektedir. Burada Hammer öncelik üç sarayın varlığından bahsetmekte ve bunları şu şekilde saymaktadır: Edirne Sarayı (Adrianopol), Galata Sarayı, İstanbul Sarayı (Serai zu Konstantinopel) diyerek sonuncusunun Viyana'yı kuşatan İbrahim Paşa tarafından bağışlanmış olduğunu ve bu nedenle onun adı ile anıldığı bilgisini vermektedir.

Ayrıca bu saraya özellikle Bosna'dan ve Arnavutluk'tan devşirme yolu ile Hristiyan çocuklarının alındığını ve bunların kapı veya saray görevleri için eğitildiklerini yazmaktadır.

³¹² Hammer, *Geschichte*, I, 596.

³¹³ Hammer, *Geschichte*, II, 232-234.

³¹⁴ Hammer bu kısımda bu sarayın ismini vermemekte yalnızca “zu kaiserlichen” ibaresini kullanmaktadır. Bu ise Almandan Türkçeye tercüme edildiğinde “İmparatorun” anlamına gelmektedir. Sultan İbrahim'in 1640 senesinde tahta çıktığı bilinmektedir. Bu seneler içerisinde ise Osmanlı Devleti Topkapı Sarayından yönetilmiş ve 1856 senesinde Dolmabahçe Sarayına geçilmiştir. Bu nedenle kanaatimizce “kaiserlich” ibaresi ile Hammer burada Topkapı Sarayından bahsetmektedir. Çalışmamızın birinci kısmında da bahsettiğimiz üzere Topkapı Sarayında bulunan odalardan terfi sistemine binaen çıkmalar gerçekleşmiştir. Bundan dolayı Hammer'in bu kısımda anlattığı saray kanaatimizce Topkapı Sarayıdır. Bkz: Milli Saraylar, <https://www.millisaraylar.gov.tr/blog/osmanlida-yenilige-dogru-degisim-topkapidan-dolmabahceye>, (e.t. 15.03.2020).

Bu üç askeri vakıftan³¹⁵ öğrencilerin ya sipahilere çıktıklarını veyahut sarayın altı odasının en alt iki odasına geçtiklerini söylemektedir. Bu alt iki odanın isminin Büyük ve Küçük Oda olduğunu ve buradan asıl olan dört odaya çıktığı bilgisini vermektedir. Bu kısımda Hammer üç hazırlık sarayının aslında askeri vakıf olduklarını, buralarda bulunan İç Oğlan sayısının üç yüz olduğunu ve bu öğrencilerin asker veya saray hizmetlileri olarak eğitildiklerini iddia etmektedir. Büyük ve Küçük Odalılarının sayısını iki yüz olarak vermektedir. Ardından bunların birer İç Oğlan adayı olduklarından ve diğer odalardakilerin ise şahsi hizmetliler olduklarından bahsetmektedir. Bu dört saray odalarının en alt odasının Seferli³¹⁶ Koğuşu olduğunu, buranın yöneticisinin “kâhya” olduğunu ve bunların görevlerinin padişahın çamaşırları ile ilgilenmek olduğu bilgisine yer vermektedir.

Hammer anlatımına şu şekilde devam etmektedir: *“Bu oda aynı zamanda ozanların, dansçıların, berberlerin ve doktor yardımcılarının okuludur. Başkavukcu haftada iki kere padişah sarığının muslinini gümüş lavaboda yıkar ve bu esnada seferliler koro halinde şarkılar söyler. Böylece padişahın sarığının yıkanması fasıl eğitimi halini alır. Üçüncü oda ise Kiler Odası veya daha doğrusu Şekercilik Koğuşu’dur. Buranın görevi ise şekerli ürünlerin, kaynatılmışların, helvaların, şerbetlerin, meyve ezmelerinin, balık ve etlerin yapımı ve muhafazasıdır. Bunun yanı sıra bu odalılar sarayın mescit ve odaların mumlarını temin etmek ile görevlidirler.”*

Hammer devamında Seferlilerin padişahın lütfuna mazhar olabilmek adına fakir olan ve yaralı kişilere balmumu taftaları dağıttıklarından bahsetmektedir. Aynı zamanda Seferliler tarafından hazırlanan, tüm Avrupa’da tanınmış olan amber ve misk içerisine sarılmış yazıları anlatmaktadır. Bunların tılsımlı olduklarına, cinsel gücü arttırdıklarına inanılır diyerek, bunun aslen inanç ile ilgili olduğunu iddia etmektedir. Devamında ise bu odanın başkanının, sarayın mutfağında görevli tüm hizmetlilerin denetiminden sorumlu olduğu bilgisini vermektedir. Ardından saray mutfağının on iki alt gruba ayrıldığını söyleyerek bunların tavuk satıcısı, mumcu, aşçılar, tatlıcı, fırıncı, sütçüler, buzcu vesaire diyerek yalnızca bu kadarını saymakla yetinmektedir. Bunların Sultan Süleyman Kanunnamesine göre sayılarının 1350’ den az olmadıklarını, ancak Süleyman zamanında kırktan fazla olmadığını, hatta bunların sayısının Sultan İbrahim ve IV. Mehmed döneminde anca yetmiş kadar çıktığını söylemektedir.

Hazine Odası’na geçerek buranın sayısının Sultan Süleyman tarafından altmış ile sabit kılındığını ancak bu sayının yüze kadar çıktığını ileri sürmektedir. Bu kısımda Hazine

³¹⁵ Burada Hammer “Kadetenstiften” ibaresi kullanmaktadır. Bu ise askeri vakıf anlamına gelmektedir. Bu nedenle müellifin kullanmış olduğu bu ibareyi değiştirmeksizin burada vermeyi uygun görüyoruz.

³¹⁶ Bu kısımda Hammer Seferli kelimesinin yanına Almancası olan “Reisige” ibaresini vermektedir. Bu kelime ise ağır silahlı atlı savaşçı anlamı taşımaktadır.

Odası'nda görevlilerin isimlerini sırasıyla uzun bir şekilde saymaktadır. Bu üç odadan çıkmalar gerçekleştiğinde buradaki oğlanların çavuş, müteferrika veya çeşnigir olarak çıktıklarını ifade etmektedir. Dördüncü ve üçüncü odaların yöneticileri ve ikinci odada adı geçenlerin birinci odanın kırkları arasında girdiklerini ve buradan sarayın üst hizmetlerine ve yöneticiliğe yükseldiklerini yazmaktadır. Hammer yalnızca bu kırklar içerisinde yer alanların özel isimlendirme kullandıkları bilgisini vererek bunların hepsini ismi ile saymaktadır. Son olarak birinci odalılar padişahın emniyeti, odasının himayesi ve kutsal emanetlerin güvenliği ile görevli olduklarına değinmektedir. Devamında odaların günlük maaşları hakkında bilgi vermektedir. Bunlar teferruatlı olacağından sırasıyla burada saymıyoruz. Tüm bu odaların Kapu Ağası'nın gözetiminde olduğunu yazmaktadır. Bu odalar hakkında vermiş olduğu bilgilerin Sultan İbrahim dönemine ait olduğunu söylemektedir.³¹⁷

Hammer'in üçüncü cildinde vermiş olduğu bilgiler diğer ciltlerindeki bilgiler ile pek bir farklılık göstermemektedir. Bu cildinde Hammer Sultan İbrahim'in cülusunda çıkmaların gerçekleşmemesi üzerine İç Oğlanların yapmış oldukları entrikaları anlatmak istemiştir. Bu hadiseyi tam manası ile anlatabilmek için İç Oğlan Odaları hakkında bilgi vermeyi uygun görmüştür. Hammer burada İç Oğlanlarının özellikle Bosna ve Arnavut Hristiyanlarından alındığını iddia etmektedir. Ancak devşirme sistemi sadece buralarda uygulanmamıştır. Burada Hammer "besonders" ibaresini kullanarak bilhassa yalnızca Boşnak ve Arnavut çocuklarının devşirildiği izlenimi vermektedir. Oysaki devşirme sistemi padişahın fermanı ile belirlenmiş yerlerde ve belli zamanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu mesele kapsamı gereği konumuzu açacağı düşüncesi ile burada bu bilgi ile yetiniyoruz.³¹⁸

Hammer, Tarihi'nin dördüncü cildinde Enderun hakkında her hangi bir bilgi vermemektedir. Ancak beşinci cildinde Enderun hakkında vermiş olduğu bilgiler üçüncü cildinde yazmış olduğu metni ile tamamen aynıdır. Kendisi bu kısımda hiç bir değişiklik yapmaksızın metni beşinci cildinde aynı şekilde tekrar vermektedir.³¹⁹ Eserinin altıncı ve yedinci ciltlerini taradığımızda ise Enderun Mektebi hakkında dolaylı veya dolaysız kıymetli herhangi bir bilgi bulamadık. Bu ciltlerde Hammer, tarihi olayları anlatırken bazı isimlerin hangi makamlara getirildiklerinin ve bazı merasimlerde hangi isimlerin bulduklarının bilgilerini vermekle yetinmiştir. Bunlar ise tarihi değeri olmakla birlikte kanaatimizce çalışmamızda bahsetmemiz gereken bilgiler değildir.

³¹⁷ Hammer, *Geschichte*, III, 328-330.

³¹⁸ Ankara Savaşından sonra fetihlerin azalması ve pençik kanununun uygulanmasının aksamaması sonucu devşirme sistemi gereği Hristiyanların çocuklarından alımlar yapılmıştır. Devşirme ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi*.

³¹⁹ Hammer, *Geschichte*, IV, 461-466.

Eserin sekizinci cildinde Hammer, kutsal emanetlerin bulunduğu odadan bahsetmektedir. Bu odanın İç Odanın karşısında ve hemen padişahın odasının yanında bulunduğu bilgisini vermektedir. Devamında burada devletin kutsal emanetlerinin bulunduğunu yazar ve bunları teker teker saymaktadır. Burada Hazreti Peygamber'in yeşil kutsal bayrağının, kılıcının, yayının, siyah hırkasının ve levhasının saklandığını söylemektedir. İmparatorluğun sembolü olan bu bayrağın büyük merasimler ile savaşa çıkarıldığını ve geri getirildiğini anlatmaktadır. Kılıç ile padişahın cülus merasiminde kılıç kuşandığını ve hırka-yı saadetin her sene ramazanın yarısında saraylılara ve bakanlara merasimler ile arz edildiğini kaydetmektedir. İçerisine bir püskülün sarkıtıldığı bir suyun, saray ve halka kutsal su olarak ikram edildiğini yazmaktadır. Kıymetli bayrağın ve elbisenin kırk kat örtüldüğünü ve bunların gümüş kutularda muhafaza edildiği bilgisini vermektedir. Bu kısımda Hammer son olarak bu odanın dekorasyonu ve süslemeleri hakkında bilgi vererek, hırka-yı saadetin Osmanlılara nasıl geçtiğini anlatmaktadır.³²⁰

Hammer dokuzuncu cildine sonsözü ile başlamaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere burada eserini neden Kaynarca Antlaşması ile bitirdiğini açıklamaktadır. Uzun bir sonsözün ardından Hammer "I. Verzeichnis der Würden und Aemter des osmanischen Reiches" (Osmanlı İmparatorluğunun Rütbe ve Makamlarının Birinci Listesi) adı ile bir katalog oluşturmuştur. Burada alfabe ve numaralandırma sistemini kullanarak Osmanlı Devleti'nin harici ve dâhili tüm rütbe ve makamlarını sırasıyla saymaktadır. Bu sisteme göre Hammer bu listede "Äußere Hofämter oder Ämter des Sarai" (Dış Saray Makamları veya Saray Görevlileri) adlı başlığı açmıştır. Bu başlığın ilk alt bölümünde "Aga, Intendenten, Ulema" (Ağa, Müdürler, Ulema) başlığı altından Saray Ağaları, Müdürleri ve Ulemaları hakkında kısaca bilgi vermektedir. Bu bölümün ikinci alt başlığı olarak "Die Kammer" (Odalar) der Pagen (İtschoghlan) (İç Oğlanların Odaları) adı altında sırasıyla Enderun Odalarını anlatmaktadır. İlk olarak "Chassoda, die innerste oder erste Kammer" (İç veya İlk Oda olan Has Oda) diye başlayarak, Has Oda'dan bahsetmektedir. Bu odanın iç veya ilk oda olduğunu ve oğlan sayısının otuz dokuz olduğunu ifade etmektedir. Buranın kırkinci oğlanının padişahın kendisi olduğunu ileri sürmektedir.³²¹ Oysaki Osmanlı idaresi ve devlet teşkilatı hakkında önemli bilgiler verdiği "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" (Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı eserinde bu odaların sayısının kırk olduğunu kaydeder ancak padişahın bu oğlanlar arasında bulunduğundan hiç bahsetmez. Ardından Hammer bu odanın ağalarını anlatmaktadır. İlk on yedi tanesinin şu özel

³²⁰ Hammer, *Geschichte*, VIII, 92-94.

³²¹ Hammer, *Geschichte*, IX, 42.

isimleri vardır diyerek hepsini teker teker saymaktadır. Bu isimleri burada saymayıp, yalnızca bu bilgiyi vermekle yetiniyoruz. Bu eserinde Hammer Has Oda Ağlarının hepsini bir arada vermektedir. Burada sadece bu ağaların diğerlerine göre özel isimleri olduğunu ileri sürmektedir.³²² Oysaki “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung“ (Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı eserinde, Hammer bu odanın Has Odabaşı’ndan sonra dört kıdemli zabiti olduğunu ve bunların, Silâhdar, Çuhadar, Tülbentdar ve Rikâbdar Ağa’sı olduğunu anlatmaktadır. Bu anlatımı ardından diğer on iki tanesinin ismini sırasıyla vermektedir.

Osmanlı Tarihi adlı eserin bu cildinin devamında ikinci oda olarak Hazine Odası’nı ele almaktadır. Burada Hazine Odası Ağalarını ve onların görevlerini kısaca anlatmaktadır. Üçüncü oda olarak Kiler Odası’nı konu etmekte ve burada sadece oda ağalarını ve onların görevlerini ele almaktadır. Devamında dördüncü oda olarak Seferli Odası’nı anlatmaktadır. Aynı şekilde sadece ağaları ve onların görevleri hakkında bilgi vermekle yetinmektedir. Son olarak hazırlık sarayı olan Galata Sarayı’ndan, Küçük ve Büyük Oda’ların yerini “alan / yerine geçen” diye bahsetmektedir.³²³ Burada Hammer bu ifadesiyle tam manasıyla neyi kastettiğini açıklamamaktadır. Bundan dolayı burada onun verdiği bu bilgiyi sadece aktarmakla yetiniyoruz.

Son olarak bu cildinin giriş kısmında bulunan sonsözüne baktığımızda Hammer’in devşirme ile ilgili birkaç cümle söylediğini görmekteyiz. Kanaatimizce bunlara kısada olsa değinmeyi, Hammer’in Osmanlı Devleti ve teşkilatlanması hakkındaki perspektifini daha iyi anlama adına uygun görmekteyiz. Hammer, önsözünde devşirme hakkında “islamischer Despotismus” (İslâmi despotizm) diyerek bahsetmekte ve Osmanlıların bu konuda Persleri ve hatta Arapları aştığını ileri sürmektedir. Hammer daha da ileriye giderek devşirililerin ordunun kör aletleri olduklarını iddia etmektedir. Hammer’in burada kullanmış olduğu “Despotismus” kavramından yola çıkarak, kendisinin devşirme sistemini tenkit ettiği anlaşılmaktadır.³²⁴

Bu konu ile ilgili şahsi kanaatimizi ifade etmek gerekirse, çalışmamızın birinci kısmında da değindiğimiz üzere, o dönemin dünya gücü sayılan bir devlette memur olabilmek ve en yüksek makamlara layık olmak, Osmanlının insanlığa sunmuş olduğu en güzel hizmetlerden bir tanesidir.³²⁵

³²² Hammer, *Geschichte*, IX, 42-43.

³²³ Hammer, *Geschichte*, IX, 43.

³²⁴ Hammer, *Geschichte*, IX, XXXIX.

³²⁵ Bkz: Tez Metni ss. 27-29.

Hammer bu eserinin son cildinde “Die Hofämter”(Saray Makamları) başlığı ile sarayda mevcut makamların son hallerinden bahsetmektedir. Bu kısımda hangi ağa mevkilerinin kaldırıldıklarını sırasıyla isimleriyle saymaktadır. Devamında bugün odalardan sadece iki tanesinin kaldırıldığını ve bunların Hane-i Hassa ile Hazine-i Hümayûn olduğu bilgisini vermektedir. Üçüncü oda olan Kiler Odası ile dördüncü oda sayılan Seferli Odası'nın tarihe geçmiştir diyerek bu iki odanın kaldırıldığını ifade etmektedir. Son olarak hangi makamların kaldırıldığını ve hangilerinin yeni isimler aldığını yazmaktadır.³²⁶

Joseph von Hammer bu iki eserinde Enderun odaları hakkında bilgiler vermektedir. Ancak vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı idaresi ve devlet teşkilatını özellikle “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung“ (Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı eserinde ele almaktadır. Bu eserinde odaları ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Bundan dolayı Osmanlı idaresi ve teşkilatı hakkında ilk olarak bu eseri akla gelmektedir. Hammer'in bir diğer kaynak eseri olan “Geschichte Des Osmanischen Reiches“ (Osmanlı Tarihi) adlı eserinde ise kendisi odaların isimlerinden, odaların ağalarından, oğlan sayısından, görevlerinden ve son cildinde ise hangi odaların kaldırıldığından bahsetmekle yetinmektedir. Bu eserinde Hammer'in Enderun Mektebi hakkında yazdıklarını göz önünde bulundurarak bizce konu anlatımında yüzeysel ve daha objektif kalmıştır. Ancak eserinin bazı kısımlarında özellikle devşirme sistemi ile ilgili vermiş olduğu bilgileri tartışmaya açık görmekteyiz.

2.1.3.3. Osmanlı'da Oğlancılık İddiası

Çalışmamızın bu kısmına kadar Hammer'in Osmanlı Devleti hakkında kaleme almış olduğu iki temel eserini anlatmaya çalıştık. Ancak son olarak değinmek istediğimiz ve Hammer'in Enderun Mektebi hakkında yazmış olduğu iddia edilen ilginç bir mevzu vardır. Konumuz ile ilgili araştırmalarımız esnasında bazı Türk tarihçilerinin Hammer'in eserinde Osmanlı Devleti'nde oğlancılığın (eş cinselliğin) yaygın olduğunu kaleme aldığını iddia ettiklerine rastladık. Bilhassa “İslâm Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem” adlı eserin müellifi olan Ahmed Akgündüz bu eserinde bu konu ile ilgili Hammer'in ismini zikretmektedir. Akgündüz eserinde İç Oğlan meselesinin çarpıtıldığını ileri sürerek, bu kısımda genç bir muallimin genç öğrencisinin yüzlerini peçe ile örtebilecekleri fetvasını konu etmektedir. Buna binaen Akgündüz, Hammer'in ismini vererek bu uygulamanın Hristiyan bir tarihçinin iftirasına maruz kaldığını anlatmaktadır.³²⁷ Akgündüz'e göre Hammer eserinde

³²⁶ Hammer, *Geschichte*, X, 704-705.

³²⁷ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 35. ; 228.

padişahların bu gençlerin yüzlerini başkalarından kıskandıklarından dolayı örttürmüş olduğunu yazmaktadır.³²⁸ Ancak bu konu ile ilgili Akgündüz, bu iddianın Hammer'in hangi eserinde geçtiğine dair her hangi bir dipnot vermemiştir. Kendisi yalnızca kaynakça kısmında Tom Hellert tarafından Fransızcaya tercüme edilmiş olan Osmanlı Tarihi'ni göstermiştir. Bu tercüme ise Hammer'in eserleri kısmında da değindiğimiz üzere problemlidir. Hellert Osmanlı Tarihi'ni Almandan Fransızcaya tercüme ederken bazı yerlerini çevirmemiş ve aynı zamanda çevirisine birçok şahsi eklemeye bulunmuştur. Bu nedenle Hellert'in tercümesi aslına uygun olmadığından³²⁹ kanaatimizce Akgündüz'ün eserinde de aynı şekilde Fransızca tercümeden kaynaklı problemler olma ihtimali yüksektir. Bunun yanında Hammer'in eserlerini taradığımız zaman bilhassa Osmanlı Tarihini konu eden "Geschichte Des Osmanischen Reiches" (Osmanlı Tarihi) adlı eserinde ve diğer eserlerinde böyle bir ibareye rastlamadık.³³⁰

Hammer'in İç Oğlan kavramı ile ilgili bu gençlerin sarayda iğrenç görevler için kullanıldığını söylediğini iddia eden bir diğer tarihçi ise Ekrem Buğra Ekinci'dir. Hammer'in, İç Oğlan kavramını yanlış anladığını ve bundan dolayı oğlanların padişahın gayr-ı tabii ilişkileri için yetiştirildiklerini kaleme aldığını yazmıştır. Aynı zamanda bu kısımda kendisi Hammer'in Osmanlı Tarihi'nin Mehmet Ata tarafından tercüme edildiğinden ve Mehmet Ata'nın tercüme esnasında bu yanlışlıklara dikkat çektiğinden bahsetmektedir.³³¹ Yine aynı şekilde yukarıda bahsettiğimiz üzere Hellert tarafından yapılan tercümede yanlışlıklar vardır. Bu yanlışlıkları Mehmet Ata Hammer'e atfetmiştir. Böylelikle onun da Türkçe tercümesinde yapmış olduğu düzeltmeler Hellert'ten kaynaklı hatalara yönelik olmuştur³³² ancak bu tercümenin Hammer tarafından onaylanmış olduğu inancı gereği bu hatalar Hammer'in sayılmıştır.³³³

Başka bir isim ise Osmanlı'da eş cinselliğin yaygın olduğunu ve egemen sınıfın tatminsizlikten kaynaklı sapkın cinsel tercihlerde bulduklarını iddia etmiştir. Hasan Bakır

³²⁸ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik*, s. 47.

³²⁹ İsmailoğlu Kacı, "Hammer Tarihi'nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri", ss. 269-270.

³³⁰ Bu konuya açıklık getirilmesi adına Ahmed Akgündüz ile elektronik olarak iletişime geçilmiştir, ancak kendisi bu soru ile ilgili bize geri dönüş sağlamamıştır.

³³¹ Ekinci, Ekrem Buğra, "Osmanlı Cemiyetinde Gayrı Tabii Aşklar", <http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=646>, (e.t. 22.03.2020).

³³² Ekinci, "Osmanlı Cemiyetinde Gayrı Tabii Aşklar".

³³³ Hammer, Hellert'in bu tercümesinin ihmallerle dolu, aldatici ve hilekâr olduğunu ve bu durumun kendisinin çok üzdüğünü anlatmaktadır. Bunun yanında Hammer kendisine gönderilen tercümenin ilk iki cildinin ardından diğerlerini okumaya değerli bulmadığını ve bu tercümenin rezil bir sahtekârlık olduğunu söylemektedir. Bkz: Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 41, H. 4, s. 20; İsmailoğlu Kacı, "Hammer Tarihi'nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri", ss. 269-270. Ekrem Buğra Ekinci ile Hammer'in İç Oğlan kavramını yanlış anladığını ve Mehmet Ata'nın bu düzeltmelerinin Osmanlı Tarihi'nin hangi cildinde bulunduğu mail aracılığı ile sorulmuştur. Ancak Ekinci bu konunun eserin hangi cildi olduğunu ve kaynağı unuttuğunu söylemiştir.

kaleme almış olduğu makalesinde bu iddiasını ve padişahların gayr-ı tabii cinsel tercihleri ile ilgili birkaç kaynaktan bahsetmektedir. Bu kaynaklar arasında Hammer'in ismini de zikretmektedir. Ancak ne tuhaftır ki kendisi burada yalnızca "Hammer'in kitabının 285. sayfası" demekle yetinmiştir.³³⁴ Bu bilgiyi Hammer'in hangi eserinden aldığını ve yahut eserinin hangi cildinde olduğunu yazmamıştır. Yukarıda da gördüğümüz üzere Hammer'in özelde Osmanlı Devleti ile ilgili eseri on ciltten oluşmaktadır. Eğer bu bilginin bu eserde olma ihtimali var ise o halde Bakır'ın cilt numarası vermesi gerekmektedir, aksi takdirde kanaatimizce bu bilginin mevzu sayılma olasılığı düşüktür. Ne yazık ki Bakır burada, Hammer'in ismini zikretmiş, sayfa numarası vermekle yetinmiş ancak eser ismi ve cilt numarası vermemiştir.

Hammer'in eserlerinde bilhassa Osmanlı Tarihi adlı eserinde Enderun Mektebi'nin padişahların farklı cinsel arzularını gidermek adına kurulmuş olduğu iddiası ile ilgili olarak daha çok Joseph von Hammer ile ilgili çalışmaları ile tanınan Tuğba İsmailoğlu Kacı ile mail yolu ile görüşülmüştür. Kendisi bu konu ile ilgili bir bilgiye Hammer'in ne eserlerinde ne de hatıratlarında rastladığını bildirmiştir. Ancak bu konu ile ilgili yalnızca iki yerde çok ileriye gidecek bir yorumlama ile böyle bir şeyin iddia edilebileceğini dile getirmiştir. Bunların birincisi padişah'ın büyük bir zevk ile Hademe-i Hassa'nın oyunlarını izlemiş olması³³⁵ ve ikincisi padişahın ağalar tarafından giydirilmiş olmasıdır.³³⁶ Ancak bu iddiayı ortaya atabilmek için, bu iki kısmı aşırı denilecek bir şekilde yorumlanmasını icap eder.³³⁷ Aynı zamanda Kacı, Hammer'in İç Oğlanlık ile ilgili yazmış olduğu hususi bölümde dahi böyle bir iddiada bulunmadığından bahsetmektedir. Fakat eserin Türkçe tercümelerinde, hatalar içeren Fransızca tercümesinden kaynaklı böyle bir iddianın olabileceğini yazmıştır.³³⁸ Bizde bu görüşe katıldığımızı ifade etmek isteriz. Kanaatimizce Almancasından Fransızcaya ilaveler ve eksiklikler ile tercüme edilmiş olmasından kaynaklı Hellert'in kalemine ait iddiaların Hammer'e atfedilmiş olabileceğinin ihtimal dâhilinde olduğunu bildirmek isteriz.

³³⁴ Bakır, Hasan, "Eşcinsellik", *Tavır Dergisi*, 153 (2015), ss. 10-11.

³³⁵ Hammer, *Geschichte*, V, 604.

³³⁶ Hammer, *Geschichte*, II, 232-234.

³³⁷ Bu kısımda Kacı'ın bize vermiş olduğu cevabı hiçbir ekleme yapmaksızın vermekteyiz: "Hammer'in ne eserlerinde, ne de hatıratında bahsettiğin bilgiye rastlamadım ben. Enderun'dan tabi Hammer sık sık bahseder. Ancak bu türden bir sultanların homoseksüel ilişkisi olduğu iddiasını hatırlamıyorum. Sadece art niyetle böyle okunabilecek bir iki ifadesi olabilir. Onlar da birisi padişahın büyük bir zevkle Enderun'daki hademe-i hassa'nın oyunlarını izlemesi, bir de padişahın ağalar tarafından giydirilmesi belki. Ama tabi buralardan bu iddiayı çıkartmak için baya çarpıtılmış olmak gerekir."

³³⁸ Bu kısımda Kacı'ın bize vermiş olduğu cevabı hiçbir ekleme yapmaksızın vermekteyiz: "İçoğlanlık ile alakalı Hammer'in yazdığı hususi bölümde bile böyle bir iddia yok mesela. Ama Türkçe Hammer tarihlerinde olabilir belki böyle bir durum, o da Hammer'in Türkçe tercümesindeki deformasyondan kaynaklanabilir. Bu konuyu bir makalede tartışmıştım, bakabilirsiniz."

Aynı zamanda bu konuya açıklık getirmek adına yaptığımız araştırmamızda bilhassa Hammer'ın Osmanlı Tarihi'nde ve diğer eserlerinde böyle bir ibareye rastlamadık. Ancak Hammer'ın otobiyografisi olan "Erinnerungen auf meinem Leben" (Hayatımdan Hatıralar) isimli hatıratlarında Tuğba Kacırdan farklı olarak Hammer'ın erkek âlemleri ile ilgili yazmış olduğu bir noktaya rastladık. Hammer hatıratlarında Kaptan Paşa'nın denize açılmasından bir gece evvel yapılan kutlamaları anlatmaktadır. Hammer bu kutlamadan bahsederken acımasız ve iğrenç bir fantezi ve törenin varlığını yeni öğrendiğini iddia ederek, bunun çürük bir Türk âdeti olduğunu beyan etmektedir. Bu kutlamayı "Orgie" (âlem) olarak tanımlamaktadır. Devamında bu âlemde bulunanların çoğunun kaptan ve gemi yapımı ustası olduğunu ileri sürmektedir. Bu kutlamayı detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Orada bulunan dansçıların gayr-i ahlaki hareket ve danslarda bulduklarını yazmaktadır. Hammer bu eğlenceyi bozulmuş erkek topluluğu olarak tanımlamaktadır.³³⁹ Hammer'ın hatıratlarında kaleme almış olduğu bu anının, dikkatli ve bütün bir şekilde incelendiğinde Kaptan Paşa'nın denize açılmasından önce yapılan bir kutlama olduğu anlaşılmaktadır. Hammer tasvir ettiği bu tabloyu kendince ne kadar gayr-i ahlakî olarak nitelendirse de, şu ihtimal de akla gelmektedir. Türk kültürünün yaşandığı birçok yerde bayanlar kendi aralarında, erkekler de kendi aralarında eğlenmektedir. Bu, eskilerden gelen bir gelenektir. Bundan dolayı Hammer bu eğlenceyi sadece erkekler arasında gerçekleştiğini garipsemiş olabilir veyahut kendi kültürü ile kıyaslayarak garip bulmuş olabilir. Bu nedenden dolayı, erkek cemiyeti olarak algılamıştır. Aynı zamanda özellikle Türk kültüründe gerçekleştirilen kutlamalarda erkek dansçılardan oluşan köçeklerin varlığı bilinmektedir.³⁴⁰ Köçeklerin dans etme şekillerini göz önünde bulundurursak onların hareket etme şekilleri Hammer'e garip gelmiş olabilir. Belki de bu yüzden kendisi, onların danslarını ve hareketlerini gayr-i ahlaki olarak nitelendirmiştir. Avrupa kültürünün o dönemki dans geleneği ile kıyaslanırsa Avrupa'da genelde bir erkek ve bir bayandan oluşan eşli dansların revaçta olduğu görülmektedir. Aynı zamanda erkek ve bayanın beraber dans etmesi beraber eğlendikleri anlamına gelmektedir.³⁴¹ Hammer'ın kendi kültürü ile Osmanlı kültürü arasındaki bu değişikliği ve bilinmeyi farklı anlamış olabilir. Hatıratlarında anlattığı bu anı yukarıda da izah ettiğimiz üzere erkekler arası köçek dediğimiz dansçıların dans etmeleri ile kurulmuş bir eğlence olması bir ihtimaldir. Bu ihtimalin doğruluğunu tespit edebilmek için o dönemde erkekler arasında yapılan eğlencelerin

³³⁹ Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 12, H. 3, ss. 9-13.

³⁴⁰ T. C Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-79460/kocekler-ve-cengiler.html>, (e.t. 29.03.2020).

³⁴¹ Wien Geschichte Wiki, <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/T%C3%A4nze>, (e.t. 29.03.2020).

mahiyetini kendi kaynaklarımıza bakarak ortaya konulması gerekir. Kanaatimizce müstakil olarak araştırılması gereken bir husustur.

Osmanlı Sarayı'nda eş cinselliğin yaygın olduğunu iddia eden bir diğer isim ise Meral Altındal'dır. Kendisi eserinde Hammer'in ismini vermez ancak özellikle bu konu ile ilgili olduğundan, bu kısımda kısa da olsa değinmek arzusundayız. Meral Altındal "Osmanlı'da Harem" adlı eserinde IV. Murat'ın tahta geçmesiyle Kösem Sultan'ın oğlunun hayatına girecek bayanlardan kaynaklı kendi nüfuzunun azalacağı endişesiyle oğluna cariyelerin yanı sıra nedimlerde sunduğunu yazmaktadır. Buna binaen Enderun'da çok iyi eğitilmiş İç Oğlanların varlığından bahsetmektedir. Abaza Mehmed Paşa'nın mey ve mahbup âlemlerinde padişaha rehberlik ettiğini anlatmaktadır. Aynı zamanda IV. Murat'ın zamanının çoğunu nedimlerle geçirdiğini ve hatta Sultan Murat'ın büyük aşkının Revan Kalesi'nin valisi Emirgüne oğlu Tahmasb Kulu Han olduğunu iddia etmektedir. Bir diğer kısımda Enderunluların çoğunun eş cinsel olduğunu ileri sürmektedir.³⁴² Altındal'ın eseri bu ve bunun benzeri birçok iddialar ile doludur. Enderun hakkında ortaya atılan iddiaları içermesinden bu ismi ve eserini burada kısa da olsa zikretmeyi uygun gördük.

Hammer'in Enderun Mektebi hakkında yazmış olduğu iddia edilen bu mevzu kanaatimizce Hammer'in Osmanlı Tarihi'nin Türkçeye tercümesinin orijinal eser olan Almancasından olmayıp, eklemeler ve ilaveler ile dolu olan Fransızcasından yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu eserin orijinalinin yayınlanmasının hemen ardından bu eser J. J. Hellert tarafından 1835-1841 yılları arasında Fransızca'ya tercüme edilmiştir. Bazı rivayetlere göre Hammer, Hellert'in Fransızca tercümesini bizzat kendisi yönetmiştir.³⁴³ Ancak Hammer'in hatıratlarından anlaşıldığı üzere böyle bir durum söz konusu değildir. Aksine Hammer Hellert'in yapmış olduğu bu tercümeyi beğenmemekte ve kınamaktadır.³⁴⁴ Çünkü Hellert, Osmanlı Tarihi'ni Almancadan Fransızcaya tercüme ederken eserin bazı yerlerini çevirmemiştir. Bununla da kalmayıp çevirisine birçok şahsi eklemeye bulunmuştur. Bu eklemeleri dipnot vb. şekilde belirtmemiş, sanki Hammer'in eserini bu şekilde kaleme almışçasına tercümesine ilave etmiştir. Bu nedenle Hellert'in tercümesi aslına uygun değildir.

Bu eserin Türkçe tercümesi Fransızcadan çevrildiği düşünüldüğünde ise aynı durumun Türkçe tercümesi içinde geçerli olduğu ve yanlışlarla dolu olduğunu söylemek yanlış

³⁴² Altındal, Meral, *Osmanlı'da Harem*, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1999, ss. 38-39.

³⁴³ İsmailoğlu Kacı, "Hammer Tarihi'nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri", ss. 268-269.

³⁴⁴ Hammer, Hellert'in bu tercümesinin ihmallerle dolu, aldatıcı ve hilekar olduğunu ve bu durumun kendisinin çok üzdüğünü anlatmaktadır. Bunun yanında Hammer kendisine gönderilen tercümenin ilk iki cildinin ardından diğerlerini okumaya değer bulmadığını ve bu tercümenin rezil bir sahtekârlık olduğunu söylemektedir. Bkz: Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 41, H. 4, s. 20.

olmayacaktır. Eserin Türkçeye ilk tercümesi Mehmet Ata³⁴⁵ tarafından “Devlet-i Osmâniyye Tarihi” adı ile yapılmıştır. Kendisi önsözünde bu eserin Almancadan olmayıp da Fransızcadan dilimize tercüme edilmesinin pek önemli bir durum olmadığını iddia etmektedir, çünkü Hammer’ın Fransızca tercümeyle kendisinin de onayladığından bahsetmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere böyle bir durum söz konusu değildir. Kanaatimizce Mehmet Ata’nın Almancaya hâkim olmaması ve aynı zamanda Hammer’ın bu konu ile ilgili hatıratlarında yazdıklarından habersiz olmasından kaynaklanan bu hatadan dolayı, Hellert’in iddialarının Hammer’e atfedilmiş olma ihtimali yüksektir. Böylelikle kaynak eserlerden sayılan bu müstakil Osmanlı Tarihi eseri Türk dünyasında Hellert’in hataları ile tanınmıştır.³⁴⁶ Bundan dolayı Hammer’ın Osmanlı Tarihi’nin Fransızcadan Mehmet Ata tarafından yapılmış olan Türkçe tercümesi ile orijinal dili olan Almancasının mukayesesinin yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Ancak bunun çalışmamızı aşacağı düşüncesiyle bu konunun başka çalışmalar da ortaya konulmasını ümit etmekteyiz.

Çalışmamızın devamında konumuzu teşkil eden diğer Alman oryantalist olan Johann Wilhelm Zinkeisen’in hayatını, eserlerini ve Enderun Mektebi hakkında yazdıklarını ele almayı arzu etmekteyiz.

2.2. JOHANN WILHELM ZINKEISEN (1803-1863)

2.2.1. Hayatı

Johann Wilhelm Zinkeisen 12 Nisan 1803 senesinde Almanya’nın Altenburg şehrinde dünyaya gelmiştir. Jena ve Göttingen şehirlerinde ilahiyat ve tarih okumuştur. Dresden’in Blochmann Enstitüsünde öğretmenlik görevinde bulunmuş³⁴⁷ ve 1836’da doktorasını yapmıştır. 1829’da München’de bulunmuştur. 1831 senesinde Leipzig Üniversitesi’nde Tarih ve Kamu Yönetim Bilimleri alanında özel doçent olarak doçentliğini almıştır. Burada 1832 senesinde yayımlanan “Geschichte Griechenlands”(Yunanistan Tarihi) adlı eserinin ilk cildini kaleme almıştır. Bir sonraki senenin haziran ayın da kendisine bu eserden dolayı Sachsen-Altenburg dükü Friedrich tarafından profesörlük ünvanı verilmiştir. Aynı zamanda yayımladığı bu eser vesilesiyle 1834’te Atina Üniversitesi tarafından davet edilmiş ancak Yunanistan’a dair bilgilerinden dolayı bu teklifi cazip bulmamış ve reddetmiştir. Zinkeisen kendisine birkaç kez Yunanistan’a gitme teklifi yapıldığından bahsetmektedir. Zinkeisen “Geschichte Griechenlands” adlı eserinin ikinci cildini, bu ülkeyi ziyaretinin ardından

³⁴⁵ Özcan, “Ata Bey, Mehmed”, *DİA*, IV, 34.

³⁴⁶ İsmailoğlu Kacır, “Hammer Tarihi’nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri”, ss. 269-270.

³⁴⁷ Friedlaender, Ernst, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1900, XLV, 331.

yayımlamak istemiştir. Ama eserin ikinci cildi hiç yayımlanmamıştır. 1840 senesinde Leipzig’de bulunduğu süre içerisinde “Geschichte Griechenlands” adlı eserinin üçüncü ve dördüncü ciltlerini yayımlamıştır.³⁴⁸

1839 senesinde Zinkeisen evlenmiştir. 1840’a kadar tarih ve yayıncılık ile ilgili araştırmalar maksadıyla Paris’te bulunmuştur. Aynı sene eylül ayında Dışişleri Bakanlığı, Leopold Ranke's aracılığı ile kendisine devlet gazetesinin yazı işleri kurulunu devralmasını tebliğ etmiş ve böylece Zinkeisen ailesiyle Berlin’e göç etmiştir. Yine Ranke's aracılığı ve kendi çabasıyla Göttingen, Heidelberg ve Kiel üniversitelerinden Tarih ve Kamu Yönetim Bilimleri alanında profesörlük teklifi almıştır. Zinkeisen 1843’te devlet gazetesinin bağımsızlığını ve özgürlüğünü dışarıya kanıtlamak adına³⁴⁹ “Allgemeine Preußische Zeitung” (Prusya Genel Gazetesi) adını aldığı anda dahi redaksiyondan ayrılmamıştır.³⁵⁰ Bu gazetenin görevi isim değişikliğine rağmen önceden olduğu gibi Prusya Devleti’nin tedbirlerini içe ve dışa yönelik dürüst bir şekilde savunmak ve özendirmek, kraliyet ilkelerini savunmak ve Prusya anayasası, yasamasını ve yönetimini diğer gazetelere yapılan saldırılara karşı enerjik ve asil bir dil ile korumak olmuştur. Gazetenin görevi yine anavatan enstitülerini canlandırmak olmuştur. Bu zaman içerisinde Zinkeisen yazı işleri müdürü olmuş ancak buna rağmen yine memur olamamıştır. Bu arada Allgemeine Preußische Zeitung’un Dr. Hermes tarafından yönetilen bölümü de Zinkeisen’in yönetimine verilmiş ve böylece yurtiçi ve Almanya ile ilgili yazılar onun onayından geçmiştir.

Devlet Bakanlığı tarafından aniden saraydan gönderilen ve gazetede yayımlanması istenilen bir makaleden dolayı 20 Mart gece yarısı Zinkeisen’in evine silahlanmış bir kalabalık tarafından baskın yapılmıştır. Zinkeisen’i hesaba çekerek makalenin yazarının kim olduğunu öğrenmek istemişlerdir. Kendisini bir açıklama bildirisini yazması için silahla tehdit etmişlerdir. Zinkeisen’i açıklama bildirisini onların dikte ettikleri şekilde kaleme alması için zorlamışlardır. Ardından ertesi gün bu bildirisini kendi ”arzusu” ile tüm gazetelerde yayımlamasını istemişlerdir. 21 Mart sabahı Zinkeisen saraya gitmiş, kendisi ve ailesi için koruma talep etmiştir. Aynı gün daha büyük bir kalabalık redaksiyon mahallini basmıştır. Zinkeisen buradan son anda kurtulmuştur. Bunun ardından saraya istifasını sunmuş ve ailesiyle Berlin’i terk etmiştir. Çok sürmeden Allgemeine Preußische Zeitung kapanmanın

³⁴⁸ Kornrumpf, Hans-Jürgen, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, 1981, IV, 490-491.

³⁴⁹ Friedlaender, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, *ADB*, XLV, 331.

³⁵⁰ Kornrumpf, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, *IOS*, IV, 491.

eşiğine gelmiştir. Kısa bir süre sonra Zinkeisen sunmuş olduğu istifasını kabul ettirmek için Berlin'e geri dönmüştür.³⁵¹

Çok sürmeden 1848 Mayıs ayının sonunda yeni kurulmuş olan "Preußische Staatsanzeiger" (Prusya resmi ilan gazetesi) gazetesinin yönetimi, 1851 senesinde durdurulana dek Zinkeisen'in yönetiminde olmuştur.³⁵² Burada kendisine memuriyet verileceği güvencesi verilmiştir. Zinkeisen devlet ve resmi ilan gazetesinin şef redaktörlüğü görevi dışında da devlete faydalı olmaya çalışmıştır. Berlin'e gelmesinin hemen ardından kralın emri ve izni ile Madrid ve Dışişleri Bakanlığı arasında bağlantı kurmuştur. Bu bağlantıya sekiz sene boyunca aracılık etmiş ve onu yönetmiştir. Kraliçe II. İsağell'in Prusya tarafından kabul edilmemesinden kaynaklı, kurulamayan diplomatik ilişkilere Zinkeisen'in bu arabuluculuğu büyük fayda sağlamıştır. Şifre anahtarının daima Zinkeisen'de bulunmasından dolayı Prusya ile Madrid arasında yapılan ve siyasi önem taşıyan her mesaj ilk önce onun elinden geçmiştir. Zinkeisen resmi ilan gazetesindeki şef redaktörlüğünü uzun yıllar büyük bir gayretle sürdürmüştür. 1851 senesinin mart ayında resmi ilan gazetesinin bundan sonra siyasi gazete olduğu haberini almış ve memurların açıkta kaldığı zaman aldıkları maaş ile geçimini sağlaması gerektiğini öğrenmiştir. Bu zamandan sonra Zinkeisen, ailesi ile normal bir vatandaş olarak hayatına devam etmiş, bilimsel ve edebi çalışmalarını sürdürmüştür. Son olarak 5 Ocak 1863 senesinde Berlin'de vefat etmiştir.³⁵³

2.2.2. Eserleri

Zinkeisen'in kaleme almış olduğu ilk eseri 1832 senesinde Leipzig'de yayımlanan "Geschichte Griechenlands" (Yunanistan Tarihi) adlı eserinin ilk cildir. 1840'da eserin üçüncü ve dördüncü ciltlerini yine Leipzig'de yayımlamıştı.³⁵⁴ Kendisi bu eserin ikinci cildini Yunanistan'ı ziyaretinin ardından yazmak istediğini belirtmiştir, ancak eserin ikinci cildini

³⁵¹ Friedlaender, "Zinkeisen, Johann Wilhelm", *ADB*, XLV, 332-333.

³⁵² Kornrumpf, "Zinkeisen, Johann Wilhelm", *IOS*, IV, 491.

³⁵³ Friedlaender, "Zinkeisen, Johann Wilhelm", *ADB*, XLV, 333-334.

³⁵⁴ Ernst Friedlaender, Zinkeisen'in 1840'a kadar tarih ve yayımcılık ile ilgili araştırmalar maksadıyla Paris'te bulunduğu süre içerisinde bu eserin üçüncü ve dördüncü cildinin yayımladığı bilgisini vermektedir. Ancak Hans-Jürgen Kornrumpf bu eserin üçüncü ve dördüncü cildinin Leipzig'de yayımlandığı bilgisini vermektedir. Aynı şekilde Zinkeisen'in eserinin tercümesinin editörlüğünü yapan Erhan Afyoncu'da Zinkeisen'in bu eserlerini Leipzig'de yayımladığı yazmaktadır. Bunun yanında Zinkeisen'in bu eserinin orijinal baskısına baktığımızda birinci cildin yayım yeri ile üçüncü ve dördüncü cildin yayım yeri Leipzig olarak görünmektedir. Böylelikle üçüncü ve dördüncü cildin yayım yerinin Leipzig olduğunu söylemek kanaatimizce doğru olacaktır. Birinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerin kapak resimleri ekte mevcuttur. Bkz: EK 16,17,18. Bkz: Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ter. Nilüfer Epceli, ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2011, I-VII.

neşredememiştir.³⁵⁵ Eserin tam adı “Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunden bis auf unsere Tage” (Başlangıç Tarihinden Bugüne Yunanistan Tarihi).³⁵⁶

Ardından 1840 senesinde Hamburg’da “Geschichte des osmanischen Reiches in Europa” (Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki Tarihi)³⁵⁷ adlı eserini yayımlamıştır. Zinkeisen bu eserin beşinci cildinin önsözünde bu eserin oluşumu hakkında bilgiler vermektedir. 1832 yılında Yunanistan Tarihi adlı eserin yayımlanmasının hemen ardından hocaları Ukert ve Friedrich Berthes tarafından kendisine geniş bir Avrupa tarihi projesine katılması teklif edilmiştir. Bu teklif üzerine Zinkeisen Paris’de bulunduğu süre içerisinde oradaki kütüphane ve arşivlerden faydalanmıştır. Böylelikle bu eserin ilk cildini Paris’de yazmış ve 1840 senesinde Hamburg’da yayımlamıştır.³⁵⁸ Zinkeisen birinci cildinin önsözünde bu eseri yazmasındaki amacından bahsetmektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ile ilgili araştırmalarda büyük bir alanın eksik olduğunu yazmaktadır. Ona göre bu alanda birçok şey daha söylenmemiş ve yahut söylenenler ise başka bir anlam kazanmıştır. Bu nedenden dolayı Zinkeisen, “*Osmanlı tarihini şimdiki zamana kadar devam ettireceğim.*” demektedir. Bundan dolayı bu eser ile Osmanlının Avrupa ülkeleri ile olan ilişkisini, Divan-ı Hümâyûn’un diplomatik konumunu, Osmanlının bu ilişkilerin etkisi ile iç hayatını daha katı bir şekilde ele almak ve göstermeyi amaçlamıştır. Zinkeisen böyle bir yapıtı ele almanın zorluğunun kaynak bulmak olmadığını, kaynakların yalnızca hedefe götürecek birer araç olduklarını yazmaktadır. Ona göre bu eseri kaleme almada en büyük zorluk garip, Avrupa-Hristiyan dünyasından farklı bir alana sahip, yüksek dünyevi anlamı olan bir milletin ruhuna ve iç dünyasına girme zorluğudur.

Bu eserin uzun emek sonucu ve yabancıların araştırmalarından olmayıp, yalnızca kendi araştırmalarından oluştuğunu iddia etmektedir. Kullandığı kaynakların yönlendirilmiş olmayıp neredeyse hemen hemen asıl kaynaklardan faydalandığını anlatmaktadır. Zinkeisen bu eserinde bir çok basılmış kaynağın yanı sıra kütüphane ve arşivlerdeki kullanılmamış el yazmalarını kullanma imkânı bulmuştur. Aynı zamanda elinde bulunan birçok basılmış ve el yazması Türkçe kaynağı gereksiz bulmuştur. Zinkeisen Türkçeye hâkim olmadığından

³⁵⁵ Kornrumpf, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, İOS, IV, 490-491.

³⁵⁶ Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunden bis auf unsere Tage*, Verlag von Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1832, 1840, I, III-IV.

³⁵⁷ Erhan Afyoncu’nun editörlüğünü yapmış olduğu tercümede, Zinkeisen’in “Geschichte des osmanischen Reiches in Europa” adlı eseri, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Tarihi” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu şekilde tercüme edilmesi mümkün olmakla birlikte biz yukarıdaki şekli ile tercüme etmeyi uygun görmekteyiz.

³⁵⁸ Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Bei Friedrich Perthes, Gotha, 1857, V, VI-VII; Zinkeisen bu eserin ciltlerini farklı tarihlerde olduğu gibi farklı yerlerde yayımlamıştır. Birinci cildi Hamburg’da yayımlamış ancak eserin diğer ciltlerini Gotha’da yayımlamıştır. Bu bilgiyi burada belirtmek isteriz. Bkz: Ek 14,15.

önsözünün devamında Hammer'ın Osmanlı Tarihini yeri geldiğinde kullandığını anlatmaktadır. Ancak ona göre Hammer'ın bu eseri eski kaynaklardan oluşmakta ve bu nedenden dolayı önemsizdir.³⁵⁹ Zinkeisen eserinin ikinci cildinin önsözünde ise Hammer'ın eserinde Fransa'nın Osmanlı ile eski diplomatik ilişkileri ile ilgili mevcut olan yanlışlıkları ve hataları düzelterek bahsetmektedir.³⁶⁰ Aynı zamanda Zinkeisen Hammer'ın eseri hakkında beşinci cildinin önsözünde bu eserin karışık birçok nottan oluştuğunu ve planlı bir tarih kitabı olmadığını yazmaktadır. Bunun yanında Hammer'ın kullanmış olduğu Osmanlı kaynaklarının tek taraflı olduğundan, yalnızca Osmanlı bakış açısını içerdiğinden yakınmaktadır. Zinkeisen bu eserinin birçok kısmında Hammer'ın eserinden faydalanmıştır. Ancak buna rağmen özellikle önsözlerinde Hammer'ı eleştirmekten vazgeçmemiştir. Ona göre Hammer'ın eseri bilgilerle ve notlarla dolu bir depodur.³⁶¹ Zinkeisen eserinde pragmatik tarih yazılımını benimsediğinden bahseder, ancak onun burada uyguladığı pragmatizm olayları gerçeğe uygun olarak kesintisiz bir şekilde anlatmaktadır.³⁶² Kendisi önsözünde de bahsettiği üzere Hammer'ın yanlış verdiği bilgileri düzeltme arzusundadır. Zinkeisen asıl kaynakları kullandığından bahsetmektedir, ancak kendisi Osmanlı kaynaklarını dil eksikliğinden ötürü kullanamadığından sadece tercümelerinden faydalanmıştır. Ama bu tercümeler de ya eksik ya da olmayan bilgilerdir.³⁶³ Bunun yanında Zinkeisen eserinin beşinci cildinin önsözünde bu cildini Hammer'ın büyük eserinin son bulduğu konuya kadar kaleme aldığı bilgisini vermektedir.³⁶⁴ Önsözünde Hammer'ın eseri hakkında büyük eser diyerek bahsetmesi ise Zinkeisen'in ne kadar Hammer'ı eleştirse dahi Hammer'ın onun için değerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Zinkeisen genelde tüm Avrupa dillerini biliyordu. Bundan dolayı kendisi bu kabiliyeti ile sadece Avrupa kaynakları kullanarak da bir Osmanlı Tarihi'nin ele alınacağını göstermiş oldu. Özellikle konumuz ile ilgili olan devlet teşkilatı hakkındaki bilgileri Zinkeisen eserin üçüncü cildinde vermektedir. Bu konuda Zinkeisen'in eseri Hammer'ın eserine göre daha kapsamlı ve faydalıdır. Böylelikle Zinkeisen'in bu eserinin altıncı cildi Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlamaktadır.³⁶⁵

³⁵⁹ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, I, V-X.

³⁶⁰ Kanaatimizce Zinkeisen'in bu eserinde çoğunlukla Fransa'daki kütüphane ve arşivlerden faydalanmasından kaynaklı ve konusu itibarıyla Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerini ele aldığından özellikle bu noktaya değindiğini düşünmekteyiz. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, II, XIII.

³⁶¹ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, V, VIII.

³⁶² Kendisinin pragmatik tarih yazılımından ne anladığını eserinin önsözünde belirtmektedir. Bkz: Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches*, I, XIII.

³⁶³ Beydilli, Kemal, "Zinkeisen, Johann Wilhelm", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 447.

³⁶⁴ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, V, V.

³⁶⁵ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, VI.

Zinkeisen'in bu eseri Erhan Ayfoncu'nun editörlüğünde Türkçeye çevrilmiştir.³⁶⁶

Bunun dışında Zinkeisen'in tarihle ilgili eserleri bulunmaktadır. Fakat bu eserleri bizim konumuz ile ilgisi bulunmadığından sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz:

“Drei Denkschriften über die orientalische Frage von Papst Leo X. , König Franz I. von Frankreich und Kaiser Maximilian I. aus dem Jahre 1517” (Papa X. Leo, Kral I. Franz ve Kayser I. Maximilian'dan Şark Sorusu ile ilgili 1517 Tarihli üç Muhtıra).

“Der Jakobiner-Klub: Ein Beitrag zur Geschichte der Parteien und der politischen Sitten im Revolutions-Zeitalter” (Jakobenler Kulübü: İhtilal Çağında Siyasi Partiler ve Siyasi Gelenekler Tarihi ile ilgili bir Makale).

2.2.3. Enderun Hakkındaki Görüşleri

Çalışmamızın bu kısmında Zinkeisen'in Osmanlı Devleti'nin tarihini ele almış olduğu ”Geschichte des osmanischen Reiches in Europa” (Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Tarihi) isimli eserinde, Enderun Mektebi ile ilgili hangi bilgileri vermiş olduğunu tahkik etme arzusundayız.

Zinkeisen bu eserin ilk cildinde 1300-1340 seneleri arasını ele alırken burada Osmanlının askeri teşkilatlanmasını konu edinmektedir. Bu noktada Bilecik kadısı olan Kara Halil Hayreddin Paşa'nın³⁶⁷ fikri ile askeri teşkilatın kurulması için Hristiyanların çocuklarına göz dikildiğini yazmaktadır. Bu uygulamanın ilk olarak bin çocuk ile başladığını ve bunların güç kullanılarak ailelerin ellerinden alındıklarını anlatmaktadır. Aynı zamanda bu çocukların İslâm dinini kabule zorlandıklarından bahsetmektedir. Bu çocuklara efendilerine olan sadakatleri karşılığında makam ve onur rütbeleri verildiğini yazmaktadır. Hristiyan çocuklarından oluşturulmuş bu yeniçerilerin Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kutsandıklarını dile getirmektedir. Devamında bu tuhaf birliğin hızlı gelişimini bir ihtimal, kuruluşunda uygulanmış olan şiddetli önlemler sonucu veyahut sonradan oluşan Hristiyan nefretine bağlamaktadır. Bu noktada Zinkeisen Hristiyan nefretinden bahsederken Marsigli'ye³⁶⁸ ait bir dipnot vermektedir. Burada Hacı Bektaş'ın yeniçeriliğe seçilmiş ilk çocukların gözü önünde, birçok Hristiyan'ı öldürdüğünü ve bu şekilde bu çocukların insani duygulara karşı kuvvetli kılmaya çalıştığına dair bir bilgiye dikkat çekmektedir. Ancak kendisi dipnotunda bu bilginin

³⁶⁶ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I-VII.

³⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 513-514.

³⁶⁸ Marsigli İtalyan bir asker, mühendis, coğrafyacı ve doğa bilimcisidir. Bkz: Kolçak, Özgür, “Marsigli, Luigi Ferdinando”, *DİA*, İstanbul, 2016, EK-2, 198-200.

nereye dayandığını tahkik etmenin zor olduğunu söylemektedir.³⁶⁹ Bu kısımda Zinkeisen'in bu bilginin dayanağının tahkikinin zor olduğu konusunda görüş bildirmesi, kendisinin bu bilgiyle katılmadığı intibasını oluşturmaktadır. Ardından Zinkeisen, Yeniçeri Teşkilatı'nın gelişimi ile ilgili Hristiyan halkın Bizanslı yöneticiler tarafından açlık ve sefaletle terk edildikleri bilgisini vermektedir. Bundan dolayı yüksek maaş ve diğer ayrıcalıklardan dolayı birçok Hristiyan'ın kendi arzusu ile yeniçeriliğe girdiğini yazmaktadır. Bu kısımda Zinkeisen yeniçerilerin sayısından bahsetmektedir. Son olarak yeniçeriliğin kaynağının devletin önemli olaylarından biri olduğunu ve bunun söz konusu edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.³⁷⁰

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgiler, genelde Enderun Mektebi ile ve özelde devşirme ile ilgili olduğundan değinmemiz gerektiği düşüncesiyle ehemmiyet arz etmektedir. Aynı cildin başka bir kısmında Zinkeisen Pençik Kanunu ile ilgili kısaca bilgi vermektedir. Bu kanunun Kur'an'da yazdığını ve bu kanun gereği ganimetlerin beşte birinin sultana verilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ancak bu kanundan isim olarak Pençik Kanunu'dur diye bahsetmez. Kendisi yalnızca bu kanun gereği savaş ganimetlerinin beşte birinin sultana ait olduğunu yazmaktadır.³⁷¹ Pençik Kanunu ile Enderun Mektebi'ne alımlar yapılmış olduğundan bu bilgiyi burada vermeyi uygun olduğunu düşünüyoruz.

Zinkeisen eserinin üçüncü cildinde Osmanlı Devleti'nin anayasasını ve devlet idaresini ele almaktadır. Bu nedenden dolayı Zinkeisen'in eserinin bu cildi kanaatimizce Hammer'in "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" adlı eseri ile denk sayılabilir. Dikkatimizi çeken bu husus doğrultusunda Zinkeisen, Hammer gibi bu cildinde ilk önce Osmanlı Devleti'nin geçmişini ele almakta ve Osmanlının kendisine örnek almış olduğu devletlerden bahsetmektedir. Ardından eski şark devletlerinin şekillenmelerinde İslâm'ın hangi derecede etkili olduğunu, Avrupalı iki kaynaktan öğrenmekteyiz diyerek bu noktada Hammer'in "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" adlı eserini klasikleşmiş iki eserden biri olarak dipnotta vermektedir.³⁷² Bu ise yukarıda bahsettiğimiz üzere Zinkeisen'in bu cildini Osmanlı Devleti'nin anayasa ve idari teşkilatına ayırdığını göstermektedir. Aynı zamanda Zinkeisen'in, Hammer'in bu eserini kendisine özellikle bu cildin oluşmasında örnek aldığı izlenimini vermekte ve Hammer'i kendine örnek kabul ettiği fikrini akla getirmektedir.

Zinkeisen yeniçeriliği konu ederken, bu konu bizi Osmanlı İmparatorluğu'nun tuhaf iç hayatına bakmaya yönlendirmektedir diyerek, özellikle genç Hristiyan kölelerin sarayda,

³⁶⁹ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, I, 127-129.

³⁷⁰ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, I, 129-130.

³⁷¹ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, I, 165.

³⁷² Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 13-14.

devlet idaresinde ve askeriyede görev almaları için eğitildiklerini söylemektedir. Bu makamlara yapılan görev alımlarının iki şekilde olduğunu yazmaktadır. Bu alımların sarayın Enderun odalarına³⁷³ yapılan alımlar ile veya Acemi Ocağı'na yapılan alımlar olduğundan bahsetmektedir. Zinkeisen Acemi Ocağı'nı tecrübe sahibi olmayan oğlanların ve yeniçerilerin asıl eğitildikleri yer olarak tanımlar.³⁷⁴ Zinkeisen'in bu makamlarda görev alabilmenin iki yolu olduğu bilgisi ile Acemi Ocağı için yapmış olduğu tanım bizim çalışmamızın birinci bölümünde vermiş olduğumuz tablo ile uyusmaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere Enderun Mektebi'ne alınan gençler sarayda ve devlet idaresinde göreve alınmışlardır. Enderun'a uygun olmayan gençler ve Enderun'a alınıp ancak sonradan kabiliyetlerini gösteremeyenler ise gerçekleşen çıkmalar ile Kapıkulu Süvarisi bölüklerine veyahut Yeniçeri Ocağı'na geçebilmişlerdir. Zinkeisen devamında padişaha ait Enderun odalarının dört ana sarayda yer aldıklarını ve gençlerin bu saraylar arasında dağıtıldıkları bilgisini vermektedir. Bu saraylar Edirne Sarayı, İstanbul'daki Yeni ve Eski Saray ve Pera'da³⁷⁵ bulunan saray diyerek isimlerini listelemektedir.³⁷⁶ Yine burada Zinkeisen'in vermiş olduğu saray isimleri bizim ilk bölümümüzde vermiş olduğumuz bilgiler ile aynıdır. Zinkeisen, *"Bu saraylara eskiden itibaren ve öncelikli olarak, savaş esiri olan veya padişaha devlet büyükleri tarafından hediye edilerek gelen Hristiyan çocuklarının alınmaları kararlaştırılmıştır. Böylelikle neredeyse her sene galibiyet ile biten seferin ardından bu odalar yeniden Hristiyan ülkelerin çocukları ile dolmuştur. Alınmalarının hemen ardından çocukların hepsine rahat kıyafetler verilmiş ve buradan odaların bulunduğu dört saraya dağıtılmışlardır"* diyerek sözlerine devam etmektedir.

Bu sarayların birçok eğitim kurumunu içerisinde barındırdıkları bilgisini veren Zinkeisen devamında padişahın ikamet ettiği İstanbul Sarayı'nda örneğin beş adet oda mevcuttur, diyerek bunları açıklamaya başlamaktadır. Zinkeisen, *"Bu odaların da kendi içerisinde belirli ahkâmları ve kurumları vardır. Bu odaların ilki bir çeşit ilkokul sayılan, altı*

³⁷³ Bu kısımda Zinkeisen "Pagenkammer" kavramını kullanmaktadır. "Page" Almanca açıklaması "junger (genç), livrierter Diener (Livre giymiş hizmetli), Edelknabe (Sarayda görevli hizmetli)". "Kammer (oda, daire, bölüm)" anlamı taşımaktadır. Böylelikle bu iki kavramın tamlaması olan "Pagenkammer" sarayda görevli gençlerin odalarıdır ve bundan dolayı bu kavram Enderun Mektebi'ndeki odalar için kullanılmaktadır. Bkz: Duden, <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/Kammer>, (e.t. 30.03.2020); <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/page>, (e.t. 30.03.2020).

³⁷⁴ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 205.

³⁷⁵ Burada Zinkeisen büyük ihtimal hazırlık saraylarından biri olan Galata sarayından bahsetmektedir. Aynı şekilde Hammer'de Zinkeisen gibi Pera'da Avrupalı Bakanların evleri arasında Galata Sarayı'nın bulunduğu bilgisine yer verir. Pera'nın bugünkü Beyoğlu olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Beyoğlu ile Galatasaray semtlerinin birbirine yakın olduğu aşikârdır. Bu bilgilerden yola çıkarak Zinkeisen'in burada Pera Sarayı diyerek bahsettiği kanaatimizce çalışmamızda Galata Sarayı olarak isimlendirdiğimiz saraydır. Bkz: Beyoğlu Belediyesi, <https://beyoglu.bel.tr/tarihce-423.html>, (e.t. 30.03.2020).

³⁷⁶ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 206.

ve on dört yaşlar için temel eğitimin verildiği odadır. Bu odadakiler sabahtan akşama kadar Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde okuma ve yazma eğitimi alırlar. Ayrıca buradaki çocuklara Kur'an'ın başlıca kaideleri öğretilir. Muallimleri ise genelde Anadolu ve Karaman Türklerinden olan genç hukukçulardandır. Bunlar az maaş ile dört beş sene eğitim verdikten sonra adli mevki olan üst makamlara getirilmişlerdir. Spor idmanlarında özellikle yay ile okutmaya ehemmiyet verilmiştir. Burada dahi bu çalışmalar usta tarafından gençlerin yaşlarına ve güçlerine uygun yapılmıştır. Ellerine önce küçük ardından orta boy ve en sonunda gerçek savaşlarda kullanılan aletler verilmiştir” diyerek bu kısımdaki özellikle eğitim hakkında bilgiler vermektedir.³⁷⁷ Bu kısımda Zinkeisen, Hammer'de görmediğimiz şekilde Enderun Mektebi'nde uygulanan eğitimlere dikkat çekmektedir. Zinkeisen devamında burada uygulanan eğitim ve disiplinin sert ama gayr-i insani olmadığını yazmaktadır. Aynı zamanda, “Geçmişten bu güne kadar yüksek tahsilli Hristiyan ülkelerinde yararlı olduğuna inanılan ve pedagojik araç kabul edilen zincirleme, takoza bağlama, zifiri karanlıkta ekmeksiz ve susuz ordugâhlarda bırakmayı bu barbarlar bilmezlerdi.” diyerek Avrupa ile Osmanlıyı kıyaslamaktadır. Aynı şekilde Zinkeisen şöyle devam etmektedir: “Onlar köleleri sakatlama arzusunda olmayıp onları insan olarak eğitmek istemişlerdir. Uygulanan tek ceza falaka cezası olmuştur. Bu cezanın dahi sadece sınırlı bir şekilde uygulanmasına izin verilmiştir.”

Devamında Zinkeisen burada kararlaştırılmış bir düzenlemenin olduğundan ve bu düzenlemenin kati bir şekilde uygulandığını anlatmaktadır. Aynı şekilde bu uygulama gereği her oğlan günde yalnızca bir defa ve hafif bir şekilde, on kırbaçtan fazla falakaya yatırılmaz diyerek devam etmektedir. Zinkeisen, bu kaideye uymayan eğitmenin alacağı cezaya da değinmektedir. Bu ceza sonucu suçlunun kendi elinin kaybı ile bedelini ödemesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu kişinin padişahın affına nail olması sonucu, sadece makamı ve maddi gelirinin elinden alınması ile yetinildiğini kaydetmektedir. Bu kısımda Zinkeisen Osmanlı eğitmenlerinin zorbalık kullanmadan çocuklara küçüklükten itibaren itaati öğretebildikleri bilgisini vermektedir. Aynı zamanda bu eğitim neticesinde devlet kurumlarının canlı tutulduğunu ve devletin bu eğitim ve itaate dayandığından bahsetmektedir.

İkinci odayı anlatımına geçtiğinde ise Zinkeisen bu odanın disiplin ve eğitiminin diğer oda ile aynı olduğunu ancak bir üst seviyede olduğu bilgisini vermektedir. Bu odanın ise diğer odaya göre Büyük Oda adını taşıdığını yazmaktadır.³⁷⁸ Bu kısımda Zinkeisen'in ilk oda diyerek bahsettiği kısmın Küçük Oda olduğu anlaşılmaktadır. İkinci oda olarak bahsettiği kısmın Büyük Oda olduğu bilgisini Zinkeisen kendisi vermektedir. Zinkeisen'in bu iki oda

³⁷⁷ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 206-207.

³⁷⁸ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 207-208.

hakkındaki bilgileri, özellikle eğitim hakkında vermiş olduğu bilgiler bizim yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler ile uyuşmaktadır. Ardından Zinkeisen Büyük Oda'da sünnet olduktan sonra on beş yaşından evlenme çağına kadar olan gençlerin bulunduğunu söylemektedir. Bu oda da gençlerin gelecekları ve meslekleri belirlendiğini ve kimin burada belirli alanlarda hünerini, bilgisini, kabiliyetini gösterirse sarayda, devlet idaresinde, orduda görev alma veya diğere üç odaya geçme imkânına sahip olduğunu ifade etmektedir. Fiziki becerileri ile öne çıkanların sarayın iç görevleri için ayrılmış olduğunu ve üçüncü odaya alındıklarını dile getirmektedir.

Zinkeisen sözlerine şu şekilde devam eder: *“Bu üçüncü kısım Kiler Odası'dır. Burada Kilerçi Başı'nın gözetimi altında üç yüz dört yüz kadar İç Oğlanı sarayın diğere bölümleri için eğitilmişlerdir. Koşu, güreş, dans, ok atmanın yanı sıra mükemmel bir eğitim uygulanmıştır.”*

Zinkeisen dördüncü odada bulunanların sayısının kısıtlı olduğu bilgisi vermekte ve şöyle devam etmektedir: *“Burada bulunanlar daha yüksek mertebededirler. Bu kısım Hazine Odası'dır.”³⁷⁹ Bu odanın başkanı ise Hazinedar Başı'dır. Buradaki gençler devlet idaresi ve özellikle maliye ve hesap işleri için eğitilmişlerdir. Burada bulunanların sayısı ise altmış ila yetmiş arasında olmuştur. Aynı zamanda burada bulunanlara iffetlerini, ellerini ve dillerini muhafaza etmeleri öğretilmiştir. En büyük iltifatı ise padişahın en yakın hizmetlileri olabilme imkânına sahip olan gençler kazanmışlardır. Bunların yeri beşinci oda olan Has Oda olup, bir diğere ifadeyle İç Odadır.”* Zinkeisen burayı saray ve devlette en yüksek ve itibarlı makamlara geçebilmenin giriş kapısı olarak tanımlamaktadır. İsimleri ile tanınmış İbrahim ve Rüstem Paşa gibi vezirler eğitimlerini burada yapmışlardır diyerek burada görevli olanların sayısı hakkında bilgiler vermektedir. Burada odabaşının denetimi altında bulunan ve padişahın hizmetlerini gören şahsi hizmetlilerin sayısının nispeten daha az olduğundan bahsetmektedir. Bunların sayısı yirmi beş ile otuz arasındadır diyerek, bunların arasından üç işinin padişahın özel hizmetlerini görmek için seçildiğini ve bunların üst rütbeye sahip olduklarını yazmaktadır. Bunlar silahdar veya padişahın silahı taşımak ile görevli olan, çuhadar veya padişahın kabanını taşımak ile görevli olan ve ibrikçi veya padişahın içeceği suyu ve abdest için kullanacağı suyu altın ibrik ile yanında taşımak ile görevlilerdir diyerek isimlerini ve kısaca görevlerini belirtmektedir.³⁸⁰

³⁷⁹ Burada Zinkeisen burasının “Chasna, der Schatzkammer” olduğunu yazar. Tam anlamda “Chasna” ile ne demek istediğini ise kendisi “Schatzkammer” ifadesi ile anlatmaktadır. “Schatzkammer” Almandada Hazine Odası anlamı taşımaktadır. Büyük ihtimal Zinkeisen Hazine Odası kavramını kendi dili ile Chasna olarak söylemeye çalışmıştır. Bunu söylerken eksik ve ilave harfler ile söylemiş olması muhtemeldir. Bu Almanların Türkçe kavramları söylemeye çalıştıklarında sıkça yaşadıkları bir problemdir.

³⁸⁰ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 208-209.

Bu kısımda Zinkeisen bu odanın Has Odabaşı'ndan sonra üç kıdemli görevlisi olduğu bilgisini verir iken, Hammer ise bu odanın Has Odabaşı'ndan sonra dört kıdemli zabiti olduğundan bahsetmektedir. Bunların, silâhdar, çuhadar, tülbentdar ve rikâbdar ağalarıdır diyerek isimlerini vermektedir. Oysa Zinkeisen de bunların isimleri silahdar, çuhadar ve ibrikçidir. Hammer'in notlarında İbrikçi yokken, Zinkeisen bu kısımda tülbentdar ve rikâbdar ağalarının ismini vermemektedir. Anlaşıldığı üzere her ikisinde de farklı isimler mevcut olup aynı zamanda eksiklikler vardır. Ancak yukarıda bizim vermiş olduğumuz bilgilerde ise bu odanın dört kıdemli zabiti olduğunu ve bunların, has odabaşı, silâhdar, çuhadar ve rikâbdar olduklarını geçmektedir. Bizim bilgilerimizde has odabaşı ile beraber dört kıdemli zabitin olduğudur. Aynı zamanda bizim vermiş olduğumuz isimler arasında yalnızca tülbentdar geçmemektedir. Bundan dolayı bu kısımda Hammer'in vermiş olduğu bilgiler bizim vermiş olduğumuz bilgilere daha yakın olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Zinkeisen ve Hammer'in eserinde vermiş oldukları bilgilerin hangilerinin birbirleri ile örtüştüğü ve hangilerinin ayrıştığını araştırmasını başka bir çalışmada ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

Zinkeisen devamında padişahın şahsi hizmetlilerinin ana görevlerinden bir diğerinin geceleri padişahın karargâhında nöbet tutmak olduğunu kaydetmektedir. Bu nöbet için dört görevlinin dönüşümlü olarak, ikisinin gece yarısına değin ve diğer ikisinin sabaha kadar nöbet tuttıklarını anlatmaktadır. Zinkeisen bu odalıkların yüksek sınıfta olmalarının maaşları ve kıyafetlerine yansıdığını belirtmektedir. Alt kademe sayılan diğer dört odalıkların günlük sekiz dirhem maaş aldıklarını ve kıyafetlerinin ise ona göre olduğunu yazmaktadır. Buna kıyasen has odalıkların maaşının günlük otuz dirhem ve kıyafetlerinin göz alıcı olduğundan bahsetmektedir.

Zinkeisen: *“Burada bahsedilen ve padişahın sarayında bulunan bu beş odaya yeni eleman alımının genellikle yukarıda bahsedilen üç saraydan yapılmaktadır.”* diyerek sözlerine devam etmektedir. Bu sarayların hazırlık sarayları olduğunu ve burada bulunanların kıdemlerinin düşük olduğunun yanında bunlara günlük bir ile dört dirhem maaş verildiğini ileri sürmektedir. Kapu Ağası'nın, padişahın ait birçok sarayın kontrolünü elinde bulundurduğunu ve her iki senede bir bu saraylarda yoklama yaptığını anlatmaktadır. Evlenme çağına ulaşmış olan gençlerin ortalama on sekiz yaşlarında geldiklerinde, orduda görev almaya müsait olanların günlük on ile on iki dirhem ile sipahinin değişik bölüklerine alındıklarını ifade etmektedir. Fiziki güzellikleri ve terbiyeleri ile öne çıkanların veyahut bilim dallarında başarılı olacağına inanılanların ise padişahın sarayında bulunan odalara alındıklarını kaydetmektedir. Burada bu gençlerin her iki senede bir gerçekleşen çıkmalara kadar en geç yirmi dört veya yirmi beş yaşlarına kadar kaldıklarını yazmakta ve çıkmaların

padişahın da katılımıyla büyük bir merasim ile yapıldığı bilgisini vermektedir. Zinkeisen: “Öncelikle ilk iki oda olan Büyük ve Küçük Oda’nın çıkmaları gerçekleştirilir ve burada yetenekli olanlar diğer üç üst odalara alınırlar.” diyerek devam etmektedir. Ardından buradan ayrıлып başka üst mevkilere geçecek olanların ise padişahın yakınında bir meydanda toplandıklarını bilgisini vermektedir. Kapu Ağa’nın bildirmesi üzerine padişahın, kölelerin duaları arasında teşrif ettiğini ve yere serilmiş değerli bir halının üstünde bulunan koltuğa oturup buradan üst mevkilere ayrılanlardan biat aldığını ileri sürmektedir. Devamında gençlerin padişaha yaklaşıp eteğini ve ayağını öperek ona şükranlarını ve saygılarını sunduklarını kaleme almaktadır. Son olarak padişahın güzel bir konuşması ile merasimin son bulduğunu anlatmaktadır. Zinkeisen’in Menavino’dan³⁸¹ aktardığı üzere padişah bu konuşmasında gençlere görevlerini yerine getirmelerini, ahlaklı davranmalarını ve şayet sarayda kaldıkları süre içerisinde uygunsuz bir şeye şahit oldular ise bunu kimseye paylaşmamaları gerektiğini öğütlemektedir.³⁸² Zinkeisen’in bu kısımda naklettiği bu bilgi önemlidir. Padişahın çıkmalarda dahi gençlere ahlaklı olmalarını öğütlemesi, bizim yukarıda Enderun Mektebi’nin amaçları arasında vermiş olduğumuz on beşinci maddeye uymaktadır. Bu maddede Enderun Mektebi’nin kuruluş amaçlarından birinin ahlaklı insan yetiştirmek olduğunu kaydedilmiştir. Padişahın bu kısımda ahlaklı insan olmayı öğütlemesi, bu devletin ahlaklı olmayı kendine amaç edindiği izlenimini vermektedir. Böylelikle devletin bu amacı her alanında ilke edindiği ve eğitiminde de bu ilkeyi uygulayıp, öğrettiği düşünülebilir. Aynı zamanda padişahın gençlere burada uygunsuz bir olaya şahit oldular ise bunu kimseye anlatmamaları nasihati de uyulması gereken bir disiplinin varlığının göstergesi olarak anlaşılabilir. Bunun yanında ahlaklı olan ve disipline uyan bir insanın bilinçli davranması beklenilir. Bu da yine Enderun Mektebi’nin amaçları kısmında bahsettiğimiz “ahlaklı, disiplinli ve bilinçli insan yetiştirme” maddesini çağrıştırmaktadır. Bu yönden kanaatimizce Zinkeisen dolaylı olarak bu kurumun kuruluş amacına da değinmiş sayılmaktadır.

Zinkeisen merasimin bitimiyle ayrılanların hepsine değeri ağır hediyelerin verildiğini aktarmakta ve bunların hepsini teker teker zikretmektedir. Aynı zamanda on sekiz yaşını doldurmuş ve ilk iki odadan sipahi bölüklerine geçen gençlere verilen maaşın miktarından da bahsetmektedir. Üçüncü ve dördüncü odadan sipahiye gerçekleşen çıkmalarda ve sarayda çalışmaya devam eden gençlere bağlanan maaş ve makamlar hakkında bilgiler vermektedir. Zinkeisen’e göre, sarayda kalanlar makamları gereği çeşnigir olabilmiş, saray idaresinde

³⁸¹ Menavino, köle olarak Osmanlı sarayına satılarak II. Bâyezid zamanında Enderun Mektebi’nde eğitim görmüştür. Detaylı bilgi için bkz: Dünya Bülteni, <https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/menavinonun-gordukleri-h161502.html>, (e.t. 03.04.2020).

³⁸² Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 209-211.

görev alabilmiş veya saray muhasebecisi olabilmişlerdir. Padişahın özel hizmetlileri olan ve en üst odada bulunanların çıkmalarında ise genel kaide gereği padişahın özel hizmetleri ile ilgilenen üç kişiden yalnızca bir tanesinin çıkışının gerçekleştirildiğini kaydetmektedir. Böylelikle çıkan kişi Miri Ahır Başıcılığına veya Kapıcı Başıcılığına yükselme imkânı bulur diyerek anlatmaktadır. Böylece bunun sonucunda bu kişiye Osmanlı memuriyet hiyerarşisinin üst makamlarına çıkma yolunun açıldığı bilgisini vermektedir.

Zinkeisen bu bilgilerin ardından bu düzenin Hristiyan çocukları ile sınırlı tutulduğunu ve bu odalarda bunların devletin en üst makamlarında görev almaları için eğitildiklerinden bahsetmektedir.³⁸³ Zinkeisen'in kaleme almış olduğu bu son bilgi önemlidir. Kendisi Hristiyan çocuklarının alınmalarının ardından söz konusu kişilere bu teşkilatlanma sonucu yüksek makamların yolunun açıldığını belirtmektedir. Hammer ise sadece Hristiyan çocuklarının alındığını yazmaktadır. Kendisi bu çocukların gelecekte üst düzey makamlarda görev alacakları bilgisini vermemektedir. Bundan dolayı Hammer'in eserinde Enderun hakkında yazmış olduğu bilgiler, daha yüzeysel ve kısa anlatımlardır.

Zinkeisen bu eğitim sisteminin tamamen amacına uygun olduğunun inkâr edilemeyecek bir husus olduğunu ifade etmektedir. Bu sistemin iki özelliğinin olduğunu, Hristiyan uzmanlar tarafından dahi kabul edildiğini ve hayranlıklarını gizleyemediklerini kaydetmektedir. Bu iki özelliğin ise belirli bir amaç gereği gençlerin eğitimlerinde gösterilen emek ve ihtimamın yanı sıra gençlerin ileride görev alacakları makamlar gereği fiziki ve ruhani yapılarının sert ve itinalı bir şekilde kontrol edilmesi olduğundan bahsetmektedir. Tüm bu itinanın nedeni ise bu insanların tümünün bir bütün olması ve buldukları yerde eksiksiz bir şekilde fayda sağlamalarının arzulanmış olduğunu kaleme almaktadır.

Zinkeisen bu bilgilerin yanında Osmanlı siyasilerinin Avrupa ülkelerinde olduğundan daha da fazla insana değer verdiklerini anlatmaktadır. Devamında Zinkeisen, Ootgeer Giselij van Busbeke'den³⁸⁴ şu şekilde nakletmektedir: *“Bu konuda ben daima bizim adetlerimizin Türklerden farklı olduğunu dile getirmişimdir. Onların bu hallerine gıpta ediyorum. Çünkü Türkler mükemmel bir insanı ellerinde buldukları vakit, değerli bir şeymiş gibi bunun için seviniyorlar ve özellikle onu askeriyede görev almaya uygun buldukları vakit, bu insanın eğitiminde emek ve zahmeti esirgemiyorlar. Bu durum bizde çok farklıdır. Biz güzel bir köpeğe, mükemmel bir doğana ve görkemli bir ata sahip olduğumuzda seviniyoruz ve onun cinsinin en mükemmeli olması için denemediğimiz şey kalmıyor. Yüksek yetenekleri olan bir*

³⁸³ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 211-212.

³⁸⁴ Kanuni döneminde İstanbul'da bulunan Flaman asıllı bir diplomattır. Bkz: Eyice, Semavi, “BUSBEKE, Ootgeer Giselij van”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 466-467.

insan için bu kadar çaba vermiyoruz, onun eğitimi bizi ilgilendirmiyor, iyi eğitilmiş bir at, iyi terbiye edilmiş bir köpek ve düzgün bir şekilde yetiştirilmiş bir şahin bize daha fazla zevk veriyor ve fayda sağlıyor. Ancak Türkler fitrat gereği insanın diğer canlıların üstünde bulunduğu, ilim sahibi ve iyi yetiştirilmiş bir insan için seviniyorlar.” Zinkeisen, bu kısmı Busbeke’den naklederken onun bu konularda net bir tavır sergilediğini dile getirmektedir. Aynı şekilde Busbeke’nin gençlerin fitrat ve fiziki yapılarına uygun meslek seçiminde gösterilen dikkati ve detaylı karar alma mekanizmasını övdüğünü zikretmektedir. Zinkeisen, Busbeke’nin bir vakit sıkça hayranlık içerisinde Macaristan’da, Hırvatistan’da ve Almanya’da aşçıların yanında, şarap lokallerinde veya rahip elbiseleri içerisine sokulan gençlerin, Osmanlı eğitim ve disiplinine girdiklerinde sadece maharetli askerler olarak değil usta silah zanaatkârları olarak eğitildiklerini izlediğini yazmaktadır.³⁸⁵ Zinkeisen’in Busbeke’den naklettiği üzere Türklerin yetenekli bir insan bulduklarında sevindikleri bilgisi bizim birinci bölümümüzün son kısmında vermiş olduğumuz bilgi ile benzerlik taşımaktadır. İlk bölümümüzde Osmanlı Devleti’nin insana, insan olma sıfatıyla değer verdiğini ve buna bağlı olarak üstün yetenek ve kabiliyete sahip insanların en iyi şekilde Osmanlı devrinde değerlendirildikleri bilgisini vermiştik. Busbeke gibi bir yabancıdan vermiş olduğu bilgi ise bunu desteklemektedir. Aynı zamanda Zinkeisen’in, Busbeke’den bu bilgileri nakletmesi üzerine bu bilgileri yorumsuz bırakması onun Busbeke’in sözüne katıldığı intibasını oluşturmaktadır.

Devamında Zinkeisen detaylı bir şekilde yeniçeriyi, Pençik Kanununu ve devşirmeyi konu edinmektedir. Bu nedenle Zinkeisen’in bu ciltte Enderun Mektebi hakkında bu kısma kadar vermiş olduğu bilgilerle yetinmeyi uygun görmekteyiz. Ancak Zinkeisen’in Osmanlı Tarihi’nin dördüncü cildinde devşirme ile ilgili değinmiş olduğu önemli bir bilgiyi kısaca aktarmak istiyoruz. Zinkeisen IV. Murad’ın tahta çıkışını anlattığı kısımda, bazı Türklerin bu dönemlerde bilinçli bir şekilde çocuklarına Hristiyan isimleri verdiklerini yazmaktadır. Devşirmek için çocuk toplamaya çıkıldığında ailelerin çocuklarını ileride devlet makamlarında görev alabilmeleri için bu şekilde devşirmeye verdiklerini dile getirmektedir.³⁸⁶ Bu ise birinci bölümde bahsettiğimiz üzere ailelerin çocuklarının daha iyi bir geleceğe sahip olmaları için kendi arzularıyla devlet eline verdikleri bilgisi ile uyuşmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmına kadar Zinkeisen’in Osmanlı Devleti hakkında kaleme almış olduğu eserini konu etmeye çalıştık. Ancak son olarak değinmek istediğimiz bir mevzu vardır. Hammer’in Enderun Mektebi hakkındaki görüşleri kısmında değinmiş olduğumuz oğlancılık

³⁸⁵ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, 212-213.

³⁸⁶ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, IV, 5.

(eş cinsellik) ile ilgilidir. Konumuz ile ilgili araştırmalarımız esnasında okumuş olduğumuz bazı tarihçilerimizin Hammer'in eserlerinde Osmanlı Devleti'nde eş cinselliğin yaygın olduğunu kaleme aldığını iddia etmektedirler. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Hammer'in eserlerinde böyle bir konuya rastlamış değiliz. Sadece hatıratlarında eş cinselliğe dair kısa temas etmektedir, fakat bu Enderun Mektebi bağlamında zikredilmemiştir. Ancak bunun kanaatimizce hangi ihtimalle olabileceğini yukarı kısımda belirttik. Bundan dolayı bunu burada tekrarlamıyoruz.

Zinkeisen'in Osmanlı Tarihini incelediğimizde ise şu nokta dikkatimizi çekmektedir. Zinkeisen eserinin birinci cildinde Sultan Bâyezid'in aralıksız ve çılgınlık derecesine varıncaya kadar kızlara duyulan şehvet gibi oğlanlara da şehvet duyduğunu yazmaktadır. Zinkeisen eş cinselliğin, özellikle erkek çocuklarına ve gençlere yönelik cinsel arzuların, o dönemde padişahın sarayında başlamış bir ahlaksızlık olduğunu, bunun cezasız bırakılan, sabredilen ve buradan genel olarak yayılan bir suç olduğunu iddia etmektedir.³⁸⁷

2.3. JOSEF MATUZ (1925-1992)

2.3.1. Hayatı

Josef Matuz 27 Ekim 1925'te Budapeşte'de doğmuştur. Gerçek adı Matuz József Jenő'dir. Kendisi 1944'te Budapeşte'nin Péter Pázmány Üniversitesi'nde tarih ve Macar filolojisi eğitimi almıştır. Bunun yanı sıra bu yıllarda ünlü Türkolog ve Osmanlı tarihçileri olan Gyula Németh ile Lajos Fekete'den de ders almıştır. II. Dünya Savaşı sırasında ailesinin köyünün (Koroncó) kökeninin Peçeneklere kadar uzandığını öğrenmesiyle Türk tarihine olan ilgisi başlamıştır. Babasının ölümünden dolayı 1948'de eğitimini bitirmeden üniversiteden ayrılmış ve Macaristan Savunma Bakanlığı'nda çalışmaya başlamıştır. 1951-1953 yıllarında Budapeşte'nin Askerî Tarih Arşivi'nde çalışmış ve 1953'te lise tarih öğretmenliği diplomasını almıştır. Josef Matuz 1956'da Macar devrimine katılmış ve ihtilâlin başarısız bitmesi sonucu Almanya'ya gitmiştir. Burada München şehrinde üniversite tahsiline devam etmiş ve 1961'de tarih alanında doktorasını tamamlamıştır. 1962 senesinde ise Freiburg'da (Breisgau) Albert Ludwigs Üniversitesi'nde Türkçe ve Osmanlıca dersleri vermeye başlamıştır. Aynı zamanda Straßburg Üniversitesinde Türkoloji ve Osmanlı tarihi okutmuştur. 1963-1964 yılları arasında ise Fransa'nın Bilimsel Araştırma Millî Merkezi'nde görev almıştır. 1972 yılında Freiburg Üniversitesi'nde doçentliğini yapmış ve bir sene sonra 1973'te kadrosuz profesörlüğe

³⁸⁷ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, I, 386.

yükselmiştir. Sonraki senelerde Almanya Doğu Cemiyeti'nin Beyrut'taki Şarkiyat Enstitüsü'nde 1975-1976 yıllarında araştırmacı sıfatıyla çalışmıştır. 1979'da Freiburg Üniversitesi'nde kadrolu profesör olmuş ve 1990 senesi emekliliği gelinceye kadar bu görevde kalmıştır. 20 Aralık 1992'de ise Freiburg'da vefat etmiştir.

Josef Matuz'un kitap ve yazıları daha çok XVI. yüzyıl Osmanlı tarihi, dil incelemeleri ve belge neşirleri hakkındadır. Kendisi daha çok Sultan Süleyman dönemi ile ilgilenmiş ve Osmanlı Devlet idaresine giren batılılar hakkında çalışmalar yapmıştır. Bu konu ile ilgili özellikle çokça kullanılan "Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymans des Prächtigen" (Kanuni Sultan Süleyman'ın Saltanatı Döneminde Divan Tercümanları) adlı makalesi dikkat çekicidir. Bu makalesinde Matuz, Sultan Süleyman zamanında tercümanlık vazifesi ile görevlendirilen personeli anlatmış ve bu personellerin asıl kökenlerini konu edinmiştir. Yine bunun yanında Matuz çalışmalarında Osmanlı idari yapı ve devlet düzenini araştırmış ve Maceristan'ın Osmanlı geçmişi ile ilgilenmiştir.

2.3.2. Eserleri

Çalışmamızda da kullanmış olduğumuz ve Matuz'un meşhur olmasını sağlayan eseri "Das Osmanische Reich: Grundlinien seiner Geschichte" (Osmanlı İmparatorluğu: Tarihinin Ana Hatları) adlı eseridir. Bu eser ile Matuz Almanca konuşulan ülkelerde büyük bir üne kavuşmuştur. Bu Osmanlı tarih kitabında Kanûnî Sultan Süleyman dönemiyle XVI. yüzyılın ikinci yarısına geniş yer vermiştir.

Bunun dışında Matuz'un tarihle ilgili eserleri bulunmaktadır. Bizim konumuz ile ilgisi bulunmadığından bu eserleri sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz:

"L'ouvrage de Seyfi Çelebi, historien ottoman du 16 siècle". Bu eser Seyfi Çelebi'nin Asya ve dünya tarihiyle ilgili eserinin tenkitli neşri ve Fransızca tercümesidir. Bir diğer eseri ise "Herrscherurkunden Sultan Süleymans des Prächtigen (1520-1566)" (Kanuni Sultan Süleyman'ın Padişah Fermanları (1520-1566)). Bu eserinde Matuz, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait belgeleri tanıtmaktadır. Başka bir eseri ise "Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen". Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Dîvân-ı Hümâyûn'un çalışmaları ve mahiyeti hakkında önemli bir çalışmadır. Başka bir eseri de Kopenhag Devlet Arşivi'nde bulunan ve Kırım Tatar belgelerinin neşri sayılan ve ayrıca Matuz'un bu belgeler üzerinde yaptığı çalışmaları içeren, "Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen" adlı eseridir. Ölümünden kısa bir süre önce tamamladığı ancak hala basılmamış olan son eseri ise "Ottoman Records on the History of the Christians in Palestine" adlı

çalışmasıdır. Bu çalışmasında Matuz Kudüs'teki Frensisken tarikatına ait Kanuni Sultan Süleyman döneminden kalma belgeleri ve Katolik tebaasını ele almıştır.³⁸⁸

2.3.3. Enderun Hakkındaki Görüşleri

Bu konu ile ilgili olarak özellikle Matuz'un "Das Osmanische Reich: Grundlinien seiner Geschichte" (Osmanlı İmparatorluğu: Tarihinin Ana Hatları), adlı eseri akla gelmektedir. Bu eseri ile Matuz Almanca konuşulan ülkelerde büyük ün yapmıştır. Matuz bu eserin altıncı bölümünde "Staat und Gesellschaft zur Blütezeit des Osmanischen Reich" (Osmanlı İmparatorluğunun Altın Çağında Devlet ve Toplum) başlığı altında ve bir alt başlık olarak "Staat, Sultan, Zentralverwaltung" (Devlet, Sultan, Merkezi İdare) konusunu ele almaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Josef Matuz kitap ve yazılarında daha çok XVI. yüzyıl Osmanlısını incelemiştir. Kendisi daha çok Sultan Süleyman dönemi ile ilgilenmiştir. Bu ilgisinden dolayı kendisi bu eserinde Sultan Süleyman devri ve öncesine kısa atıflarda bulunmuştur. Bu bölümün başında Matuz, Sultan I. Selim'in bıraktığı devlet kurumlarının dünyaca en üst düzeye ulaştığını anlatmaktadır. Bu dönemde Osmanlı topraklarının üç kıtaya yayılmış olduğundan bahsetmektedir. Bunun ardından Osmanlı Devleti'nin anayasası ve devlet kanunlarını ele almaktadır. Bu bilgileri verirken Avrupa'nın klişe düşüncesini eleştirmektedir. Bu düşünce gereği Avrupa'ya göre Osmanlı barbar bir devlettir. Ancak Matuz, Osmanlı Devleti'nde padişahın tüm tebaasına iyi davranmaya gayret ettiğinden ve bunun yanında tebaanın şikâyet hakkı olduğundan bahsetmektedir. Devamında feodal aristokrasinin iptal edilmesiyle padişahın tüm kararları alma yetkisine sahip olduğunu anlatmaktadır.

Bu konu sonrası en üst askeri mevkilerde devşirmeden gelenlerin kullanıldığını ve bu sayede padişahın aristokratların ayaklanmasından korkmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu sistem sayesinde padişah çeşitli pozisyonları ilk etapta aile, soyluluk ve mali durumu gözetmeksizin başarılılara verme imkânı bulmaktadır. Saygının sadece makam ve mevki gereği verildiğini ve kimsenin hangi ailede doğduğunun hiç bir öneminin olmadığını savunmaktadır. Makam ve görevleri sadece padişah vermektedir. Bunu yaparken zenginlik, soyluluk ve itibar düzeyine bakmaksızın, terbiye, yetenek ve başarıya göre görev dağılımı yapılmaktadır diyerek devam etmektedir.

³⁸⁸ Kiel, Hedda Reindl, "Matuz, Josef Eugen (1925-1992)", *DİA*, İstanbul, 2016, EK-2., 200-201.

Matuz, Merkezi devlet idaresinin padişahın evinden belirgin bir şekilde ayrıldığını ve böylelikle saray görevlerinin üç ana gruptan oluştuğunu belirtmektedir. Matuz bunlardan, Innere Dienste (İç hizmetler), Äußere Dienste (Dış hizmetler) und den Dienst im Großherrlichem Harem ve (Haremde hizmetler) diye bahsetmektedir. Devamında Matuz, Enderun adı verilen ve iç hizmetler ile ilgilenenlerin esasen padişaha hizmet etmekle görevli olduklarından söz etmektedir. Buna ilave olarak iç hizmet ile ilgilenenler arasında Has Odalıların ve dört kıdemli ağanın bulunduğunu anlatmakta ve bunların sadece isimlerini vermekle yetinmektedir. Burada kendisi dört kıdemli ağa hakkında Hammer gibi silâhdar, çuhadar, tülbentdar ve rikâbdar ağalarının isimlerini vermektedir.³⁸⁹ Bu noktada bizim vermiş olduğumuz bilgiden farklılaşmaktadır. Biz bu dört kıdemli ağanın varlığı hakkında Has Odabaşı'nın bunlar arasında bulunduğu bilgisini yukarıda vermiştik.

Matuz çalışmasının devamında Saray Eğitim Kurumu olan Enderun Mektebi hakkında bilgiler vermektedir. Verdiği bu bilgiler arasında bu mektebin II. Mehmed döneminden itibaren İç Oğlanı eğittiği bilgisi bulunmaktadır. Böylelikle bu kurumun II. Mehmed zamanında kurulduğunu öne sürmektedir.³⁹⁰ Ancak bizim vermiş olduğumuz bilgiler arasında, Enderun Mektebi'nin Muallim Cevdet Yazmalarından II. Murad tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır.³⁹¹ Bu kurumun Fatih zamanında geliştiği ve asıl niteliğine kavuştuğu yapılan araştırmalar sonucu bilinmektedir.³⁹² Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Matuz'un burada vermiş olduğu kuruluş tarihi ile ilgili bu bilgi, bizim vermiş olduğumuz bilgi ile uyuşmamaktadır.

Matuz anlatımının devamında oğlanların devşirme yolu ile seçilip, akli ve fiziki özellikleri uygun olanların Enderun'da eğitilmek üzere ayrıldıklarını ileri sürmektedir. Burada ciddi bir disiplin ile eğitildiklerini ve özellikle Osmanlıca-Türkçe, Arapça ve Farsça öğretildiğini anlatmaktadır. Devamında verilen eğitim hakkında kısa bilgi verdikten sonra askeri eğitimin yanı sıra gençlerin özellikle ağır fiziki eğitimden geçtiklerini iddia etmektedir. Yeterli olmayanların kapıkulu süvariliğine verildiğini ifade eder ve en iyi olanların en üst devlet makamına varma imkânı kazandığını anlatmaktadır.

Matuz, padişahın belli bir vakit sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde olduğu gibi geniş imparatorluğu ile kendisinin ilgilenemediğinden, bu görevleri dağıttığını ileri sürmektedir. Bu açıklama ile Matuz Enderun Mektebi'nin neden kurulduğunu

³⁸⁹ Matuz, Josef, *Das Osmanische Reich: Grundlinien seiner Geschichte*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, Darmstadt, 1985, ss. 84-87.

³⁹⁰ Matuz, *Das Osmanische Reich: Grundlinien seiner Geschichte*, s. 87.

³⁹¹ Akkutay, <https://ustunzekalilar.org/tr/Makaleler/Icerik/106-Osmanli-Egitim-Sisteminde-Enderun-Mektebi>, (e.t. 07. 01. 2019). ; Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 25 – 26.

³⁹² Akkutay, *Enderûn Mektebi*, ss. 25 – 26.

açıklamaktadır. Son olarak Matuz devlet idaresinin Sultan Süleyman döneminde karmaşık olduğundan söz etmektedir. Bundan dolayı bu idari düzenin sağlam eğitilmiş ve işini bilen idari personele ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. Bu idari personellerin bilgilerinin teorik bilgilerin üzerinde olduğundan ve aynı zamanda bu bilgilerin yanında İslâmi bilgiler, Arapça-Farsça dilleri ve edebiyatı, tarihi ve coğrafi bilgilere de vakıf olduklarını açıkça belirtmektedir.³⁹³

2.4. ENDERUN MEKTEBİ HAKKINDA ÜÇ ORYANTALİSTİN GÖRÜŞLERİNİN MUKAYESESİ

Bu kısımda çalışmış olduğumuz oryantalistlerin benzer görüşlerini ve birbirleri ile farklı olan görüşlerini ele alacağız. Ardından bu görüşlerin tahlili yapmaya çalışacağız. Johann Wilhelm Zinkeisen ile Josef Matuz'un görüşleri birbiri ile örtüştüğünden dolayı, bu kıyaslamayı Hammer ile Zinkeisen arasında yapacağız. Şayet Zinkeisen ile Matuz'un ayrıştığı noktalar var ise bunları dipnotta belirteceğiz.

2.4.1. Benzer Görüşler

1. Hammer ile Zinkeisen'in eserleri incelendiğinde, bu iki ismin eserlerinde daha kapsamlı bir dönemi ele aldıkları dikkat çekmektedir.³⁹⁴
2. Hammer özellikle “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” adlı eserinin birinci cildinde Osmanlı Devleti'nin anayasasını ele aldığından Enderun Mektebi hakkında yüzeysel olan kısa bilgiler vermekle yetinmiştir.³⁹⁵ Hammer'in bir diğer kaynak eseri olan Osmanlı Tarihi'nde ise kendisi odaların isimlerinden, oğlan sayısından ve görevlerinden bahsetmekle yetinmiştir. Bu eserinde konu anlatımı daha yüzeysel ve kanaatimizce daha objektiftir.

Aynı şekilde Zinkeisen ve Matuz eserlerinde abartı dediğimiz ifadelerden uzak durmuş ve konuyu olduğu gibi objektif olarak vermeye

³⁹³ Matuz, *Das Osmanische Reich: Grundlinien seiner Geschichte*, ss. 87-92.

³⁹⁴ Bu noktada Matuz bu ikisinden farklıdır. Matuz eserinde Sultan Süleyman devri ve kısa öncesini konu etmektedir. Böylelikle Hammer ve Zinkeisen'den farklıdır.

³⁹⁵ Bu eserin ikinci cildinde ise Hammer odaları en ince ayrıntısına kadar, bu mekânları görmüş ve yaşamışçasına ele almaktadır.

çalışmışlardır. Her ikisi de eserlerinde sadece yüzeysel ve gerekli bilgileri vermekle yetinmişlerdir.

2.4.2. Farklı Görüşler

1. Hammer eserinde Enderun Mektebi'nde uygulanan eğitim hakkında önemli bilgiler vermemektedir. Bu ise Enderun'un eğitim özelliğini göz ardı ettiğini göstermektedir. Hammer Osmanlı Tarihi adlı eserinde Hristiyan çocuklarının alındıklarından bahsetmekte ve çıkmalar hakkında önemsiz ve kısa bilgiler vermekle yetinmektedir. Kendisi bu çocukların zorla alındıklarını anlatmakta, gelecekte üst düzey makamlarda görev alacakları bilgisini vermemektedir. Zinkeisen ise eserinde Enderun'da uygulanan eğitim hakkında bilgiler vermektedir. Aynı zamanda çıkmaların gerçekleşmesi ile bu gençlerin hangi makamlara getirildiklerini kaleme aldığı gibi, Hristiyan çocuklarının alınmalarının ardından yüksek makamların yolunun açıldığını da belirtmektedir.
2. Özellikle devşirme konusu ile ilgili Zinkeisen devşirme sonucu alınan çocukların yüksek makam ve mevki sahibi olabileceklerine dikkat çekmektedir. Buna kıyasen Hammer ise eserinde bu konu ile ilgili ön yargılı ifadeler kullanmaktadır.
3. Zinkeisen eserinde Enderun Mektebi bağlamında, özellikle sunulan eğitim ve öğrencilere verilen değer hakkında Avrupa ile Osmanlıyı kıyaslamaktadır. Hammer'de ise Osmanlı ile Avrupa arasında konumuz ile ilgili herhangi bir kıyaslamaya rastlamamaktayız.
4. Bunun yanında Hammer'in yazım üslubunun akıcı olmaması ve bazı cümlelerin kopuk kalması, okuma ve anlamada problemler ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zinkeisen ise eserinde daha akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.

2.4.3. Görüşlerin Tahlili

Bir eğitim kurumu olan Enderun Mektebi'nin örgüt, eğitim ve amaçları birçok yerli ve yabancı araştırmaya konu olmuştur. Bu eğitim kurumunun kuruluşundan bugüne kadar bir benzerinin olmadığı fikri kabul edilmektedir. Gerek yerli ve gerek yabancı tarihçiler arasından

bu eğitim kurumunun özelliği hakkında iki farklı görüş öne sürülmektedir. Azınlığın öne sürdüğü görüşe göre bu kurum köle ve devşirme yoluyla saray iç hizmetlilerin yetiştirildiği bir yerdir. Bu görüşü savunanlar Enderun'un eğitim özelliğini göz ardı etmektedirler. Çoğunluğun katıldığı görüş ise bu kurumun köle ve devşirme yolu ile gelecekte devlet idaresi ve sisteminde görev alacak devlet personellerinin yetiştirildiği bir kurumdur.

Çalışmamızın bu kısmında yukarıda bahsetmiş olduğumuz görüşleri tahlil etmeye çalışacağız. Aynı zaman da bu üç oryantalistin Enderun Mektebi'ni köle ve devşirme yoluyla saray iç hizmetlilerin yetiştirildiği bir kurum olarak mı, yoksa köle ve devşirme yolu ile gelecekte devlet idaresi ve sisteminde görev alacak devlet personellerinin yetiştirildiği bir kurum olarak mı ördüklerini tahlil etmeye çalışacağız.

Hammer'in temel eseri sayılan "Geschichte Des Osmanischen Reiches" (Osmanlı Tarihi) Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar yazdığını biliyoruz. Bu bilgidan yola çıkarak Osmanlı Tarihi eserinde devletin siyasi ve idari teşkilatını ele aldığı kısımlarda, Osmanlının kurulmasından Kaynarca Antlaşması'na kadar olan dönem içerisinde de Enderun Mektebi hakkında genel bilgileri ele aldığını düşünmekteyiz.

Zinkeisen'in ise Osmanlı Tarihi eserinde Osmanlının kuruluşundan başlayarak 1812 senesine kadar olan dönemi ele almaktadır. Ancak Zinkeisen'in eserinin üçüncü cildinde Enderun Mektebi'ni ele alması ve diğer ciltlerinde bu kurum hakkında pek bilgi vermediğinden, kendisinin Enderun Mektebi'ni genel olarak konu ettiğini düşünmekteyiz. Bu nedenden dolayı Zinkeisen'in bu eserinin üçüncü cildi kanaatimizce Hammer'in "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" adlı eseriyle aynı konumda düşünülebilir.

Hammer ve Zinkeisen'e kıyasen Josef Matuz ise ilgisi gereği kitap ve yazılarında daha çok XVI. yüzyıl Osmanlısını incelemiştir. Kendisi daha çok Sultan Süleyman dönemi ile ilgilenmiş ve bu ilgisinden dolayı eserinde Kanûnî Sultan Süleyman dönemiyle XVI. yüzyılın ikinci yarısına geniş yer vermiştir. Bu nedenle Matuz'un ilgi alanı olan dönem gereği Enderun hakkında vermiş olduğu bilgilerin de bu dönemin verilerini içerdiğini düşünmekteyiz.

Böylelikle anlaşılacağı üzere Hammer ve Zinkeisen eserlerinde daha kapsamlı bir dönemi ele alırken, Matuz eserinde yalnızca Sultan Süleyman devri ve kısa öncesini konu etmektedir. Bu noktada Matuz'un Osmanlı tarihi ile ilgili vermiş olduğu bilgiler diğer iki oryantaliste göre daha sınırlıdır.

Joseph von Hammer kaleme almış olduğu eserlerinde Enderun odaları hakkında bilgiler vermiştir. Özellikle "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und

Staatsverwaltung” adlı eserinin birinci cildinde Enderun Mektebi hakkında yüzeysel olan kısa bilgiler vermekle yetinmiştir. İkinci cildinde ise Hammer odaları en ince ayrıntısına kadar, bu mekânları görmüş ve yaşamışçasına ele almaktadır.

Bu noktada Hammer’ın “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” adlı eseri ile Osmanlı Tarihi eserini kıyasladığımızda, Hammer’ın devlet teşkilatı ile ilgili eserinde odalardan bahsederken tüm odaları isimleri ile sırasıyla verdiğini görmekteyiz. Ancak Osmanlı Tarihi’nde kendisi İç Ağalardan bahsetmek üzere, odalardan bahsetmeksizin ağaların görevlerini sayar ve emrinde olan oğlan sayısını verir. Bu kısımda Enderun Teşkilatı hakkındaki bilgileri İç Ağaları konu etmesinden, onların görevleri ve hizmetlerindeki çalışanlara değinmesinden anlamaktayız. Bu ise Hammer’ın Osmanlı Tarihi adlı eserinde Enderun odalarını dolaylı olarak verdiği ve böylece Enderun Mektebi’ni bu eserinde diğer eserine kıyasla daha yüzeysel ele aldığı intibası oluşmaktadır.

Hammer’ın özellikle “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” adlı eserinin ikinci cildinde vermiş olduğu bilgilerin detaylar içerdiği anlaşılmaktadır. Ancak Enderun Mektebi’nin mahiyeti gereği bir yabancının kati bir şekilde buraya alınmadığını ve buradan her hangi bir bilginde dışa verilmemesine dikkat edildiği bilinmektedir. Bu noktaya yukarıda izah ettiğimiz üzere Hammer bizzat kendisi dikkat çekmiştir. O halde Hammer eserinde vermiş olduğu detaylara nasıl ulaşmıştır ve neden vermiştir sorusu akla gelmektedir. Bu soruya verilecek cevaplar önemlidir.

Hammer İstanbul’da kaldığı sürece Avusturya Devleti adına diplomatik görevlerde bulunmuştur. Bir diplomatın Osmanlı Devleti’nin idarecilerinin yetiştirildiği bu yer hakkında, kimselerin veremediği bilgileri vermesi okuyucuları için cazip olabilir. Aynı zamanda kendisi eserinin önsözünde Osmanlı Devleti anayasası ve idari teşkilatı hakkında genel ve güvenilir bir çalışmanın olmadığından dolayı böyle bir çalışmayı yayımlama arzusu içerisine girdiğinden bahsetmektedir. Kendisi okuyucularına hitap edebilme adına eserinde detaylar vermiş olabilir. Bizce bu ihtimal dâhilindedir.

Hammer hakkında bir Osmanlı sevdalısı olduğu ileri sürülmektedir. Belki de kendisi bu sevgisinden dolayı eserinde abartılı ifadelere yer vermiştir. Aynı zamanda bilgilerinin eksik olduğu gerçeği de onu, bu denli detaylı bilgileri vermeye sevk etmiş olabilir. Bunun yanında eserinin birçok yerinde buraların normal şartlarda bir yabancıya yasak olduğunu yazmakta ve ardından detay diyebileceğimiz bilgileri okuyucularına sunmaktadır.

Hammer incelediği yazma eserlerde muhakkak devlet idaresi ve Enderun hakkında bilgilere rastlamıştır. Bu bilgileri incelerken en merak edilenler hakkında okumaların içselleştirilmesi ve bunları hayal etme olasılığı da yüksektir. Özellikle Hammer’ın yaşadığı

dönemi göz önüne alırsak bu nokta çok önemlidir. Kendisi 1774 senesinde Avusturya’da doğmuştur. On dokuz yaşında iken 1793 yılında Avrupa’yı etkisi altına alan Romantizm Çağı başlamıştır. Bu çağ’ın fikir ve görüşlerinden birçok insan etkilenmiştir. Romantizmin en belirgin özelliği kurallara karşı çıkma, gerçek dışı olma ve hayalperestliktir. Bundan dolayı bu dönem kendini özellikle yazılarda kuralsızlık, hayalperestlik ve gerçek dışı bilgiler ile belli etmiştir. Romantizm insanların hayal güçlerini doruk noktasına ulaştırmıştır. Bu nedenle birçok yazarın eserinde bu devrin ağırlığı hissedilmektedir. Hammer’in gençlik yıllarında başlayan, özellikle Almanya ve Avusturya’da tesirini 1830 yılına kadar göstermiş olan bu devirden muhtemelen kendisi de etkilenmiştir. Dolayısıyla bunun tesiri eserlerine yansımıştır. Belki de bundan dolayıdır kendisi elyazmalarından aldığı bu bilgileri kendisi vermişçesine aktarmaktadır.

Kanaatimizce Hammer yaşadığı dönemin tesiri altında kalmıştır. Bu özellikle Osmanlı idaresi ve devlet teşkilatı hakkında kaleme almış olduğu eserinde hissedilmektedir. Yerli tarihçilerimiz dahi Enderun Mektebi hakkındaki çalışmalarında detaylara yer vermemişlerdir. Daha genel bir bakış açısıyla konuyu ele almışlardır. Özellikle İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu konuda dikkat çekmektedir. Kendisi eserinde Enderun Mektebi hakkında yüzeysel ve sadece en mühim bilgileri yer vermiştir. Bu halde yabancı bir tarihçi bu kadar bilgiyi nasıl vermektedir. Bu ise akılda soru işareti bırakmaktadır.

Hammer’in bu denli detaylı bilgilere nasıl ulaştığı hakkında müstakil bir çalışma yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Aynı zamanda yaşadığı dönem hakkında ve o devrin şahsı üzerinde hangi etkileri gösterdiği muhakeme açık bir konudur.

Hammer’in bir diğer kaynak eseri olan Osmanlı Tarihi’nde ise kendisi odaların isimlerinden, oğlan sayısından ve görevlerinden bahsetmekle yetinmiştir. Bu eserinde konu anlatımı daha yüzeysel ve kanaatimizce daha objektiftir. Ancak eserin bazı kısımlarında özellikle devşirme sistemi ile ilgili vermiş olduğu bilgileri tartışmaya açık görmekteyiz. Bu eserin yayımlama tarihine bakıldığında Osmanlı idaresi ve devlet teşkilatı hakkındaki eserinden sonra neşredilmiştir. Kanaatimizce Hammer ilk eserini kaleme aldığı dönemde romantizmin etkisini daha yoğun yaşamıştır. Bu dönemde kendisi genç sayılan bir yaşta iken mevcut döneme ayak uydurmakta zorluk çekmemiştir. Ancak zamanla her şeyin değiştiği gibi düşüncesi de değişmiş olma ihtimali ile yirmi sene sonrasının vermiş olduğu olgunlukla kanaatimizce Osmanlı Tarihi adlı eserini daha ağır hisler ile kaleme almıştır.

Matuz’un anlatımının neden böyle sade ve abartıdan uzak olduğu düşünüldüğünde ise onun yaşadığı dönemin ve çağın etkileri akla gelmektedir. Matuz 1925 senesinde dünyaya gelmiştir ve ikinci Dünya Savaşı’nı görmüştür. Matuz yirmi yaşında iken savaş sona ermiştir.

Tarihlerden de anlaşılacağı üzere gençlik çağında en zor zamanlarını yaşamıştır. Savaşı yaşamış olan herkes gibi oda ölüm ve açlığı görmüştür. Muhtemelen bundan dolayı savaşın bitmesiyle başlayan çağın etkisinde kalmıştır. Savaş sonrası başlayan bu döneme "Enkaz Edebiyatı" adı verilmektedir. Bu çağın en belirgin özellikleri realist bir dünya resmi çizmek olmuştur. Bundan yola çıkarak Matuz eserinde abartı dediğimiz ifadelerden uzak durmuş ve konuyu olduğu gibi objektif olarak vermiş olabilir. Matuz eserinde öncekilerden farklı olarak sadece yüzeysel ve gerekli bilgileri vermekle yetinmiştir.

Hammer eserinde Enderun Mektebi'nde uygulanan eğitim hakkında önemli bilgiler vermemektedir. Bu ise Enderun'un eğitim özelliğini göz ardı ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda alınan çocukların devlet makamlarına getirileceğinden de bahsetmemektedir. Johann Wilhelm Zinkeisen ise Enderun da uygulanan eğitim hakkında bilgiler vermektedir. Zinkeisen'in eserinde Enderun'da uygulanmış olan eğitime dikkat çekmesi ve bu çocukların sonradan devlet makamlarına getirildiklerini dile getirmesi, kanaatimizce kendisinin Enderun'u, devlet idaresi ve sisteminde görev alacak devlet personellerinin yetiştirildiği bir kurum olarak algıladığı fikrini ortaya çıkarmaktadır.

Zinkeisen çıkmaların gerçekleşmesi ile bu gençlerin hangi makamlara getirildiklerini kaleme aldığı gibi Hristiyan çocuklarının alınmalarının ardından yüksek makamların yolunun açıldığını belirtmektedir. Ayrıca görev dağılımının sadece kabiliyet ve başarıya göre yapıldığını anlatmaktadır. Hammer ise eserinde Hristiyan çocuklarının alındıklarından bahsetmekte ve çıkmalar hakkında önemsiz ve kısa bilgiler vermekle yetinmektedir. Kendisi bu çocukların zorla alındıklarını anlatmakta, gelecekte üst düzey makamlarda görev alacakları bilgisini vermemektedir.

Aynı zamanda Matuz Osmanlının uygulamış olduğu devşirme sistemi hakkında, en üst askeri mevkilerin devşirmeden gelenlere verildiğini ve bu sayede padişahın aristokratların ayaklanmasından korkmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Böylelikle bu sistem sayesinde padişahın çeşitli pozisyonları ilk etapta aile, soyluluk ve mali durumu gözetmeksizin başarı gösterenlere verdiğini yazmaktadır. Matuz, bu noktada Zinkeisen gibi devşirme sonucu alınan çocukların yüksek makam ve mevki sahibi olabileceklerine dikkat çekmektedir. Buna kıyasen Hammer ise eserinde bu konu ile ilgili ön yargılı ifadeler kullanmaktadır. Hammer'in bu ön yargısı eserinde Enderun'a alınan çocuklardan bahsederken Hristiyan çocuklarının zorla alındığını iddia etmesinden hissedilmektedir. Bu noktada Matuz, Zinkeisen ile aynı bakış açısını paylaşmakta ve bu konuda ileriye gözlemleyerek pozitif yönüne baktıkları anlaşılmaktadır. Böylelikle, Matuz, Enderun hakkında bu kurumun devlet idaresi ve

sisteminde görev alacak görevlilerini yetiştiren bir pozisyonda olduğunu kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Zinkeisen Avrupa ile Osmanlı'yı eğitim konusunda kıyaslamaktadır.³⁹⁶ Hammer'de ise Osmanlı ile Avrupa arasında konumuz ile ilgili herhangi bir kıyaslamaya rastlamamaktayız. Bu noktada Zinkeisen eserine vermiş olduğu isme binaen Osmanlı ile Avrupa arasında bir kıyaslamaya gittiğini düşünmekteyiz. Aynı zamanda Zinkeisen'in Avrupai kaynakları kullandığından, kendisinin Avrupa ile Osmanlı'da uygulanan eğitim arasında kıyaslama yapma imkânına sahip olduğu düşüncesi de akla gelmektedir.

Zinkeisen bu bilgilerin yanı sıra Osmanlı siyasilerinin Avrupa ülkelerinde olduğundan daha da fazla insana değer verdiklerini anlatmaktadır. Bu kısımda kendisi Osmanlı ile Avrupa'yı insana verdikleri değer noktasında kıyaslamaktadır. Aynı zamanda Zinkeisen anlatımında Busbeke'den Türklerin insana vermiş oldukları değer ile kabiliyet sahibi birisinin en iyi Osmanlı devrinde değerlendirildiği bilgisini nakletmektedir. Bunun yanında Zinkeisen birinci cildinde devşirmeyi konu ederken Türklerde barbar olarak bahsetmektedir. Ancak Busbeke'den naklettiği bilgileri yorumsuz bırakması onun Busbeke'e katıldığı intibasını oluşturmaktadır. Oysa kendisi askeri teşkilatın gelişimi ile ilgili Marsigli'ye ait bir dipnot vermektedir ve ardından bu bilginin dayanağının tahkikinin zor olduğunu dile getirerek kendi yorumunu eklemektedir. Eğer bir bilgiyi zikretti ise bu bilgiyi neden yorumsuz bırakmayı uygun gördüğü akıllarda soru işareti oluşturmaktadır. Kanaatimizce Zinkeisen'in bu bilgiyi yorumsuz bırakması onun bu görüşü benimsediği fikrini kuvvetlendirmektedir.

Son olarak Hammer'in yazım şeklinin akıcı olmaması ve bazı cümlelerin kopuk kalması, okuma ve anlamada problemler ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zinkeisen ise eserinde daha akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Bu noktada ise Hammer'in tercüman kimliğinin yazımlarında daha ağır bastığı görünmektedir ve bu nedenden dolayı karışıklıklar içermektedir. Kendisi hatıratlarında ve diğer eserlerinde basit bir üslup kullanmış, kimi yerde de ifadeleri yarım kalmıştır. Aynı zamanda kendisi Osmanlı'yı yaşayıp gördüğünden dolayı yazıları daha çok gözleme dayalı anlatım şeklindedir.

Zinkeisen'in üslubu ise akademik bir dil içermektedir. Bununla beraber Zinkeisen'in üslubunda tarihçi kimliği ortaya çıkmakta ve araştırmacı olduğu hissedilmektedir. Aynı zamanda Zinkeisen'in yazı üslubunda seneler süren bir gazetecilik serüveni olduğu anlaşılmaktadır. Kendisi vermiş olduğu bilgileri yorumları ile zenginleştirmekte ve bazen de

³⁹⁶ Matuz ise eserinde Avrupalıların Osmanlı hakkındaki düşüncelerini açıkça dile getirmektedir. Kendisi Avrupalıların düşüncelerini aktarırken bunlardan "klişe düşünceler" diyerek bahsetmekte ve eleştirmektedir.

yorumsuz bırakmaktadır. Bu ise okuyucularına o görüşü benimseyip benimsemediği hakkında bilgi vermektedir. Tüm bunların yanı sıra Hammer yapmış olduğu çalışmaları ile şarka ait kaynakları batıya sunmuştur. Zinkeisen ise Avrupalı kaynaklar ile Osmanlı tarihinin kaleme alınmasının mümkün olduğunu göstermiştir.

Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere Enderun Mektebi hakkında yerli ve yabancı tarihçiler tarafından bu eğitim kurumunun özelliği hakkında iki farklı görüş öne sürülmektedir. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki, Hammer'ın bu kurumu köle ve devşirme yoluyla saray iç hizmetlilerinin yetiştirildiği bir yer olarak görmektedir. Zinkeisen ve Matuz'un ise Enderun'un devlet idaresi ve sisteminde görev alacak görevlilerini yetiştiren bir pozisyonda olduğunu kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamız bir tez mahiyetinde olduğundan dolayı Josef Matuz hakkında yalnızca bu kadarına dikkat çekebilmekteyiz. Kendisi birçok oryantalisteye göre daha az tanınmış bir şahıs olması hasebiyle şahsı ve görüşleri hakkında daha detaylı ve özenli çalışmaların yapılmasını ümit etmekteyiz.

Son olarak Hammer ile Zinkeisen'in Osmanlı tarihi ile ilgili eserlerinin mukayeseli olarak okunması gerektiğini düşünmekteyiz. Hammer'ın bazı noktalarda genel bilgiler vermesi ve bazen de kopuk kalmasından dolayı Zinkeisen'in bu noktaları eseri ile telafi edebileceği kanaatindeyiz. Aynı zamanda Zinkeisen'in eserinde Osmanlı ile Avrupa'yı kıyaslaması sonucu tarihi olaylar ve olguların daha iyi bir şekilde anlaşılacağına inanmaktayız.

Tüm bunların yanında Hammer'ın Osmanlı Tarihi eserinin Türkçeye orijinal dilinden tercüme edilmediğini, Fransızcasından Türkçeye tercüme olunduğu bilinmektedir. Bu nedenle Hammer'ın Osmanlı Tarihi orijinal dilinden, Almancası ana dili seviyesinde olan ve objektif bir şekilde yalnızca Hammer'ın nüshasına sadık kalarak, onun yazmış olduğu biçim ve kronolojide orijinaline yakın bir şekilde Türkçeye tercüme edilmesini elzem görmekteyiz.

Elimizdeki Türkçe nüshanın Almancadan tercüme olmadığı bilgisinden yola çıkarak, Türkçe dilinde mevcut yanlışlar Almancası ile kıyas edilerek tespit edilebilir ve mevcut Türkçe baskılarındaki yanlışlara dikkat çekilebilir. Özellikle yukarıda bahsetmiş olduğumuz ve Hammer'ın eserinin Almancadan Fransızcaya ilaveler ile hatalı tercüme edilmiş olmasının bir sonucu olarak bazı akademisyenlerimizin Osmanlı saraylarında eş cinselliğin varlığı ile ilgili iddia etmiş oldukları meselelerin, Hellert'in tercümesinde mevcut olup olmadığı tetkik edilebilir. Bu tercüme faaliyeti kanaatimizce özellikle Hammer'e Osmanlı hakkında atılan iftiraları düzeltmek ve doğruları gün yüzüne çıkarmak adına büyük bir hizmet sayılacaktır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde geleneksel eğitim ve öğretim faaliyetleri 19. yüzyılın ortalarına kadar devletin görev alanı dışında kalmıştır. Askerlerin ve yöneticilerin eğitimi hariç tüm diğer eğitim sistemleri vakıflara bağlı olarak şekillenmiştir. Geleneksel eğitim sistemi örgün eğitim olarak ilköğretim, Sıbyan Mektepleri'nde (Mekteb-i Sıbyan) ve orta-yükseköğretim ise medreselerde yürütülmüştür. Yaygın eğitim ise camiler, tekkeler ve zaviyeler ve kütüphaneler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda askeri eğitim ve yöneticilerin eğitimlerinin gerçekleştiği kurumlar da geleneksel eğitim sisteminde yer almıştır. Osmanlı saray teşkilatı, Birûn, Harem-i Hümayûn ve Enderun olarak üç bölümden oluşmuştur. Birun kısmında hizmet verenler İlmîyye Sınıfı ile Dış Ağaları diye anılan "Ağayan-ı Birûn"dur, Bunlar Harem ve Enderun kısımlarının dışında oturmuşlardır. Harem evlerde ve saraylarda hanımlara ayrılmış ve hanımların eğitimlerinin gerçekleştiği bölümlerdir. Aynı zamanda Harem padişahın evidir. Harem-i Hümayûn tabiri hem Harem'i hem de Enderun'u içine alır. Enderun ise padişah, saray ve devlet hizmetinde bulunacak üstün kabiliyetli erkeklerin eğitildiği yerdir.

Enderun Mektebi Sultan II. Murad tarafından ilk kez Edirne'de kurulmuş ve Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul Topkapı Sarayı'nda asıl nizam ve önemine kavuşmuştur. Böylelikle ilk orijinal yapısı, kanunlaşması, görev alanları ve rütbeleri Fatih Sultan Mehmet'in Kanunnamesi ile kesinleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, devletin yetkili makamlarında görev alacak insan gücünü itina ile seçmiş, seçilenler ise aralarında tekrar elenerek altı kademelik bir düzen içerisinde bir terfi sistemine tabii tutulmuşlardır. Böylelikle bu insanlara seçkin bir eğitim imkânı sunmuştur. Talebeler sarayda bulunmuş ve daima devlet idaresini en yakından gözlemleye imkânı bulmuşlardır. Çıkma sistemi ile saraydan ayrılan talebeler yine devlet mekanizması içerisinde görev almışlardır. Enderun Mektebi II. Abdülhamid Döneminde Meşrutiyetin ilanı ile tamamen önemini yitirmiştir. 1 Temmuz 1909 yılında ise bir kararname ve talimatname ile Enderun Mektebi kapatılmıştır. Sonuç olarak "Osmanlı Klasik Dönemi" olarak isimlendirilen ve Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemi olan dönemlerde, bu kuruluşta yetişen devlet adamları en üst düzeyde ve kademelerde etkili olmuşlardır.

Hammer "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" adlı eserinde Enderun Mektebi hakkında vermiş olduğu bilgilerin detay içerdiği anlaşılmaktadır. Kendisi Enderun Mektebi'nin normal şartlarda bir yabancıya yasak olduğunu bilgisini birçok yerde vermektedir. Ancak ardından detay diyebileceğimiz bilgiler sunmaktadır. Bu ise kendisinin

gençliğinde yaşadığı romantizm döneminin tesiri altında kalarak bu eserini kaleme almış olduğu fikrini akla getirmektedir. Bunun yanında bir diğer eseri olan “Geschichte Des Osmanischen Reiches” (Osmanlı Tarihi) adlı eseri bilgi açısından daha yüzeysel ve objektiflik içermektedir. Eserini yazdığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, bu yapıtını daha ağır hisler ile kaleme almış olduğu düşünülmektedir. Kendisi Osmanlı tarihinde odaların isimlerinden, oğlan sayısından ve görevlerinden bahsetmekle yetinmiştir. Enderun’da uygulanmış olan eğitime ve bu alınan çocuklara devlet tarafında sunulan avantajlara değinmemiştir. Bunun yanında eserinin bazı kısımlarında özellikle devşirme sistemi ile ilgili vermiş olduğu bilgileri onun bu sisteme karşı olan tutumunu hissettirmektedir.

Zinkeisen ise Enderun Mektebi’ni Hammer’e göre daha farklı ele almaktadır. Kendisi Enderun’dan bahsederken buraya alınan çocukların devşirme sistemi sayesinde yüksek devlet makamlarına gelebileceklerine dikkat çekmektedir. Bunun yanında Zinkeisen Enderun Mektebi’nde uygulanmış olan eğitim sistemini ele almaktadır. Bu ise Hammer’de görünmeyen bir husustur. Zinkeisen’in eserinin üçüncü cildinde Osmanlı Devletinin anayasal ve idari teşkilatlarını ele aldığından özellikle bu cildinde Enderun Mektebi’ne yer vermiştir. Diğer ciltlerin de ise bu kurum hakkında pek bilgi vermemektedir. Aynı zamanda Zinkeisen eserinde Osmanlı hakkında vermiş olduğu bazı bilgileri Avrupa ile kıyaslamış ve kendi görüşlerini eklemiştir. Buna ek olarak Zinkeisen anlatımında daha anlaşılır ve akademik bir dil kullanmıştır. Bu ise Hammer’de görünmemektedir. Böylelikle Zinkeisen’in anlatımında tarihçi kimliği belirginleşmektedir.

Josef Matuz ise ilgisi gereği kitap ve yazılarında daha çok XVI. yüzyıl Osmanlı’sını incelemiştir. Kendisi daha çok Sultan Süleyman dönemi ile ilgilenmiş ve bu ilgisinden dolayı bu eserinde Sultan Süleyman devri ve kısa öncesine atıflarda bulunmuştur. Buna binaen Josef Matuz eserinde müstakil bir başlık açarak devletin idare biçimini kısa ve objektif bir tavırla ele almaktadır. Matuz eserinde Enderun Mektebi’ne alımların Hıristiyanlardan yapıldığına değinmekte ve bu sayede bu kesime Osmanlı Devletinin yüksek makamlarının yollarının açıldığı bilgisini vermektedir. Bu noktada Matuz, Zinkeisen ile aynı görüşü paylaşmakta ve bu uygulamanın iyi yönlerine dikkat çekmektedirler.

Tüm bunların yanı sıra Hammer yapmış olduğu çalışmaları ile şarka ait kaynakları batıya sunmuştur. Zinkeisen ise Avrupai kaynaklar ile Osmanlı tarihinin kaleme alınmasının mümkün olduğunu göstermiştir. Josef Matuz daha çok XVI. yüzyıl Osmanlısı hakkında bilgiler vermiştir. Bundan dolayı Hammer ile Zinkeisen’in eserleri Osmanlı Devleti için daha kapsamlı bir dönemi içerirken, Matuz’un eseri belli bir dönem ile sınırlandırılmıştır.

Tüm bunların yanında Hammer'ın Osmanlı Tarihi eserinin Türkçeye orijinal dilinden tercüme edilmediğini, Fransızcasından Türkçeye tercüme olunduğu biliyoruz. İlk kaynağından tercüme edilmediğinden dolayı Fransızcadan Türkçe tercümesinde mevcut olan hataların tahlili yapılmalı gerektiğini düşünmekteyiz. Bu tercüme faaliyeti sayesinde kanaatimizce özellikle Hammer'e Osmanlı hakkında atılan iftiraları düzeltmek ve doğruları gün yüzüne çıkarmak adına büyük bir hizmet sayılacaktır.

Son olarak Hammer'ın Osmanlı Tarihinin daha yüzeysel olması hasebiyle, bu eserin Zinkeisen'in eseri ile beraber okunması gerektiğini düşünmekteyiz. Zinkeisen eserinde Osmanlı ile Avrupa arasında bazı noktalarda kıyaslamalar yaptığından Osmanlı Tarihi çalışanları için Avrupa'nın uygulamaları ve Osmanlı hakkında düşüncelerini öğrenmek adına kendine münhasır bir eserdir.

Josef Matuz ise eserini belirli bir dönem ile sınırladığından dolayı özellikle Kanuni Sultan Süleyman devri çalışanları için özel bir eser olduğunu dile getirmek isteriz.

Biz Tez çerçevesinde üç Alman oryantalisti ve bunların Osmanlı Devletinin Enderun Mektebi hakkında eserlerinde nelere değindikleri ve konuyu nasıl ele aldıklarını irdelemiş bulunmaktayız. Kanaatimizce bu konuyu birçok Avrupalı oryantalistin bakış açısıyla ele almak ve aralarında bir tercihte bulunmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, Erhan, “Müteferrika”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 183-185.
- Ahatlı, Erdiç, “Bir Oksidentalizm Çağrısı: “Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu”, *Marife Dergisi*, 2/3 (2002): 303-336.
- Akgündüz, Ahmed – Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- , *İslâm Hukukunda Kölelik – Cârîyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem*, 5. Baskı, OSAV Yayınları, İstanbul, 2000.
- Alkan, Mustafa, “Enderun-i Hümayûn”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, 2. Baskı, Grafik Yayınları, Ankara, 2013.
- , “Harem-i Hümayûn”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El-Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, Grafik Yayınları, Ankara, 2012.
- Altındal, Meral, *Osmanlı’da Harem*, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1999.
- Akkutay, Ülker, *Enderûn Mektebi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984.
- , <https://ustunzekalilar.org/tr/Makaleler/Icerik/106-Osmanli-Egitim-Sisteminde-Enderun-Mektebi>, (e.t. 07.01.2019).
- Arıtan, Ahmed Saim, *Sahn-ı Semândan Dârülfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) – XVI. Yüzyıl*, ed. Ekrem Demirli, Ahmed Hamdi Furat, Zeynep Müntheha Koç, Osman Sacid Arı, 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2017, ss. 201-211.
- Bakır, Hasan, “Eşcinsellik”, *Tavır Dergisi*, 153 (2015), ss. 10-11.
- Beydilli, Kemal, “Fundgrube de Orients”, *DİA*, İstanbul, 2016, EK-1, 457-460.
- , “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 446-448.
- Beyoğlu Belediyesi, <https://beyoglu.bel.tr/tarihce-423.html>, (e.t. 30.03.2020).
- Bulut, Yücel, “Oryantalizm, Seyyahlar ve Batı’nın Doğu İmgesi”, *Din ve Hayat*, 2 (2009): 65-69.
- , “Said, Edward William”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 546-548.
- , “Oryantalizm”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 428-437.
- Bülbül, Zekeriya, *Osmanlı Müesseseleri Ve Medeniyet Tarihi*, 4. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Konya, 1997.
- Chemie.de, <https://www.chemie.de/lexikon/Palladium.html>, (e.t.13.07.2020).

Cunbur, Müjgân, "I. Abdülhamid Vakfıyesi Ve Hamidiye Kütüphanesi", Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi (*DTCF Dergisi*), 22/1-2, (1964): ss.17-68.

Czeike, Felix, https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Joseph_von_Hammer-Purgstall, (e.t. 16.02.2019).

Das Kulturinformationssystem Österreich Lexikon, Technische Universität Graz, www.aeiou.at/aeiou.encyclop.h/h753608.htm, (e.t. 27.02.2020).

Demir, Celal, "Türk Eğitim Sisteminde Zorunlu Temel Eğitimin Tarihi Gelişimi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon, 1/2 (1999): 155-170.

Demir, Abdullah, Yeni Saray, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeni-saray>, (e.t. 12.04.2020).

Die Presse, <https://www.diepresse.com/5194107/professor-bis-hofrat-wie-wird-man-was-in-osterreich>, (e.t. 27.02.2020).

Docupedia-Zeitgeschichte, <https://docupedia.de/zg/Orientalismus>, (e.t. 18.05.2020).

Duden, <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/page>, (e.t. 30.03.2020).

-----, <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/Kammer>, (e.t. 30.03.2020).

-----, <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/orient>, (e.t. 17.05.2020).

Dünya Bülteni, <https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/menavinonun-gordukleri-h161502.html>, (e.t. 03.04.2020).

Ekinci, Ekrem Buğra, "Osmanlı Cemiyetinde Gayrı Tabii Aşkılar", <http://www.ekrembuğraekinci.com/makale.asp?id=646>, (e.t. 22.03.2020).

-----, "Osmanlılar", *DİA*, İstanbul, 2007, XXX, 496-502.

Enç, Metat, <https://ustunzekalilar.org/tr/Makaleler/Icerik/106-Osmanli-Egitim-Sisteminde-Enderun-Mektebi>, (e.t. 20.02.2019).

Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Osmanbey Matbası, İstanbul, 1939, I-V.

Eyice, Semavi, "J. Von Hammer – Purgstall ve Seyahatnâmeleri Hammer'in Tarihi Coğrafya, Topoğrafya ve Sanat Tarihine Hizmeti", İstanbul, 30 Mart 1982, ss. 535-550.

-----, "Bâbüssaâde", *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 408-409.

-----, "Busbeke, Ootgeer Giselijn van", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 466-467.

Finther, Freiherrn u. Freifraun, <https://www.finther-freiherrn-freifrauen.de/fastnacht/verein/freiherrn-freifrauen.php>, (e.t. 20.05.2020).

- Friedlaender, Ernst, "Zinkeisen, Johann Wilhelm", *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1900, XLV, 331-334.
- Goethe, Johann Wolfgang von, *West-östlicher Divan*, Wien: den Karl Armbruster. In der der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart und Tübingen, Wien und Stuttgart, 1820.
- Görgün, Hilal, "Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 193-194.
- Hammer, Joseph von, *Der Diwan von Muhammed Schemsed-din Hafis*, In der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart und Tübingen, 1812, I-II.
- , *Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, In der Camesinaschen Buchhandlung, Wien, 1815, I-II. (*Staatsverfassung- und verwaltung*)
- , *Geschichte Des Osmanischen Reiches*, Pesth. IN C. A. Hartleben's Verlag, Wien, 1833-1835, I-X.
- , *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, Conrad Adolph Hartlebens Verlag, Pesth, 1836. (*Dichtkunst*)
- , "Erinnerungen aus meinem Leben", *Joseph von Hammer-Purgstall: Erinnerungen und Briefe*, ed. Walter Höflechner und Alexandra Wagner, Archiv des Zentrum für Wissenschaftsgeschichte Karl-Franzen Universität Graz, Akademische Druck und Verlagsanstalt Graz – Austria, 2011. ("Erinnerungen")
- Hızlı, Mefail, "Kuruluşundan Osmanlılara kadar Medreseler", *UÜİFD*, t.y., 2/2, 1987, 273-281.
- , Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *UÜİFD*, 17/1 (2008): 25-46.
- Höflechner, Walter und Wagner, Alexandra, *Joseph Freiherr von, "Erinnerungen aus meinem Leben"*, *Zur Geschichte der "Erinnerungen aus meinem Leben". von Josef von Hammer*, Archiv des Zentrum für Wissenschaftsgeschichte Karl-Franzen Universität Graz, Akademische Druck und Verlagsanstalt Graz – Austria, 2011.
- İlgürel, Mücteba, "Hüseyin Efendi, Hezarfen", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 544-546.
- İnan Aliyazıcıoğlu, Zeynep, "Oryantalizm ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", *Turkish Studies*, Ankara, 12/1 (2017): 133-156.
- İpşirli, Mehmet, "Enderun", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 185 – 187.
- İsmailoğlu Kacı, Tuğba, "Osmanlı Belgeleri ışığında Hammer", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies (AVID)*, (2016): ss. 1 - 84.
- , "Hammer Tarihi'nin Türkçeye Çeviri Teşebbüsleri ve Çevirisi Üzerine", *VAKANÜVİS*, 1,1, Mart 2016, ss. 262-279.

- , *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Universität, Wien, Wien 2015.
- Işık, Abdulcelil, Güneş, Engin, “Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi”, *ÜZEYAD*, 4 / 3 (2017): ss. 2-13.
- Kalın, İbrahim, *İslâm ve Batı*, İSAM Yayınları, 6. Baskı, 2016.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kiel, Hedda Reindl, “Matuz, Josef Eugen (1925-1992)”, *DİA*, İstanbul, 2016, EK-2., 200-201.
- Kolçak, Özgür, “Marsigli, Luigi Ferdinando”, *DİA*, İstanbul, 2016, EK-2, 198-200.
- Kornrumpf, Hans-Jürgen, “Zinkeisen, Johann Wilhelm”, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, 1981, IV, ss. 490-491.
- Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 4. Baskı, Ankara, 1991.
- Kurşun, Zekeriya, “Oryantalistlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul: Üç Oryantalist'in Gözünde Doğu”, *Marmara Türkiyat Araştırmalar Dergisi (MUTAD)*, 1/2, Sonbahar (2014): ss. 143-152.
- Kutlu, Halil İlteriş, “Joseph von Hammer-Purgstall'in Sultan II. Mahmut Methiyesi”, *Türkiyat Mecmuası*, 26/2, (2016): ss. 267-285.
- Loimeier, Roman, “Edward Said und der Deutschsprachige Orientalismus: Eine Kritische Würdigung”, Stichproben. Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien, Wien, 2 (2001): ss. 63-85
- Matuz, Josef, *Das Osmanische Reich: Grundlinien seiner Geschichte*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, Darmstadt, 1985. (*Das Osmanische Reich*)
- Milli Eğitim Temel Kanunu, *Resmi Gazete*, 12/14574 (14/6/1973), Md: 18-39. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, (e.t. 11.07.2020).
- Milli Saraylar, <https://www.millisaraylar.gov.tr/blog/osmanlida-yenilige-dogru-degisim-topkapidan-dolmabahceye>, (e.t. 15.03.2020).
- Ortaylı, İlber, “Hammer-Purgstall”, *DİA*, İstanbul, 1995, XVI, 491-494.
- Özaydın, Abdülkerim – Bozkurt, Nebi, “Harem”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 132-135.
- Özbilgen, Erol, *99 Soruda Osmanlı*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Özcan, Abdülkadir, “Bedergah”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 302.

- , “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, X, 107-109.
- , “Ata Bey, Mehmed”, *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 34.
- Özdemir, Serdar, *Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2008.
- Özgü, Melahat, “Goethe Ve Hafız”, *AÜİFD*, 1/4, (1951): ss. 89-103.
- Rodinson, Maxime, “Oryantalizmin Doğuş”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, çev. Ahmet Turan Yüksel, 2/3 (Ocak 2002): 171-188.
- Said, Edward W., *Orientalism*, Routledge & Kegan Paul Ltd., New York, 1978.
- Sarıçam, İbrahim, Erşahin, Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2013, ss. 131-132.
- Şimşirgil, Ahmet, “İç oğlanı”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 449-500.
- , “*Harem-i Hümayûn*” <http://ahmetsimsirgil.com/harem-nedir/>, (e.t. 11.06.2016).
- Tarih Sitesi, <http://tarih.sitesi.web.tr/cikma-nedir.html>, (e.t. 17.03.2019).
- T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-79460/kocekler-ve-cengiler.html>, (e.t. 29.03.2020).
- The online book page, <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Hammer%2dPurgstall%2c%20Joseph%2c%20Freiherr%20von%2c%201774%2d1856>, (e.t. 02.03.2020).
- Türk Tarih Kurumu, <https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/>, (e.t. 07.03.2020).
- Unan, Fahri, “Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/9 (2004): 1-7.
- Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (ULB), <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/structure/2327>, (e.t. 19.05.2020).
- Ursinus, Michael, “Josef Eugen Matuz zum Andenken”, *Freiburger Universitätsblätter*, Freiburg, 120/2 (1993): ss. 7-8.
- Uslu, Sami, “XV – XVI. Asır Osmanlı Eğitim ve Öğretim Faaliyetine Toplu Bir Bakış”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 1, Ankara (1976): ss. 16-22.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

-----, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

-----, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Wiedermann, Felix, "Orientalismus", Docupedia-Zeitgeschichte, (19.04.2012): 1-20.

Wien Geschichte Wiki, [https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Hofrat_\(Titel\)](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Hofrat_(Titel)), (e.t. 27.02.2020).

Yazıcı, Nesimi, "Hoca Ahmed Yesevi Döneminde Türk- İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi", *Diyanet İlmî Dergi*, 29/4 (Ekim-Kasım-Aralık 1993): ss. 3 - 16.

Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012.

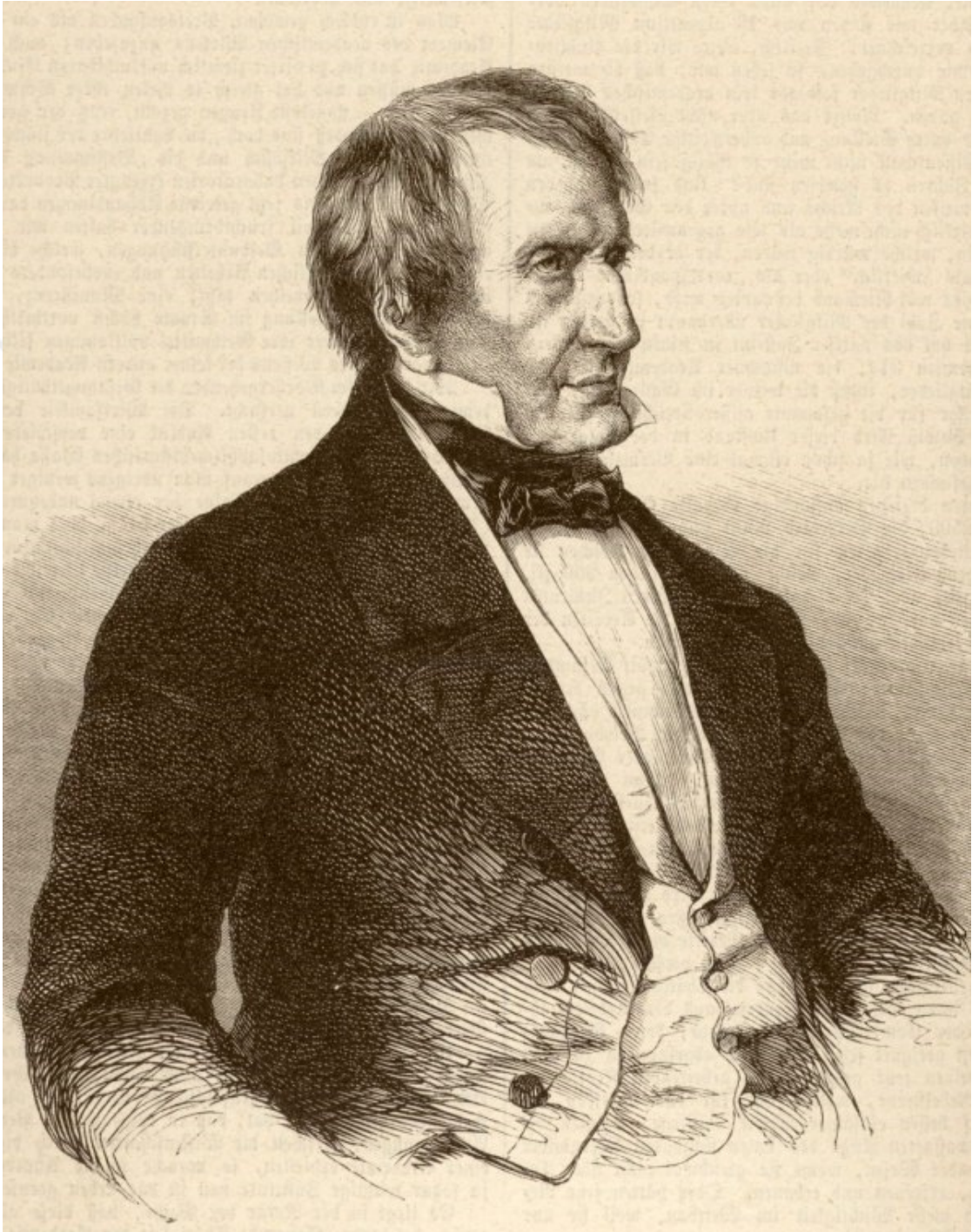
Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunden bis auf unsere Tage*, Verlag von Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1832, 1840, I, III-IV.

-----, Johann Wilhelm, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Bei Friedrich Perthes, Hamburg-Gotha, 1840-1863, I-VII.

-----, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ter. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2011, I-VII.

EK 1-21

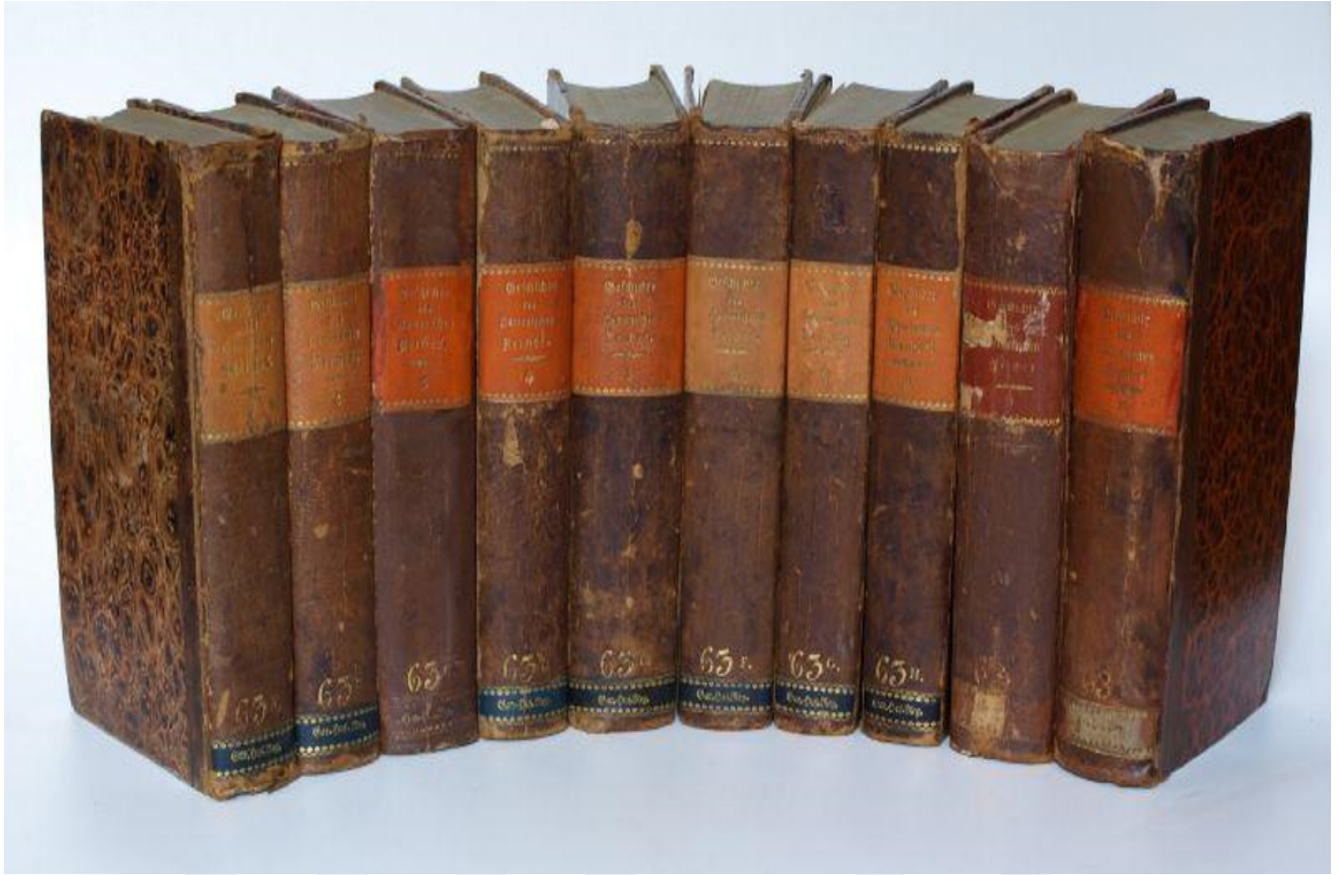
EK 1.

Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856).³⁹⁷

³⁹⁷ <https://geschichte.univie.ac.at/de/print/30345> , (e.t. 20.01.2020)

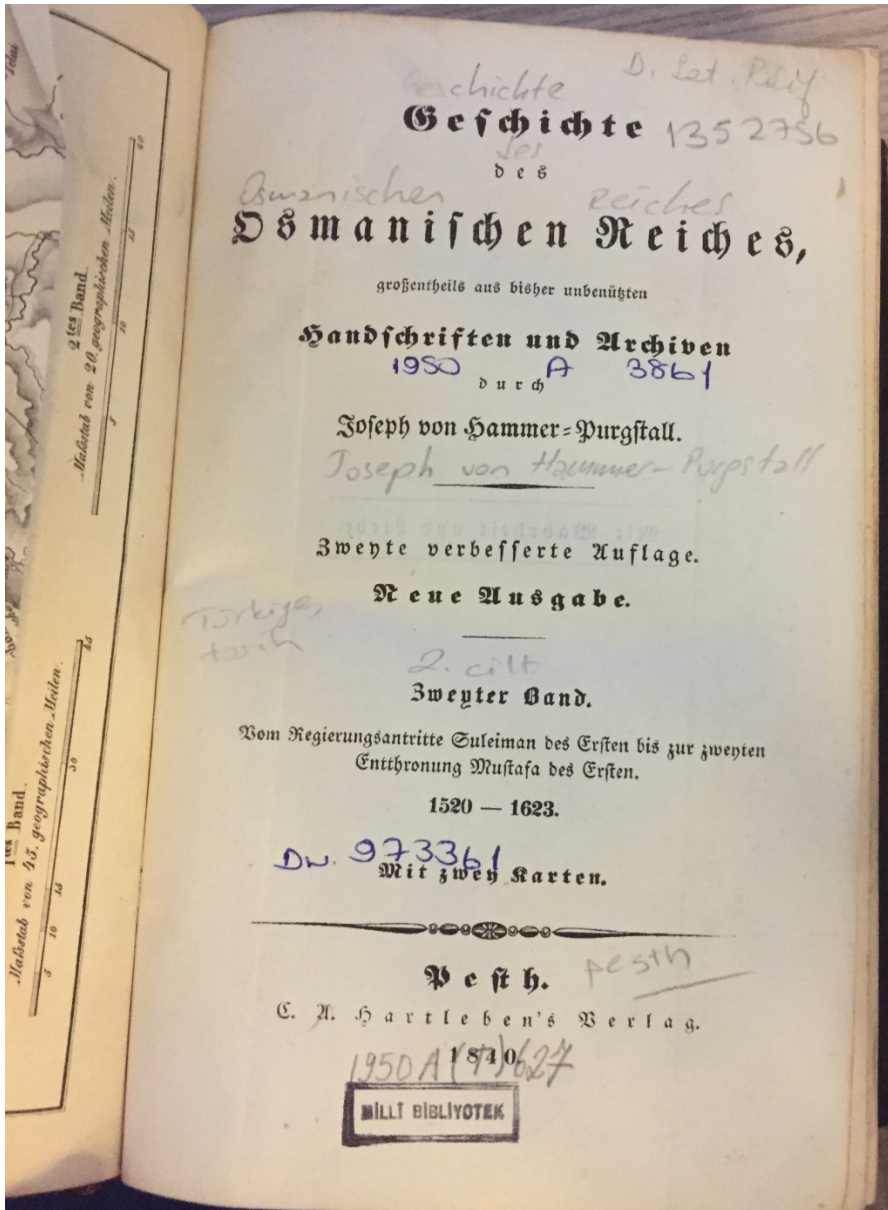
EK 2.

Joseph von Hammer on ciltlik “Geschichte Des Osmanischen Reiches” (Osmanlı Devleti Tarihi).³⁹⁸

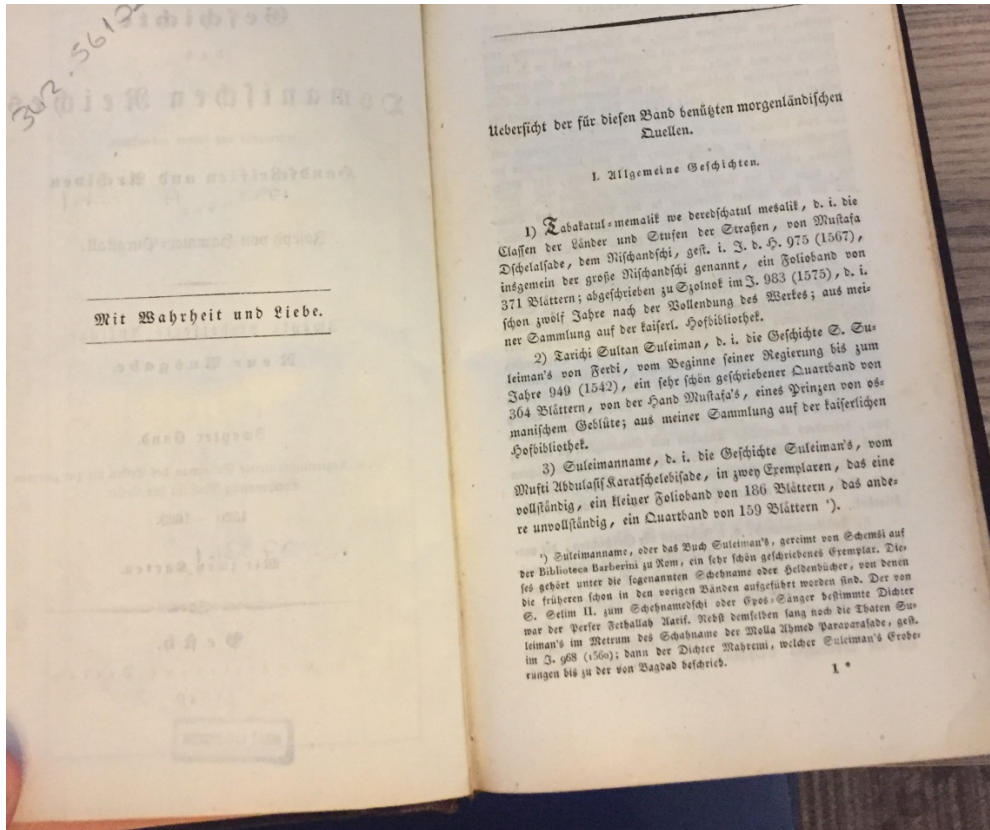
³⁹⁸ <https://www.oetz.org/tr/geschichte-frueher-und-heute/>, (e.t. 20.01.2020)

EK 3.

Joseph von Hammer “Geschichte Des Osmanischen Reiches” (Osmanlı Devleti Tarihi). İkinci baskısı – Milli Kütüphane de ki mevcut nüshasının resmidir. (Şahsi çekimimizdir).

EK 4.

Joseph von Hammer "Geschichte Des Osmanischen Reiches" (Osmanlı Devleti Tarihi). Hammer eserin her cildinin ilk kısmında "Mit Wahrheit und Liebe" (Doğruluk ve Aşk ile) ibaresine yer vermiştir. (Şahsi çekimimizdir).

fallenen Regen zu verdursten Gefahr liefen. Solchem Wassermangel abzuhelfen, befahl Suleiman die Herstellung der Wasserleitungen von Bedr-Honein und vom Berge Arafat ¹⁾. Die erste wurde mit einem Dome umwölbt, unter dem ein marmorner Wasserbehälter mit fünf und vierzig Pipen. Die Quelle des Berges Arafat ließ Mihrmah (Sonnenmond), die Tochter S. Suleiman's, in die Stadt leiten, wo dieselbe in der Nähe des Heiligthums ihr Wasser ergießt ²⁾. Auf der Seite des Berges Merwe wurde eine Fontaine errichtet, und die zwey, zwischen Ssafa und den Grabmählern der Scherife gelegenen Wasserbedcken erweitert; das eine derselben für die syrische, das andere für die ägyptische Pilgerkarawane bestimmt, und darnach jenes das syrische, dieß das ägyptische genannt. Der ägyptische Sultan Kilaun hatte zwey Dörfer gestiftet, um von dem Ertrage derselben die Kosten des Überzuges der Kaaba, womit dieselbe jährlich am Tage des Opferfestes bekleidet wird, zu bestreiten. Dieser Überzug besteht aus zwey Stücken Goldstoff, deren eines, von tausend sechzig Ellen der Schleyer, das andere von fünfzig Ellen der Gürtel der Kaaba heißt. Suleiman fügte zu diesen zwey, von Kilaun gestifteten Dörfern noch andere hinzu, und vergrößerte auch die jährlich nach Mekka zur Vertheilung an die Bewohner Mekka's gesandte Geldsumme, welche, vom Ertrage der Kopfsteuer der Rajas genommen, unter dem Nahmen Dschewali bekannt ³⁾.

Unter den Staatsmännern des osmanischen Reiches stehen die Westre-Paschen und Beglerbege-Statthalter oben an, und dieselben nehmen bey den Begebenheiten, deren Hebel sie sind, den ihnen in der Geschichte gebührenden Platz ein. Nach ihnen folgen die Desterdare, Nischandschi und Reis-Gfendi, d. i. die Kammerpräsidenten und Staatssecretäre, die eigentlichen Minister, deren meistens in der Feder bestehendes Verdienst, von den lärmenden Thaten des Schwertes gewöhnlich in der Geschichte übertönt, neben denselben nur selten gehörig gewürdiget wird, einige außerordentliche Fälle ausgenommen, wo ihre Erhebung oder ihr Sturz laut aufgehällt, wie der des gehnkten Desterdars Iskendertschelebi, oder wo sie als Geschichtschreiber von sich selbst erzählen, wie der große und kleine Nischandschi, Mustafa Dschelalsade und Mohammed Ramasansade, von deren Geschichten bereits an ihrem Orte gehörige Erwähnung geschehen. Unter den Desterdaren sind nach Iskendertschelebi, der von Ofen, Chalilbeg, durch das in Ungarn eingeführte Steuerregister Suleiman's, und Gbulsafi, der syrische Desterdar, der Sohn des Ybris, die geschichtlich merkwürdigsten dieser Zeit. Bis auf Chalil waren nur drey Desterdare gewesen, der von Rumili, der von Anatoli, und der von Syrien und

¹⁾ Dschihannuma. Im Jahre 939 (1532) S. 515. ²⁾ Eben da. S. 516.
³⁾ Belshemi Bl. 139. Dschihannuma, und nach demselben Mouradjea d'Ollsson tableau de l'Empire Ottoman III. S. 227. Octav-Ausgabe.

Joseph von Hammer "Geschichte Des Osmanischen Reiches" (Osmanlı Devleti Tarihi). Gotik alfabesi ile yazıldığına dair belgemiz – Milli Kütüphane de ki mevcut nüshasının resmidir. (Şahsi çekimimizdir).

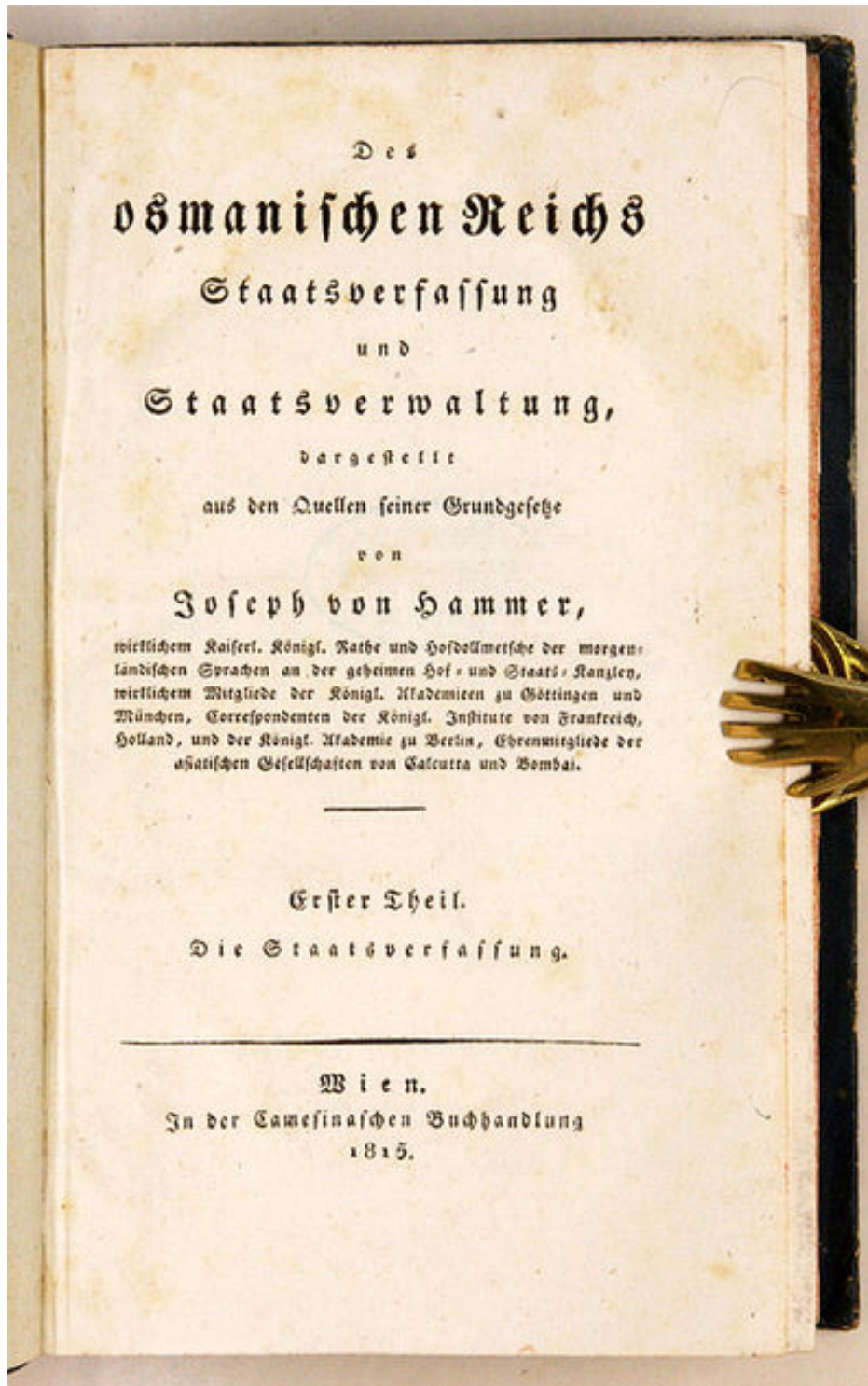
EK 6.

399

Joseph von Hammer'in "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" (Osmanlı Devletinin Anayasası ve İdari Teşkilatı).

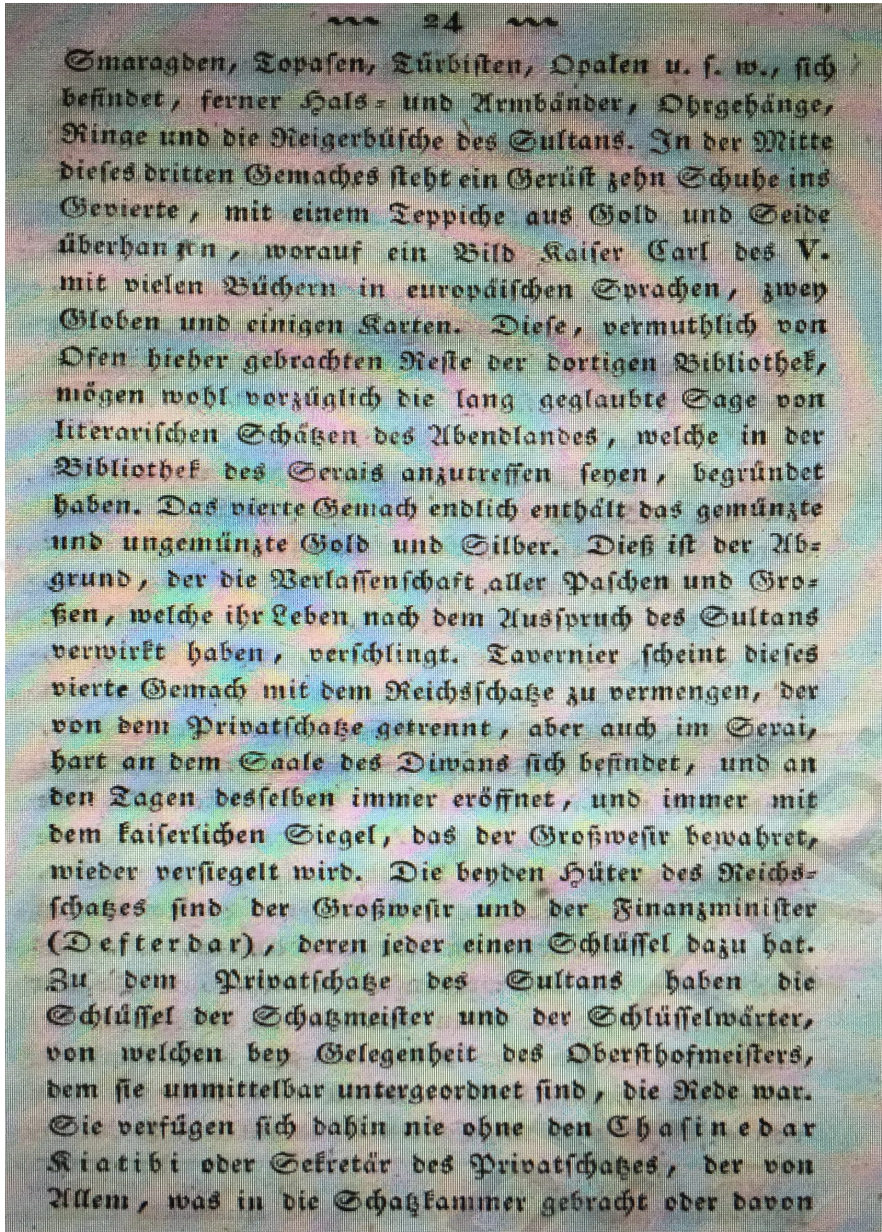
³⁹⁹ <https://www.abaa.org/book/883362358>, (e.t. 27.03.2020).

Joseph von Hammer'in "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" (Osmanlı Devletinin Anayasası ve İdari Teşkilatı).⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ <https://www.abaa.org/book/883362358>, (e.t. 20.01.2020).

EK 8.

Joseph von Hammer'in "Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung" (Osmanlı Devletinin Anayasası ve İdari Teşkilatı). Eserin gotik alfabesi ile yazıldığına dair. Türk Tarih Kurumunun eserin ikinci cildinin PDF dosyası olarak mevcut nüshasıdır. (Şahsi çekimimizdir).⁴⁰¹

⁴⁰¹ <http://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=305057&dkymId=4527>, (e.t. 27.03.2020.).

Zweites Buch.

Die zehn in der orientalischen
Akademie von 1789 bis 1799
verlebten Jahre.

1. Heft.

1) Das Resultat des absolvierten Präparandencursus war die Aufnahme als Zögling in die orientalische Akademie, meine Freude war unermesslich, minder noch wegen des glücklichen Erfolges des Schuljahres, als wegen der Wiederkehr ins väterliche Haus für die sechs Wochen der Ferien. Laut aufjuchend ging ich durch die Kärtnerstrasse, deshalb von den Vorübergehenden angeschaut. Ähnliches begegnete mir wohl noch öfters in späteren Jahren, nicht dass ich aus Freude wie jenes mal gejubelt, sondern, weil ich auf dem Glacis oder auf der Gasse einen lauten Schrei ausstieß, wenn ich entweder während des Tages lästiger Arbeitstunden ledig der gepressten Brust Luft machte, oder in Winternächten langweiligen Assembleen entronnen aus Licht und ordensbestärkten Kreisen mich ins Freie rettend, wieder einmal zum besterzten Himmel aufblicken konnte. Ein physischer Ausbruch der Seelenfreude über die Entfesselung aus dem gesellschaftlichen Zwange, wie über die Wiederkehr zur freien Natur und ihren Urheber.

f3

V. g. Purgstall

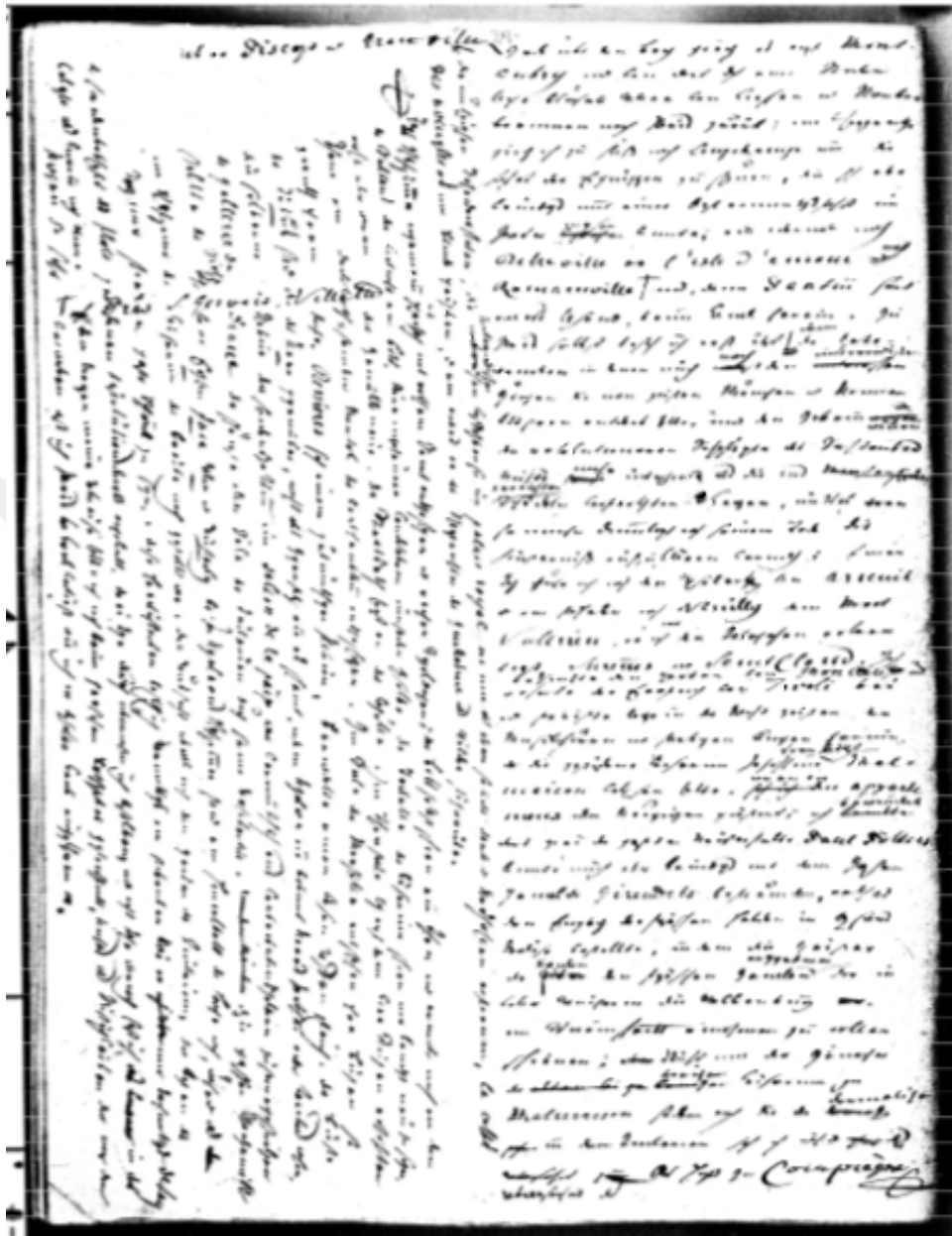
402

Joseph von Hammer'in "Erinnerungen auf meinem Leben" (Hayatımdan Hatıralar) Karl Franzens - Graz Üniversitesi Bilim Merkezinin arşivinde bulunan Walter Höflechner und Alexandra Wagner tarafından yayımlanan daktilo yazışı ile dijitalleştirilmiş örneğidir. Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von, "Erinnerungen aus meinem Leben", *Joseph von Hammer-Purgstall: Erinnerungen und Briefe*, ed. Walter Höflechner und Alexandra Wagner, Archiv des Zentrum für Wissenschaftsgeschichte Karl-Franzen [Universität](http://www.uni-graz.at) Graz, Akademische Druck und Verlagsanstalt Graz -Austria, 2011.

⁴⁰² <http://gams.uni-graz.at/archive/objects/context:hp/methods/sdef:Context/get?mode=band3>, (et. 30.01.2010).

EK 11.

Urschrift von HPs „Erinnerungen aus meinem Leben“ – 10/388

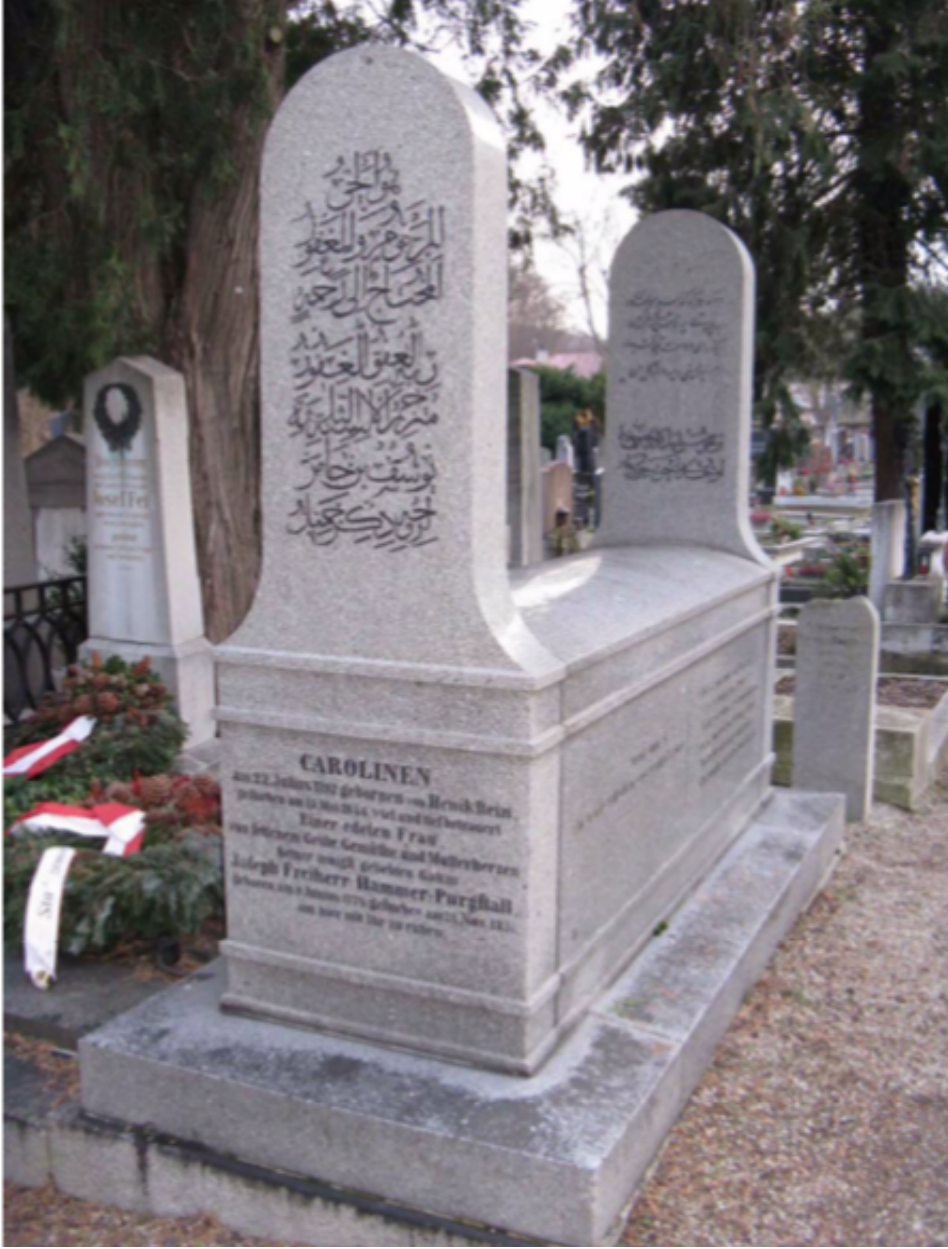

403

Joseph von Hammer'in "Erinnerungen auf meinem Leben" (Hayatımdan Hatıralar)ın Hammer'in şahsi el yazısı ile kaleme alınmış nüshasının bir örneği. Karl Franzens - Graz Üniversitesi Bilim Merkezinin arşivinde daktilo yazısı ile dijitalleştirilmiş örneği bulunmaktadır. Orijinal nüshası ise Hainfeld Şatosunun özel mülkiyetinde korunmaktadır.

⁴⁰³ http://gams.uni-graz.at/hp/pdf/36_Abbildungen.pdf, (e.t. 27.03.2020).

EK 12.

Hammer ölmeden önce 1839 senesinde mezarını Osmanlı kültürüne uygun olarak yaptırmıştır.^{404/405}

⁴⁰⁴ Hammer-Purgstall, “Erinnerungen aus meinem Leben, B. 1, H. 5, s. 8.

⁴⁰⁵ Hammer-Purgstall, “Erinnerungen aus meinem Leben, B. 30, H. 2, s. 24.

EK 13.

406

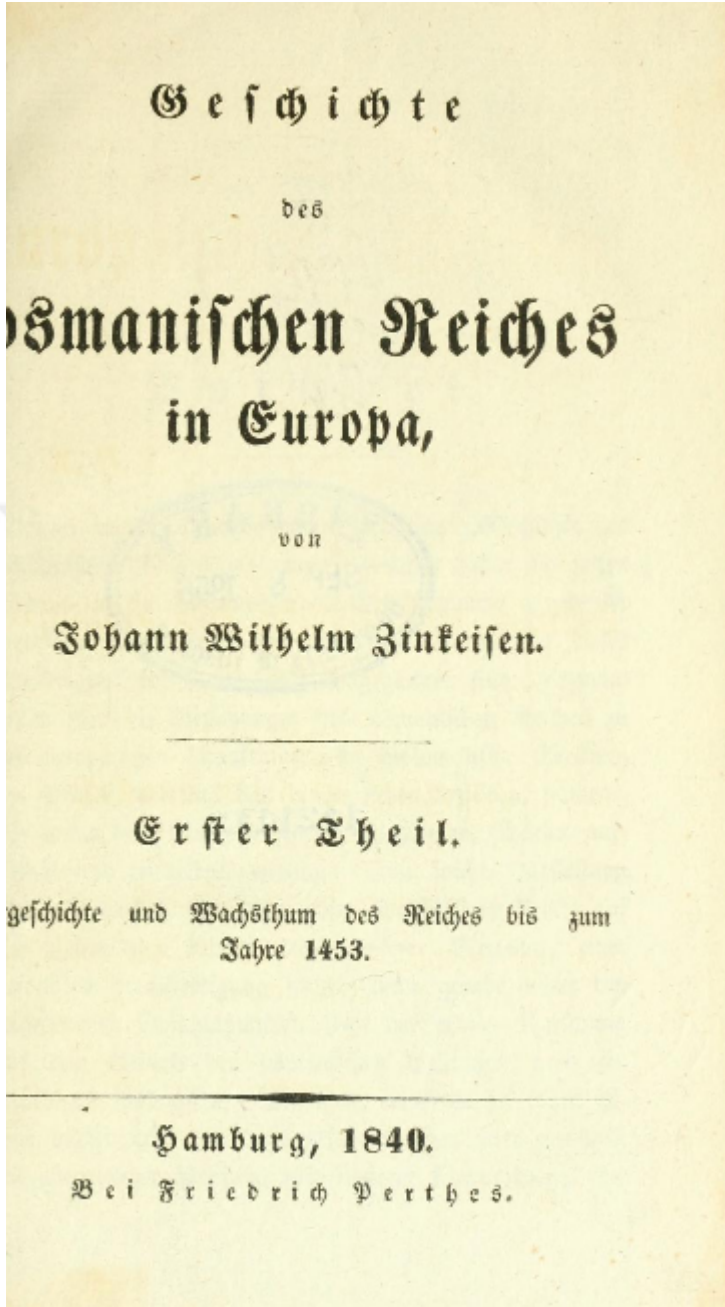
Hammer kendinden Yusuf ismi ile bahsetmektedir.⁴⁰⁷ Böylelikle edebi künyesi Yusuf olmuştur. Bundan kaynaklı olarak Hammer mezar taşına ismini Yusuf bin Hammer olarak yazdırmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ http://gams.uni-graz.at/hp/pdf/40_Grab.pdf, (e.t. 27.03.2020).

⁴⁰⁷ Hammer-Purgstall, Joseph von, *Dichtkunst*, I.

⁴⁰⁸ İsmailoğlu Kacı, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, s. 89.

EK 14.

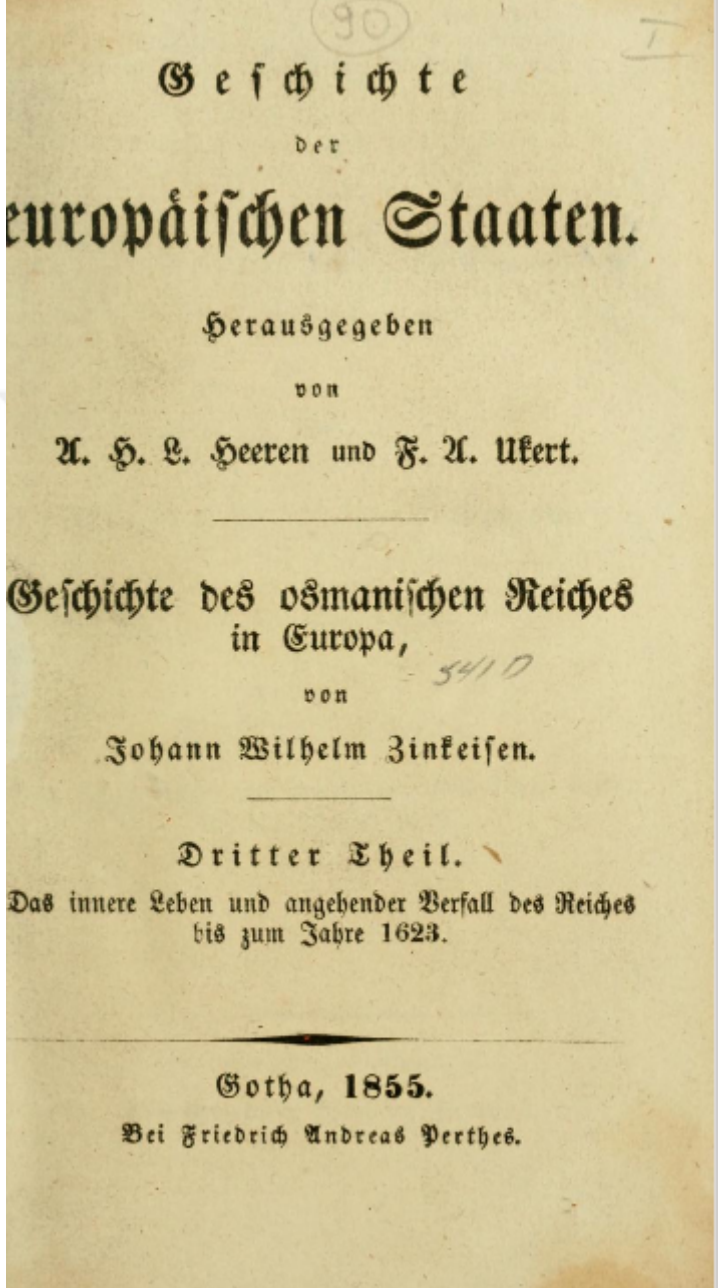

⁴¹⁰Zinkeisen 1840 senesinde Hamburg’da “Geschichte des osmanischen Reiches in Europa” (Osmanlı’nın Avrupa Tarihi) adlı eserinin ilk cildini yayımlamıştır.

⁴⁰⁹ <https://archive.org/details/geschichtedesosm01zinkuoft/page/n8>, (e.t. 28.03.2020).

⁴¹⁰ Bu kısımda Zinkeisen’in şahsına ait resmini vermeyi arzu ettik, ancak kendisinin resmine ulaşamadığımızdan veremedik. Bunu burada belirtmek isteriz.

EK 15.

Zinkeisen'in "Geschichte des osmanischen Reiches in Europa" isimli eserinin ilk cildi Hamburg'da yayımlanmıştır. Diğer ciltleri ise Gotha'da yayımlanmıştır.

EK 16.

G e s c h i c h t e
d e r
griechischen Revolution.

Nach dem Englischen des
Thomas Gordon
bearbeitet und von der Ankunft
des Präsidenten **I. A. Kapodistrias**
bis zur Thronbesteigung des Königs **Otto**
im J. 1835 fortgesetzt
von
Johann Wilhelm Zinkeisen.

Erster Theil.

Die Ereignisse der Jahre 1821 und 1822.

Leipzig 1840.

Verlag von Johann Ambrosius Barth.

411

Birinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerin yayım yeri olarak Leipzig görünmektedir.

⁴¹¹ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Künden bis auf unsere Tage I*, https://archive.org/details/bub_gb_pgTPAAAAMAAJ/page/n5/mode/2up, (e.t. 30.03.2020).

EK 17.

G e s c h i c h t e
G r i e c h e n l a n d s

v o n

**Anfänge geschichtlicher Kunde
bis auf unsere Tage**

v o n

Johann Wilhelm Zinkeisen.

Dritter Theil.

**Die Geschichte der griechischen Revolution
während der Jahre 1821 und 1822.**

Leipzig 1840.

Verlag von Johann Ambrosius Barth.

Digitized by Google

412

⁴¹² Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunden bis auf unsere Tage*, III, https://archive.org/details/bub_gb_pgTPAAAAMAAJ/page/n5/mode/2up, (e.t. 30.03.2020).

EK 18.

©
G e s c h i c h t e
G r i e c h e n l a n d s

v o m

Anfange geschichtlicher Kunde
bis auf unsere Tage

v o n

Johann Wilhelm Zinkeisen.

Vierter Theil.

Die Geschichte der griechischen Revolution vom
Jahre 1823 bis zur Thronbesteigung des
Königs Otto im Jahre 1835.

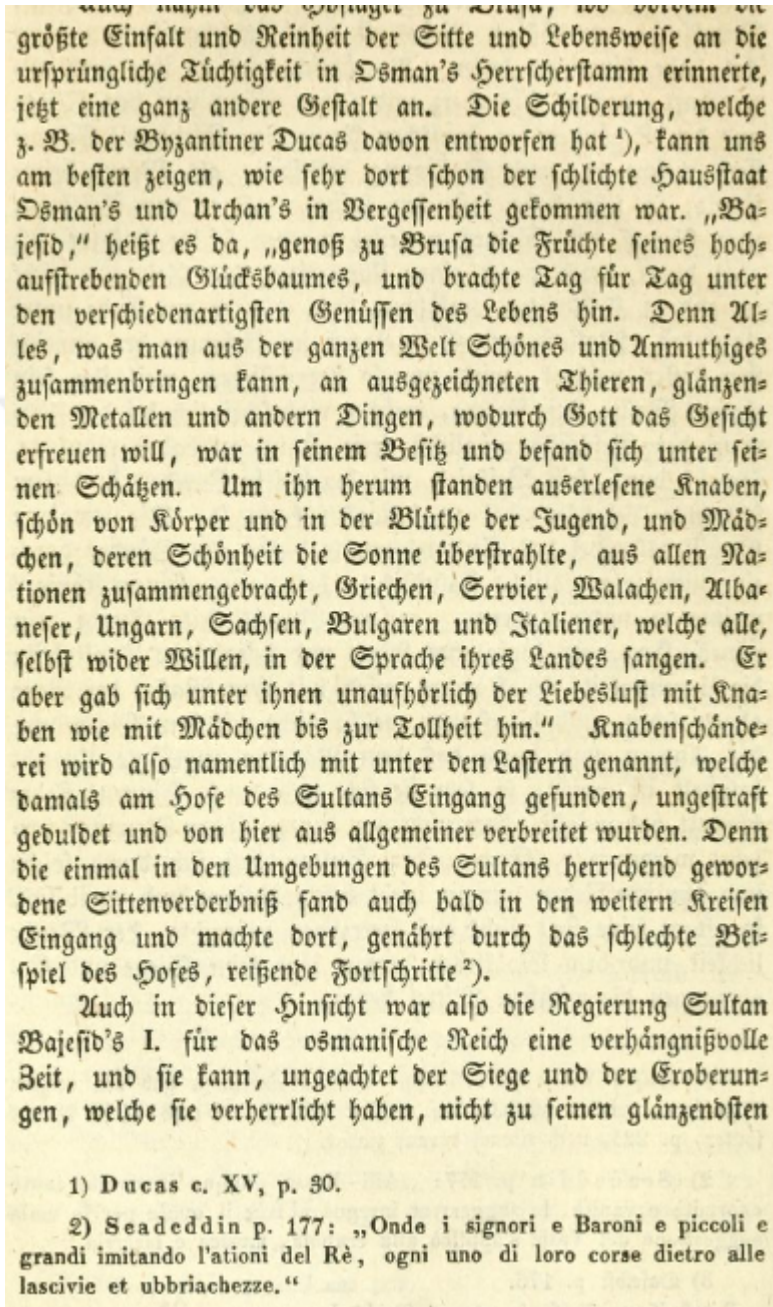
Leipzig 1840.
Verlag von Johann Ambrosius Barth.

1842
6-11-1
104-2
Digitized by Google

413

⁴¹³ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunden bis auf unsere Tage*, IV, https://archive.org/details/bub_gb_RUcOAAAAYAAJ/page/n3/mode/2up, (e.t. 30.03.2020).

EK 19.

Zinkeisen "Geschichte des osmanischen Reiches in Europa" (Osmanlı'nın Avrupa Tarihi). Gotik alfabesi ile yazıldığına dair. Aynı zamanda Zinkeisen'in Sultan I. Beyazıt'ın eşcinsel olduğunu iddia ettiği kısımdır.

⁴¹⁴ <https://archive.org/details/geschichtedesosm01zinkuoft/page/386/mode/2up> (e.t. 30.03.2020).

EK 20.

Josef Matuz (1925-1992).⁴¹⁵

⁴¹⁵ Ursinus, Michael, "Josef Eugen Matuz zum Andenken", *Freiburger Universitätsblätter*, Freiburg, 120/2 (1993): ss. 7-8.

EK 21.

Josef Matuz'un "Das Osmanische Reich Grundlinien seiner Geschichte" (Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin Ana Hatları) adlı eserinin kapak resmi. Türk tarih Kurumunda bulunan nüshasıdır. (Şahsi çekimimizdir).

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Sümeyye Büşra Güneşdoğdu-Sarıtaş, 1991 senesinde Almanya'nın Hamburg eyaletinde dünyaya geldi. İlk-Ortaokul ve Liseyi Hamburg'da tamamladı. 2011 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde üniversite eğitimine başladı. 2016 senesinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Uluslararası İlahiyat Bölümünden mezun oldu. 2017 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nın İslâm Tarihi Bölümünde Tezli Yüksek Lisansa başladı. Bir sonraki sene 2018'de ikinci üniversitesi kapsamında Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü Önlisans Programına kayıt oldu. Yüksek Lisans ve Önlisans programından 2020 senesinin temmuz ayında mezun oldu.